

Toestand van de Brabantse natuur 2012

Auteur

J. van de Staij

J. van der Linden

Datum

Mei 2012

Voorwoord

In Brabant is het goed wonen, werken en recreëren. Om dat ook in de toekomst zo te houden richt de provincie haar beleid op duurzame welvaart en welzijn. Eén van de speerpunten daarvan is een robuuste en veerkrachtige natuur.

Natuurbehoud en -herstel zijn processen waarvoor een lange adem nodig is, het duurt jaren voordat een stekje een boom geworden is. Daarom brengt de provincie één keer per vier jaar de 'Toestand van de Natuur' uit. Op die manier houden we goed in beeld hoe het met onze natuur gaat. En kan, waar nodig, het beleid worden aangepast.

Na jaren van beleid maken en uitvoeren gaat het nog niet overal goed met de natuur. Heeft natuurbeleid dan wel zin? Een logische vraag, met een helder antwoord: Ja! Een stevig onderbouwd ja: de meeste van onze natuurprojecten blijken te doen wat ze moeten doen.

Helaas geldt dat niet voor alle onderdelen van ons natuurbeleid. Zo zijn we er nog lang niet als het gaat om weidevogels en de natuur in het agrarische gebied. En de Ecologische Hoofdstructuur is nog niet robuust genoeg om het behoud van onze biodiversiteit te garanderen. Daarom is het afmaken van de EHS zo belangrijk.

We moeten de lat wel op een realistische hoogte leggen. De economische crisis noopt tot bezuinigingen en nieuwe, slimmere oplossingen. Bovendien hebben we te maken met milieuproblemen die onze regio ver overschrijden, zoals klimaatverandering.

Gelukkig zijn er ook onder de huidige omstandigheden genoeg mogelijkheden om natuurwaarden waar nodig te stimuleren. De provincie maakt, ook in haar natuurbeleid, duidelijke keuzes om met de beschikbare middelen zo efficiënt mogelijk een robuuste én veerkrachtige natuur te realiseren. De provincie Noord-Brabant blijft zich inzetten voor de natuur.

Johan van den Hout,
Gedeputeerde Ecologie & Handhaving

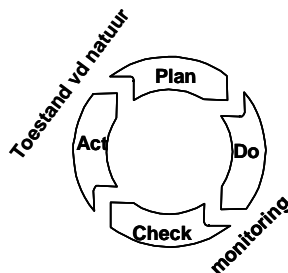
Samenvatting

De enorme economische groei van Nederland sinds het midden van de 20ste eeuw heeft als neveneffect gehad, dat ons milieu, ons landschap en onze natuur zwaar onder druk zijn komen te staan. Ook in Noord-Brabant. In de jaren negentig werd duidelijk dat, als we in Nederland tot natuurherstel willen komen, robuuste structuren nodig zijn. Daarnaast moesten de milieuomstandigheden verbeteren, en bij het ruimtelijk beleid moest er meer aandacht komen voor landschappelijke en natuurlijke waarden. Het idee van een ecologische hoofdstructuur werd geboren. Daarop aansluitend hebben Provinciale Staten in 2002 de beleidsnota 'Natuur- en landschapsoffensief 2002-2012' vastgesteld. Het doel van het vastgestelde beleid is behoud en herstel van de kwaliteit van natuur en landschap. Met het aankopen van gronden en deze inrichten als natuur, het herstellen en beheren van bestaande natuur, het subsidiëren van natuureducatie, het planologisch beschermen en het verbinden van natuurgebieden en het aanpakken van milieuproblemen hebben de provincie en betrokken partners hier hard aan gewerkt.

Om het de ontwikkeling van de natuurwaarden te kunnen volgen, brengt de provincie eens in de vier jaar de stand van zaken in beeld. Dit doen we door de huidige situatie te vergelijken met de voorgaande jaren, waarbij we terug gaan tot 1994/1995. De Brabanders krijgen hierdoor inzicht in de toestand van hun natuur en in de voortgang van het natuur- en landschapbeleid dat de provincie samen met haar partners uitvoert. In het natuur- en landschapbeleid krijgt de groene component van het landschap de nadruk, waardoor de landschappelijke kwaliteit verbeterd. In dit rapport wordt dan ook verslag gedaan over de ontwikkeling van de groene component van het landschap: de natuur.

De rapporten over de toestand van de natuur geven een momentopname van de natuurkwaliteit en leveren inzicht in hoever we nog af zijn van onze doelen. De natuurkwaliteit van 1950 wordt landelijk als streefdoel gehanteerd. Dit is een ambitieus doel, als eerste subdoel op weg hiernaar heeft de provincie Noord-Brabant het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit gekozen (2004, convenant Countdown 2010).

Voor de provincie dient 'de toestand van de Brabantse natuur 2012' als ijkpunt voor het natuur- en landschapbeleid.

Plaats van natuurmonitoring en evaluatie binnen de beleidscyclus.

In het voorliggende rapport wordt de toestand van de Brabantse natuur anno 2012 in beeld gebracht.

De 'Toestand van de Brabantse natuur 2012' verschijnt op het moment dat het provinciale natuurbeleid herzien wordt. Het huidige beleid, vastgelegd in de beleidsnota 'Natuur- en landschapsoffensief 2002-2012', wordt geëvalueerd, en moet worden aangepast aan de huidige maatschappelijke verhoudingen.

Een belangrijke factor in de aanpassing is het in 2011 tussen de provincies en het rijk afgesloten akkoord 'Decentralisatie Natuur'. Dit akkoord betekent dat er meer verantwoordelijkheid voor het realiseren van natuurdoelen bij de provincies komt te liggen. Daarnaast is er minder rijksgeld voor het natuurbeleid door bezuinigingen bij rijk.

Als we het natuur- en landschapbeleid bespreken moeten we ons realiseren dat de invloed van het beleid beperkt is. Onze natuur en ons landschap zijn voor een heel belangrijk deel het resultaat van de activiteiten van ons en onze voorouders. Het totale effect van landbouw, industrialisatie, infrastructuur, verkeer en bewoning op onze leefomgeving is enorm.

Dit in ogenschouw nemende is het duidelijk dat het provinciale natuur- en landschapbeleid een beperkte rol speelt in de totale invloed die de menselijke bewoners van Brabant op hun leefomgeving uitoefenen. Het natuur- en landschapbeleid heeft een belangrijke invloed, maar afgezet tegen de hele maatschappelijke dynamiek die in het buitengebied speelt heeft het ook beperkingen.

Zo is het milieu- en waterbeleid, waarmee de basisvoorwaarden voor natuurbehoud en -herstel worden gerealiseerd, van groot belang.

De toestand van de Brabantse natuur anno 2012

Hoe is de stand van zaken in de Brabantse natuur anno 2012? We laten dit zien aan de hand van een graadmeter voor de natuur in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en een voor het landelijke gebied buiten de EHS. De graadmeters laten de ontwikkeling door de tijd zien, waarbij de bij de situatie bij de start van de metingen in 1995 de waarde 1 krijgen. De resultaten van vervolg metingen worden met deze eerste meting vergeleken en zullen bij een toenemende natuurkwaliteit boven de 1 komen en bij een afnemende kwaliteit tot onder de 1 dalen.

De natuur in de EHS is heel divers met o.a. bossen, heidevelden, extensief gebruikte graslanden, en moerasgebieden. De graadmeter voor de EHS is daarom opgebouwd uit graadmeters voor bos, heide, moerassen en graslanden. Deze graadmeters zijn berekend met gegevens voor planten, broedvogels en dagvlinders. Voor heides zijn ook reptielengegevens in de graadmeter opgenomen. De graadmeter voor moerasgebieden is in deze rapportage voor het eerst opgenomen en bestaat alleen uit planten en broedvogels.

Graadmeter EHS

De totale ontwikkeling van de natuurkwaliteit van de EHS (zie tabel 1) is ten opzichte van de situatie in 1995 negatief, maar sinds de vorige Toestand van de Brabantse natuur (met cijfers t/m 2006) stabiel. De achteruitgang sinds 1995 komt vooral door negatieve trends van heides en graslanden. Het zijn hier met name de dagvlinders die het moeilijk hebben en in aantallen en verspreiding afnemen. De broedvogels en de planten zijn stabiel in heides. In graslanden zijn de broedvogels licht toegenomen en de planten licht afgenomen.

In bossen ontwikkelen de planten zich gunstig. De broedvogels zijn licht afgenomen en dagvlinders zijn sterk afgenomen. Het goede nieuws is dat de dagvlinders van bossen het dieptepunt achter zich lijken te hebben.

De natuurwaarden van moerassen zijn door het inrichten van een aantal nieuwe moerasgebieden in de negentiger jaren gaan stijgen. Sinds de eeuwwisseling zijn ze echter langzaam gaan dalen. Het open deel van deze moerassen groeit dicht, een onderdeel van natuurlijk optredende successie, waardoor de diversiteit in zijn geheel afneemt. Maar aan riet en struiken gebonden vogelsoorten profiteren hiervan en nemen in aantallen toe. Er ontstaat een nieuw natuurlijk evenwicht.

Een graadmeter die een stabiele natuurkwaliteit laat zien hoeft niet te betekenen dat er geen veranderingen in de natuur zijn opgetreden. Er kunnen soorten verdwijnen en nieuwe soorten kunnen hun plaats innemen. De graadmeter geeft informatie over de totale natuurkwaliteit niet over individuele soorten. In het rapport gaan we dieper in op de ontwikkeling van individuele soorten en soortgroepen.

Graadmeter landelijk gebied buiten de EHS

De natuur in het landelijke gebied buiten de EHS heeft grote waarde. Niet alleen voor de mensen die er wonen, werken en recreëren, maar ook voor de vele soorten planten en dieren die hier hun leefgebied hebben zoals weidevogels, waterplanten, dassen en akkerkruiden. Bovendien gebruiken soorten uit de EHS en uit stedelijke regio's de natuur in het landelijke gebied om te foerageren. De graadmeter is alleen gebaseerd op gegevens over planten en broedvogels. Over andere soortgroepen zijn er in het landelijke gebied niet voldoende gegevens beschikbaar.

De natuurwaarden in het landelijke gebied buiten de EHS laten de laatste vier jaar een lichte daling zien (zie tabel 1). Deze daling komt doordat populaties broedvogels (zoals de roodborsttapuit en de geelgors) de laatste jaren niet meer in aantal toenemen. De index voor planten laat al vanaf de eeuwwisseling een ongunstige ontwikkeling zien, wat ook weerspiegeld wordt door het grote aantal soorten met een negatieve trend.

Door de afname van de index landelijke natuur is de totale voorraad natuur ten opzichte van de vorige rapportage in 2008 verder afgenomen.

Tabel 1: Overzicht van de natuurwaarden in Noord-Brabant over de periode 1995-2010, uitgesplitst naar de verschillende waarnemingsronden waarin de natuurdata verzameld zijn.

		Index bossen	Index heide	Index graslanden	Index moerassen	Index EHS natuur	Index natuur Landelijk gebied	Voorraad natuur
	Jaar							
Ronde 1	1995/1996	1	1	1	1	1	1	1
Ronde 2	1997/1998	0,96	0,97	0,93	1,19	1,01	1,05	1,03
Ronde 3	1999/2000	0,98	0,96	1,03	1,22	1,05	1,05	1,05
Ronde 4	2001/2002	0,89	0,79	0,92	1,20	0,95	1,01	0,98
Ronde 5	2003/2004	0,92	0,85	0,97	1,14	0,97	1,03	1,00
Ronde 6	2005/2006	0,89	0,70	0,94	1,10	0,91	1,07	0,99
Ronde 7	2007/2008	0,76	0,65	0,76	1,03	0,80	1,00	0,90
Ronde 8	2009/2010	0,94	0,60	0,89	1,05	0,87	0,93	0,90

Natuurbeleid

De natuurwaarden nemen nog steeds af, maar hieruit kan niet worden geconcludeerd dat beleid niet goed was en tot niets heeft geleid. Er zijn veel voorbeelden van positieve resultaten van het vigerende beleid, de conclusie is dan ook dat het beleid werkt.

- Feit: Waar gerichte maatregelen genomen worden werken ze. Venherstel levert gezonde vennen op, het Rauwven en het Winkelsven zijn hier goede voorbeelden van. De weidevogels op de Anthoniegorzen handhaven zich dankzij de getroffen maatregelen en pioniersoorten vestigen zich op geplagde heides zoals op de Kampina. Dit zijn duidelijke voorbeelden.
- Feit: Natuurmaatregelen zijn complex. Om verdroging te bestrijden wordt in verdroogde gebieden regenwater langer vast gehouden. Dit is prima voor plantensoorten die van vochtige bodems houden. Een nadeel is dat specialistische soorten die wel van vochtige, maar niet van zure bodems houden te lijden hebben. Regenwater is zuurder dan kwelwater, door het vasthouden van regenwater verzuurt de bodem.
- Feit: In het provinciale ruimtelijke beleid is het landelijk gebied gescheiden in de GroenBlauwe Mantel, die als een schil om de EHS ligt en daarmee de GroenBlauwe Structuur vormt, en het landelijk gebied daar buiten. Door deze beschermende schil kunnen de beschikbare middelen efficiënter worden ingezet ten bate van de biodiversiteit in samenhang met de EHS.

De maatregelen die we nemen hebben een positief effect. In sommige gevallen werken de maatregelen wel, maar hebben ongewenste bijeffecten zoals de geconstateerde verzuring bij vernatting met regenwater.

Als de genomen maatregelen leiden tot het beoogde herstel blijkt soms dat het vasthouden van gerealiseerde natuurwaarden veel beheer en daarmee hoge kosten vraagt. Een voorbeeld zijn de heides waar regelmatig plaggen en begrazen noodzakelijk is om dichtgroeien te voorkomen.

- Feit: natuur is niet constant, maar verandert continu. De natuurwaarde van moerassen is na een aanvankelijke stijging door het inrichten van een aantal nieuwe moerasgebieden langzaam weer aan het dalen. Het open deel van deze moerassen groeit dicht, een onderdeel van natuurlijk optredende successie, waardoor de diversiteit in zijn geheel afneemt. Maar aan riet en struiken gebonden vogelsoorten profiteren hiervan en nemen in aantallen toe. Er ontstaat een nieuw natuurlijk evenwicht met de daarbij behorende soorten.

Het is de vraag op welke locaties het mogelijk en wenselijk is om de beoogde natuurdoelstelling vast te houden en waar natuurlijke successie haar gang kan gaan. Successie laten gebeuren betekent dat natuurlijke processen plaats vinden waarbij slechts beperkt wordt beheerd. In zulke situaties ontstaat er een evenwicht dat met beperkt beheer in stand gehouden kan worden. Procesbeheer, natuur haar gang laten gaan en zo weinig mogelijk beheren, levert robuuste natuur op maar niet altijd de hoogste diversiteit.

De in het bovenstaande stuk getrokken conclusie dat beleid werkt moet wel genuanceerd worden. Niet alle beleid werkt.

- Feit: Het beperken van landbouwschade door overwinterende ganzen en zwanen door het instellen van foerageergebieden werkt niet. Ganzen en zwanen concentreren zich niet in de foerageergebieden.
- Feit: Het beschermen van weidevogels met nestbescherming en uitgesteld maaien werkt niet voldoende. Er komen wel meer kuikens uit maar deze overleven niet.

We hebben hier van geleerd. Voor het beschermen van weidevogels is het beleid aangepast. Het foerageergebiedenbeleid voor overwinterende ganzen wordt herzien.

Integrale aanpak

Met natuurbeleid alleen kunnen we de natuurdoelen niet realiseren. Voor dit type probleem is een volledig integrale aanpak nodig. Infrastructuur moet inpasbaar zijn, recreatie moet passend zijn en milieucondities moeten in orde zijn. Met name de milieuproblemen staan natuur herstel en behoud in de weg. De meest prangende milieuproblemen bij het herstel van natuurkwaliteit zijn verdroging en stikstofdepositie.

- Feit: De natuur heeft last van te hoge stikstofbelasting. Verruiging van vegetaties en afnemende aantallen vlinders hangen hiermee samen.
- Feit: Ook verdroging is nog een probleem. Hoewel de verdroging van graslanden en broekbossen minder wordt, is verdroging op veel locaties nog een probleem.

Het terugdringen van de hoeveelheid stikstof in de natuur is een probleem dat langzaam ontstaan is en moeilijk oplosbaar is. Economische belangen en natuurbelangen zijn hierbij vaak tegenstrijdig. Het is wel belangrijk dat het opgelost wordt, ook om te kunnen voldoen aan Europese verplichtingen die we vanuit Natura 2000 hebben. Het verminderen van de stikstofdepositie op die gebieden is, naast het nemen van mitigerende maatregelen, een belangrijke factor in de oplossing. Met de 'Programmatische Aanpak Stikstof' wordt een oplossing gecreëerd waarmee zowel economische ontwikkelingen als de natuurkwaliteit gebaat zijn.

Zoals al eerder is opgemerkt, natuur is niet constant en verandert voortdurend. Dat maakt het nodig om te kiezen waar we een bepaald type natuur willen vasthouden en daar beheer voor voeren, en waar de natuur haar gang kan gaan. Voorwaarde bij het vasthouden van een bepaald type natuur (patroonbeheer) is dat de abiotiek (temperatuur, water etc) moet voldoen aan de eisen van de soorten die het natuurtype vormen. Of een locatie die momenteel voldoet dat over een paar jaar nog doet, is de vraag. Dit komt door het veranderen van ons klimaat. De gevolgen ervan op de natuur en het landschap zijn moeilijk voorspelbaar.

- Feit: ook in Noord-Brabant verandert het klimaat en dat heeft gevolgen voor de biodiversiteit. Soorten insecten en planten uit het zuiden hebben zich hier gevestigd en breiden zich uit.

Ook bij procesbeheer, de natuur haar gang laten gaan, kan klimaat verandering voor problemen zorgen. Om te zorgen dat soorten zich kunnen verplaatsen tussen natuurgebieden en op die manier kunnen emigreren naar een plek die wel geschikt is, zijn verbindingen tussen natuurgebieden nodig.

Het huidige beleid dat uitgaat van robuuste natuurgebieden met voldoende verbindingen ertussen, is een goede aanpak om ook de eventuele nadelige gevolgen van klimaatverandering te kunnen voorkomen. Weer een voorbeeld van goed natuurbeleid.

Conclusies

De belangrijkste conclusie die uit de ‘Toestand van de natuur 2012’ getrokken kan worden is dat natuurbeleid in de meeste gevallen positief werkt op de natuurkwaliteit. Dit lijkt in tegenspraak met de gepresenteerde analyses die laten zien dat de natuurkwaliteit in 2012 lager is dan die in 1995, maar is het niet. De conclusie is het beleid werkt, maar dat de maatschappelijke dynamiek in het buitengebied zo groot is dat het met het vigerende natuur- en landschapbeleid niet mogelijk is om in de hele EHS en het landelijke gebied erbuiten te zorgen voor een verbetering van de natuur op alle locaties tegelijkertijd. Stapsgewijs vindt de verbetering plaats. Natuurbeleid is een zaak van de lange adem. Hoewel we graag snel resultaat zien, volgt de natuur haar eigen tempo.

Over de effectiviteit van het water- en milieubeleid kan op grond van de uitgevoerde analyses geen uitspraak gedaan worden. We kunnen alleen constateren dat milieu- en waterproblemen bij natuurherstel nog niet uit de wereld zijn. Verdroging van een aantal beheertypen is wel minder aan het worden, dit duidt op succes van het waterbeleid. We constateren ook dat vooral stikstof nog steeds een probleem vormt bij het behalen van natuurdoelen.

Dat het natuurbeleid werkt maar dat we nog niet klaar zijn, is een goede reden om bij de herziening van het natuurbeleid de bestaande hoofdlijnen vast te houden. Het vergroten, verbinden en verbeteren van natuurgebieden en het verbeteren van water- en milieuocondities is een strategie met toekomst.

Niet alleen blijft het natuurherstel nog achter bij de gestelde doelen. Ook de maatschappij verandert.

Van het in 2002 vastgestelde natuurbeleid moet bekeken worden of het nog voldoende aansluit bij de huidige maatschappelijke verhoudingen en de bestuurlijke visie. Nog een goede reden om het beleid tegen het licht te houden.

Onze visie is vastgelegd in de Agenda van Brabant en is gericht op het behoud van duurzame welvaart en welzijn in veranderde omstandigheden. Vanuit die ambitie concentreert de provincie zich op het leef- en vestigingsklimaat van Brabant. Eén van de speerpunten hierbij is een robuuste en veerkrachtige natuur.

De sociale, culturele en *ecologische* kwaliteiten van Noord-Brabant hebben niet alleen een intrinsieke waarde. Ze zijn tevens noodzakelijke randvoorwaarden voor het realiseren van de nieuwe agenda. De hoofdambitie is alleen mogelijk als ook de ‘basis’ in orde is.

De nog steeds afnemende natuurkwaliteit laat zien dat er ondanks natuur-, water- en milieubeleid nog onvoldoende vooruitgang geboekt is met het op orde krijgen van de ‘basis’ . Voorwaar een uitdaging bij de herziening van het provinciale natuur- en landschapbeleid.

Inhoud

Voorwoord

Samenvatting

Inleiding

Hoofdstuk 1 De kwaliteit van de Brabantse natuur tussen 1995 en 2012

Hoofdstuk 2 Vennen in Noord-Brabant

Hoofdstuk 3 Waar is de Kievit?

Hoofdstuk 4 Ganzen en zwanen in Noord-Brabant

Hoofdstuk 5 Ruigtekruiden in de Brabantse natuur

Hoofdstuk 6 Verdroging, vermesting en verzuring in beeld

Hoofdstuk 7 Bloemen en vlinders

Hoofdstuk 8 Natuur binnen en buiten de groenblauwe mantel

Hoofdstuk 9 Klimaat, biodiversiteit en natuurbeleid in Brabant

Hoofdstuk 10 Conclusies

Literatuurlijst

Inleiding

De enorme economische groei van Nederland sinds het midden van de 20ste eeuw heeft als neveneffect gehad, dat ons milieu, ons landschap en onze natuur zwaar onder druk zijn komen te staan. Ook in Noord-Brabant. In de jaren negentig werd duidelijk dat, als we in Nederland tot natuurherstel willen komen, robuuste structuren nodig zijn. Daarnaast moesten de milieuomstandigheden verbeteren, en bij het ruimtelijk beleid moest er meer aandacht komen voor landschappelijke en natuurlijke waarden. Het idee van een ecologische hoofdstructuur werd geboren. Daarop aansluitend hebben Provinciale Staten in 2002 de beleidsnota 'Natuur- en landschapsoffensief 2002-2012' vastgesteld. Het doel van het vastgestelde beleid is behoud en herstel van de kwaliteit van natuur en landschap. Met het aankopen van gronden en deze inrichten als natuur, het herstellen en beheren van bestaande natuur, het subsidiëren van natuureducatie, het planologisch beschermen en het verbinden van natuurgebieden en het aanpakken van milieuproblemen hebben de provincie en betrokken partners hier hard aan gewerkt.

Om het de ontwikkeling van de natuurwaarden te kunnen volgen, brengt de provincie eens in de vier jaar de stand van zaken in beeld. Dit doen we door de huidige situatie te vergelijken met de voorgaande jaren, waarbij we terug gaan tot 1994/1995. De Brabanders krijgen met deze rapporten inzicht in de toestand van hun natuur en in de voortgang van het natuur- en landschapsbeleid dat de provincie samen met haar partners uitvoert. In het natuur- en landschapbeleid krijgt de groene component van het landschap de nadruk, waardoor de landschappelijke kwaliteit verbeterd. In dit rapport wordt dan ook verslag gedaan over de ontwikkeling van de groene component van het landschap: de natuur.

De rapporten geven een momentopname van de natuurkwaliteit en inzicht in hoever we nog af zijn van onze doelen. De natuurkwaliteit van 1950 wordt landelijk meestal als streefdoel gehanteerd. Dit is een ambitieus doel, als eerste subdoel op weg hiernaar heeft de provincie Noord-Brabant het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit gekozen (2004, convenant Countdown 2010).

Voor de provincie dient het rapport als ijkpunt voor het beleid. Het rapport sluit de beleidscyclus, op grond van de conclusies kan beoordeeld worden of het beleid moet worden aangepast. In het voorliggende rapport wordt de toestand van de Brabantse natuur anno 2012 in beeld gebracht.

De 'Toestand van de Brabantse natuur 2012' verschijnt op het moment dat het provinciale natuurbeleid herzien wordt. Het huidige beleid, vastgelegd in de beleidsnota 'Natuur- en landschapsoffensief 2002-2012', wordt geëvalueerd, en moet worden aangepast aan de huidige maatschappelijke verhoudingen.

Een belangrijke factor in de aanpassing is het in 2012 tussen de provincies en het rijk afgesloten decentralisatie akkoord Natuur. Dit akkoord betekent dat er meer verantwoordelijkheid voor het realiseren van natuurdoelen bij de provincies komt te liggen. Daarnaast is er minder rijks geld voor het natuurbeleid door bezuinigingen bij rijk.

De natuurwaarden geven daarbij een goed beeld van de situatie bij het afsluiten van het oude beleid en zijn een goede nul-meting voor de natuurkwaliteit bij de start van het vernieuwde natuurbeleid.

Als we het natuur- en landschapbeleid bespreken moeten we ons realiseren dat de invloed van het beleid beperkt is. Onze natuur en ons landschap zijn voor een heel belangrijk deel het resultaat van de activiteiten van ons en onze voorouders. Het totale effect van landbouw, industrialisatie, infrastructuur, verkeer en bewoning op onze leefomgeving is enorm.

Dit in ogenschouw nemende is het duidelijk dat het provinciale natuur- en landschapbeleid een beperkte rol speelt in de totale invloed die de menselijke bewoners van Brabant op hun leefomgeving uitoefenen. Het natuur- en landschapbeleid heeft een belangrijke invloed, maar afgezet tegen de hele maatschappelijke dynamiek die in het buitengebied speelt heeft het ook beperkingen.

Zo is het milieu- en waterbeleid, waarmee de basisvoorwaarden voor natuurbehoud en -herstel worden gerealiseerd, van groot belang.

We laten de ontwikkeling van de natuurwaarden in Noord-Brabant tussen 1995 en 2010 zien. Dit doen we voor de EHS in de vorm van graadmeters voor bossen, heides, graslanden en moerassen. De graadmeters zijn berekend met gegevens uit broedvogel-, dagvlinder-, reptielen- en plantenmeetnetten. Voor het landelijke gebied buiten de EHS geven we een graadmeter op basis van vogel- en plantenwaarnemingen.

Naast dit algemene beeld over de natuurkwaliteit gaan we in op een aantal specifieke onderdelen van het natuur- en landschapbeleid. In Brabant hebben we ongeveer 300 vennen. Hoe staat het met de natuurwaarden en hebben herstel projecten succes?

In het agrarische gebied besteden we speciaal aandacht aan weide- en akkervogels en ganzen en zwanen. Hoe staat het in Brabant met de zomerganzen? En nemen de aantallen overwinterende ganzen en zwanen in de door de provincie ingestelde foerageergebieden en daarbuiten toe of af? Verder wordt in beeld gebracht of er verschillen bestaan in de natuurwaarden van de GroenBlauwe mantel en die van het overige agrarische gebied. Dit is een nulmeting die bij de toekomstige evaluatie van de GroenBlauwe mantel gebruikt kan worden.

De samenhang tussen milieucondities en biodiversiteit en de doorwerking van het milieu- en waterbeleid laten we zien aan de hand van vegetaties. De gevolgen van de grote beschikbaarheid van stikstof en de optredende verzuuring worden als voorbeeld gebruikt. De samenhang tussen het voorkomen van specifieke soorten planten en verdroging, vermesting en verzuring van broekbossen en graslanden, komt aan de orde. De invloed van de verbeterde kwaliteit van het oppervlakte water komt ter sprake bij de natuur in het agrarische gebied.

Ook de onze regio overstijgende milieufactoor klimaat komt aan de orde. Zijn er door het klimaat veroorzaakte veranderingen in de biodiversiteit te constateren in onze provincie?

Vlinders hebben het moeilijk. Er bestaat een verband bestaat tussen een afname in de aantallen vlinders en de beschikbaarheid van bloemen. We leggen een link met verzuuring.

In het afsluitende hoofdstuk trekken we op grond van de gevonden resultaten conclusies over het Toestand van de natuur anno 2012. En leggen we een link met de herziening van het natuurbeleid dat in 2012 is gestart.

Hoofdstuk 1

De kwaliteit van de Brabantse natuur tussen 1995 en 2012

In de rapportage ‘De toestand van de Brabantse Natuur 2004’ (van de Staij & van der Linden, 2004) zijn een aantal natuurgraadmeters gepresenteerd. Deze graadmeters zijn geïnspireerd door de perspectieven uit de beleidsnota ‘Natuur en Landschapoffensief 2002-2012’ (prov. Noord-Brabant, 2002): de Grootse natuur en de Landelijke natuur. De graadmeters laten de toestand van de natuur in de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en in het landelijke gebied buiten de EHS zien. De toestand van de natuur wordt daarbij uitgedrukt in een index (zie box 1).

Voor dit hoofdstuk zijn de trends – die voor het laatst naar buiten zijn gebracht in de ‘Toestand van de Natuur 2008’ (van der Linden & van de Staij, 2009) en toen berekend waren met gegevens die tot en met 2006 liepen – opnieuw berekend met gegevens tot en met 2010. Verder is de graadmeter voor de EHS aangevuld met een index voor de biodiversiteit van moerassen.

Box 1 Index (graadmeter)

Met een index (of graadmeter) kunnen veranderingen in de tijd overzichtelijk worden weergegeven.

De index wordt voor het beginjaar op 1 (of 100%) gesteld. Voor de jaren daarna laat de index de veranderingen ten opzichte van het beginjaar zien. Een index van 1,2 wil zeggen dat er een toename is van 20% ten opzichte van het beginjaar, een afname van 20% resulteert in een index van 0,8.

De graadmeters in dit rapport geven de gemiddelde ontwikkeling van natuurwaarden weer. Van de trends van individuele soorten uit een soortgroep (bijvoorbeeld vaatplanten, broedvogels of dagvlinders) wordt het gemiddelde genomen. Om de natuurgraadmeter van afzonderlijke habitats (heide, moeras, graslanden, bos etc.) te bepalen, wordt per soortengroep van de voor dat habitat kenmerkende soorten de indexen bepaald. Het gemiddelde van de trend per soortengroep geeft de natuurgraadmeter voor het betreffende habitat. Kenmerkende soorten zijn soorten die zijn gebonden aan een bepaalde leefomgeving. Het al dan niet voorkomen van kenmerkende soorten binnen een gebied geeft een beeld van de natuurkwaliteit.

De dataset die beschikbaar is voor het bepalen van natuurkwaliteit begint in 1995, het jaar waarin gestart is met de meetnetten. Het startjaar van de natuurindex is daarmee 1995. We vergelijken de ontwikkeling van de natuur hierdoor met de situatie in een jaar waarin de natuur al niet meer voldeed aan de gewenste kwaliteit. De natuurkwaliteit in 1950 wordt in het rijksbeleid veelal als streefdoel gehanteerd (Reijnen et al., 2010).

Ook in Noord-Brabant is er tussen 1950-1995 een sterke achteruitgang geweest van de biodiversiteit. Handhaven van de biodiversiteit op het niveau van 1995/1996 is daarom niet de gewenste situatie, er zou sprake moeten zijn van een significante toename van de natuurkwaliteit als gevolg van uitbreiding van de EHS en verbetering van water- en luchtkwaliteit.

Graadmeters zijn een overzichtelijke manier om, in grote lijnen, veranderingen in natuurwaarden door de tijd te laten zien. Er kleeft ook een nadeel aan. Doordat graadmeters zijn opgebouwd uit het gemiddelde van de ontwikkeling van populaties van afzonderlijke soorten gaan er nuances verloren. In uitzonderlijke, extreme, gevallen kan dit betekenen dat het afnemen van meerdere soorten die een graadmeter bepalen wordt gemaskeerd door een heel sterke toename van één of twee soorten. Dit betekent dat het gelijk blijven of toenemen van de graadmeter niet per definitie een garantie is voor het behoud van biodiversiteit.

Om de graadmeters verder te nuanceren geven we per soortengroep (vaatplanten, broedvogels, dagvlinders) een overzicht van het aantal soorten dat gelijk blijft, toe- of afneemt. De statistische betrouwbaarheid van deze trends per soort is bepaald met het door het Centraal Bureau voor de Statistiek ontwikkelde programma TRIM (TRends and Indices for Monitoring data), waarmee ook gegevens uit het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) worden geanalyseerd. In taartpuntgrafieken kunt u zien hoe de biodiversiteit per soortengroep zich ontwikkelt.

1.1 Natuurwaarden in de Ecologische Hoofdstructuur

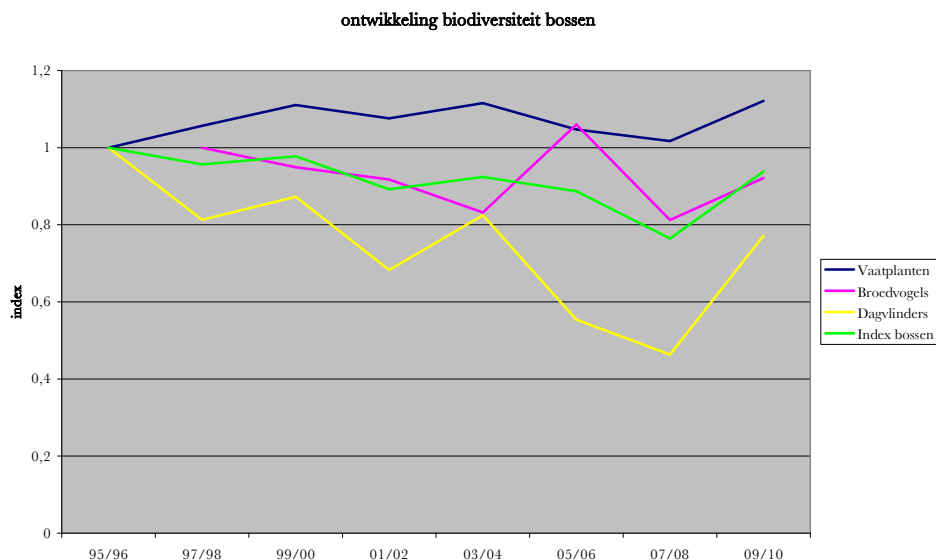
De natuur in de EHS is heel divers met o.a. bossen, heidevelden, extensief gebruikte graslanden, moerasgebieden en grote wateren. De graadmeter voor de EHS is opgebouwd uit graadmeters voor bos (figuur 1), heide (figuur 2), graslanden (figuur 3) en moerasgebieden (figuur 4). Deze graadmeters zijn berekend met gegevens voor vaatplanten, broedvogels en dagvlinders. Voor heides zijn reptielengegevens in de graadmeter opgenomen. De graadmeter voor moerasgebieden (figuur 4) is in deze rapportage voor het eerst opgenomen en bestaat alleen uit vaatplanten en broedvogels.

1.1.1 Bossen

Voor het bepalen van de natuurwaarde-index in bossen is de populatieontwikkeling van voor bossen kenmerkende vaatplanten, broedvogels en dagvlinders geanalyseerd.

De biodiversiteit in bossen is sinds het begin van de waarnemingen in 1995 afgenomen. In 2009/2010 ligt de index van planten iets boven het niveau van 1995/1996, terwijl de broedvogels en dagvlinders per saldo zijn afgenomen. Het goede nieuws is dat de dagvlinders van bossen het dieptepunt achter zich lijken te hebben gelaten.

Uit de figuur is niet af te leiden hoe afzonderlijke soorten zich ontwikkelen. Om op een andere manier iets over veranderingen in biodiversiteit te kunnen zeggen geven we hieronder een overzicht over het aantal soorten per soortengroep dat stabiel is, toe- of afneemt.

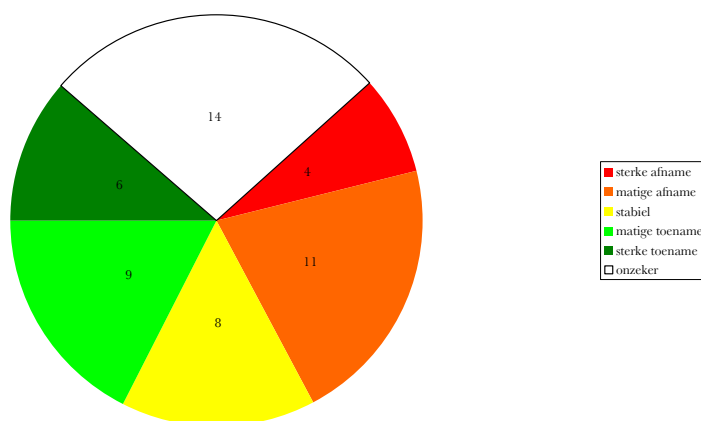

Figuur 1.1. Overzicht van de ontwikkeling van natuurwaarden in bossen in Noord-Brabant. De groene lijn laat de gemiddelde ontwikkeling zien. De gele lijn de ontwikkeling van de kenmerkende dagvlinder populaties, de blauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende vaatplantenpopulaties en de roze lijn de ontwikkeling van de kenmerkende broedvogelpopulaties.

Vaatplanten

De populatieontwikkeling van afzonderlijke kenmerkende soorten vaatplanten in bossen laat zien dat er evenveel soorten zijn afgenomen als het aantal soorten dat een positieve trend vertoont. Van 15 kenmerkende soorten, o.a. dalkruid en drienerfmuur (sterke afname), bosanemoon, gewone dotterbloem, hop, gewone salomonszegel en valse salie laten de populaties een afname zien. Terwijl de populaties van 15 andere kenmerkende soorten, o.a. boskortsteel, ijle zegge, geel nagelkruid, klimop en hulst (sterke toename), adelaarsvaren en de rode bes toenemen. Soorten die vroeg in het voorjaar groeien, als de bomen nog geen blad dragen en dan profiteren van vele licht dat op de bodem valt, doen het slecht. Dit zou enerzijds te maken kunnen hebben met de toename van struiken in bossen en anderzijds met het door klimaatverandering steeds eerder in blad komen van de bomen. Waardoor het bos te donker is voor deze soorten tijdens hun groeiperiode. Soorten van minder zure bodems doen het goed als gevolg van de afname van zure neerslag.

Bosplanten: aantal soorten per trendcategorie 1995-2010

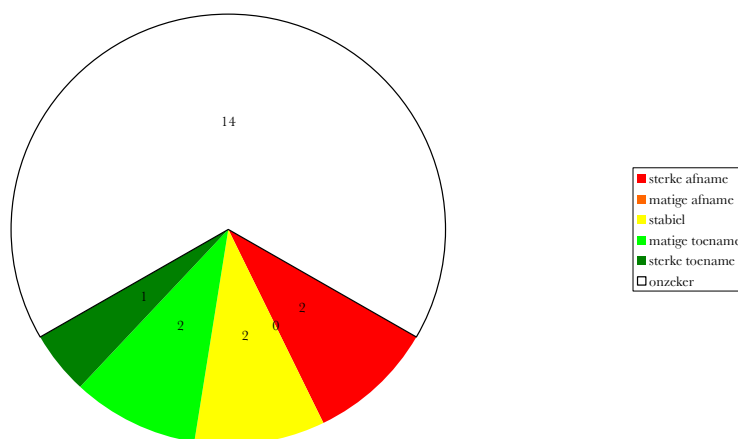
Figuur 1.2. Het aantal soorten kenmerkende vaatplanten van bossen waarvan de populatie stabiel is, toe- of afneemt. Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven.

Broedvogels

De populatieontwikkeling van 14 van de 24 afzonderlijke kenmerkende broedvogelsoorten in bossen is onduidelijk. Voor deze 14 soorten kan geen trend bepaald worden (figuur 1.3).

Er zijn 2 soorten met sterk teruglopende populaties, de nachtegaal en de wielewaal, maar ook 3 soorten met groeiende populaties, de boomklever (sterke toename), de grote bonte specht en de zanglijster. Vogels die naar Afrika trekken om te overwinteren (nachtegaal en wielewaal) hebben het moeilijk. De boomklever en de grote bonte specht zijn standvogels en profiteren van het ouder worden van bosbestanden en de zachte winters. De zanglijster profiteert waarschijnlijk van een groter aanbod aan huisjesslakken (voedsel) als gevolg van minder zure neerslag. Zure regen tast de kalk in de huisjes aan waardoor de populaties kleiner werden. Met het afnemen van de zure regen nemen de populaties weer toe.

Bosbroedvogels: aantal soorten per trendcategorie 1998-2010

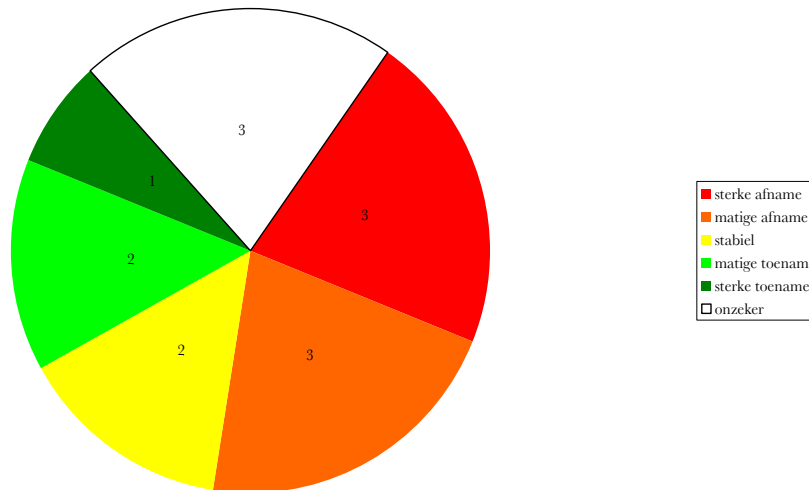
Figuur 1.3. Het aantal soorten kenmerkende broedvogels van bossen waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Dagvlinders

Bij de dagvlinders zijn verschillende soorten vooral afhankelijk van de randen van bossen: de zoom- en mantelvegetaties langs open plekken en paden. Daardoor is er enige overlap met de soortenselectie van graslanden: bruin zandoogje, geelsprietdikkopje, groot dikkopje, klein geaderd witje en oranje zandoogje zijn bij beide natuurtypen meegeteld. Van de vlindersoorten in bossen laat meer dan de helft van de soorten waarvoor een trend bepaald kon worden een afname zien over de periode 1992-2010 (figuur 1.4). Vlindersoorten die speciale eisen aan hun leefgebied stellen, de bruine eikenpage, het geelsprietdikkopje (sterke afname) en het groot dikkopje, nemen in aantallen af. De vlindersoorten die in aantallen toenemen, het bont zandoogje (sterke toename), het boomblauwtje en het bruin zandoogje, zijn over het algemeen meer generalisten die minder speciale eisen stellen aan hun leefomgeving.

De trends komen over het algemeen overeen met de landelijke trends van deze soorten. Bij de citroenvlinder, die zowel landelijk als in Noord-Brabant sterk is afgenomen, wordt een verband gelegd met klimaatverandering (zie ook hoofdstuk 8). De monitoringsgegevens van deze soort zijn vooral gebaseerd op de zomergeneratie (juli-september), die landelijk met circa 70% is afgenomen. Bij de voorjaarsgeneratie (maart-juni) is die afname veel minder sterk. In zuidelijke landen hebben citroenvlinders een 'zomerslaap', een periode waarin de vlinder in een rustfase deze moeilijke tijd overbruggen (te weinig voedsel, te heet). Waarschijnlijk is het zo dat door de warme zomers sinds de jaren '90 een groot deel van onze citroenvlinders een 'zomerslaap' houdt en daardoor niet meer bij de monitoringsroutes geteld worden (van Swaay, 2009).

Dagvlinders van bossen: aantal soorten per trendcategorie 1992-2010

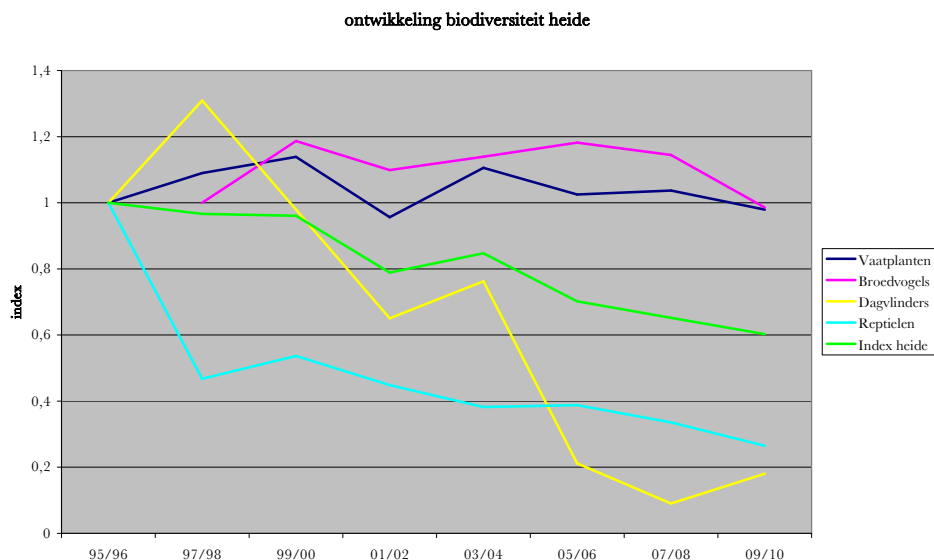
Figuur 1.4. Het aantal soorten kenmerkende dagvlinders van bossen waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

1.1.2 Heides

Voor het bepalen van de natuurwaarde-index van heides is de populatieontwikkeling van voor heides kenmerkende vaatplanten, broedvogels en dagvlinders geanalyseerd (fig 1.5).

De trend voor heideterreinen in Noord-Brabant laat sinds de start van de waarnemingen een afname van de natuurwaarden zien.

De trends van voor heides kenmerkende broedvogels en vaatplanten zijn na een lichte toename gedurende de jaren rond de eeuwwisseling weer op het niveau van halverwege de negentiger jaren van de vorige eeuw gekomen. De afname van de index natuurwaarden wordt veroorzaakt door afnemende dagvlinder- en reptielenpopulaties.

Figuur 1.5. Overzicht van de ontwikkeling van natuurwaarden in heides in Noord-Brabant. De groene lijn laat de gemiddelde ontwikkeling zien. De gele lijn de ontwikkeling van de kenmerkende dagvlinder populaties, de donkerblauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende vaatplantenpopulaties, de lichtblauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende reptielenpopulaties en de roze lijn de ontwikkeling van de kenmerkende broedvogelpopulaties.

Omdat ook voor de heides uit de index niet af te leiden is hoe de afzonderlijke kenmerkende soorten zich ontwikkelen geven we hieronder een overzicht van de ontwikkeling van populatietrends van de afzonderlijke soortgroepen.

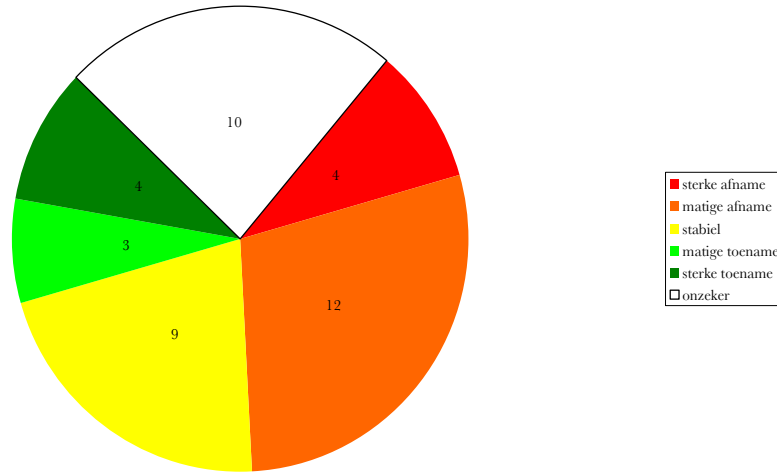
Vaatplanten

De helft van de vaatplanten van heides waarvan een trend bepaald kon worden neemt af. Het gaat hierbij vooral om soorten van oude droge heides. Soorten als struikhei, buntgras, tandjesgras, gewone dophei, trekkrus, tormentil en kruipwilg (sterke afname) nemen af. Ook soorten van hoogveen zoals witte snavelbies en eenarig wollegras (sterke afname) doen het slecht.

Pioniersoorten van vochtige heide en venoevers zoals geelgroene zegge, veelstengelige waterbies (sterke toename), bleekgele droogbloem (sterke toename), moeraswolfsklauw (sterke toename), bruine snavelbies en oeverkruid ontwikkelen zich gunstig. Het plaggen van oude vergraste heides en venranden biedt deze pionierssoorten nieuwe kansen (zie ook hoofdstuk 2).

Het is ook de vraag of de bovengenoemde pionierssoorten zich op het huidige niveau zullen handhaven als het plaggen van heide, vanwege de kosten die hiermee gemoeid zijn, minder als beheer zal worden toegepast. Een trend die uit het Landelijk Meetnet Flora (zie box 2) blijkt, is dat in zowel vochtige als droge heides steeds meer opslag van bomen en struiken voorkomt (figuur 1.7) Dit is gunstig voor een aantal broedvogelsoorten (zie hieronder), maar de heides verliezen daardoor kenmerkende soorten van het open gebied.

Heideplanten: aantal soorten per trendcategorie 1995-2010

Figuur 1.6. Het aantal soorten kenmerkende vaatplanten van heides waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Som bedekking houtigen in LMF-opnamen

Fig 1.7: De toename van houtachtigen in vochtige en op droge Brabantse heides sinds 1999, weergegeven als de som van de bedekkingen (1=totale bedekking van de opname) van alle boom- en struiksoorten in LMF-opnamen. Door de individuele waarnemingen is een lijn berekend (polynoom) die de ontwikkeling door de tijd het beste weergeeft

Box 2: Trends uit het Landelijk Meetnet Flora (LMF)

Het LMF is een onderdeel van het NEM (Netwerk Ecologische Monitoring) dat door de provincies in samenwerking met het CBS is opgezet. Met het NEM kunnen op landelijk schaalniveau uitspraken gedaan worden over ontwikkelingen in de natuur.

In Brabant zijn voor het LMF circa 900 permanente kwadraten uitgezet, verdeeld over de natuurtypen bos, heide, halfnatuurlijk grasland, moeras en agrarisch gebied. Een permanent kwadrant heeft een vast oppervlak en een vaste ligging, zodat metingen uit verschillende jaren vergelijkbaar zijn. Van ieder permanent kwadraat wordt eens in de 4 jaar een opname gemaakt waarbij van alle vaatplanten een bedekkingsschatting wordt gemaakt.

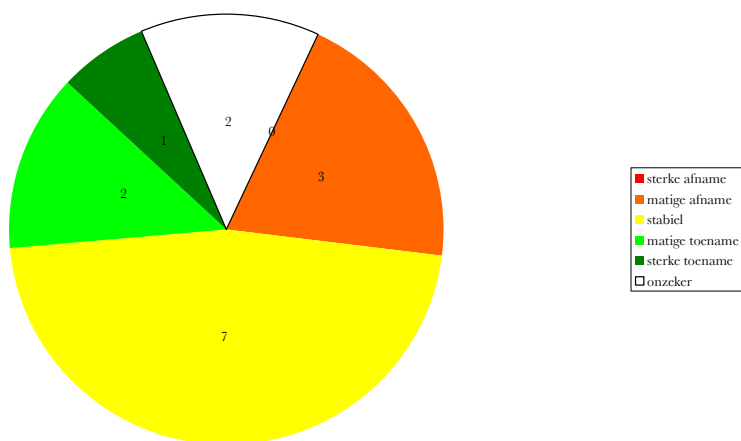
Broedvogels

Bij de broedvogels is sprake van een afname bij de boomleeuwerik, wintertaling en de wulp. De wintertaling en de wulp doen het in heel Nederland slecht. Wat betreft de boomleeuwerik wijkt Noord-Brabant af van de rest van Nederland waar de soort stabiel is (figuur 1.8). De boomleeuwerik heeft in de Noordelijke provincies geprofiteerd van natuurontwikkelingprojecten waar de aantallen zijn toegenomen. Hierdoor wordt de achteruitgang in de rest van het land gemaskeerd en blijft de landelijke trend stabiel.

De afname van de boomleeuwerik in Noord-Brabant is een kwalijke ontwikkeling omdat de boomleeuwerik een van de soorten is waarvoor Natura2000-gebieden zijn aangewezen om de populatie duurzaam in stand te houden. In 2004 was de staat van instandhouding van deze soort op landelijke schaal nog als 'gunstig' beoordeeld vanwege de toename in de periode 1985-1995 (http://www.synbiosys.alterra.nl/natura2000/documenten/profielen/vogels/profiel_vogel_A246.pdf).

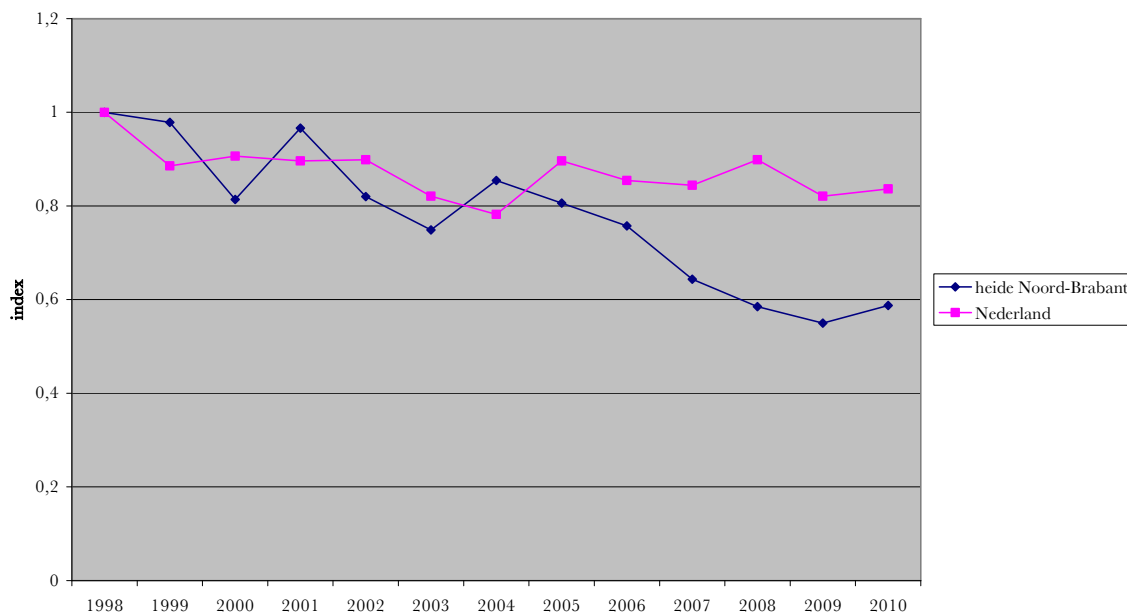
Een toename zien we bij de heidebroedvogels grasmus, kneu (sterke toename) en roodborsttapuit. De soorten die toenemen hebben een voorkeur voor leefgebied met struikgewas en profiteren van het verruigen van oude heides (zie figuur 1.7). De soorten die afnemen hebben een voorkeur voor meer open terreinen. Bovendien zijn ze gevoelig voor verstoring door o.a. recreatie en begrazing.

Heidebroedvogels: aantal soorten per trendcategorie 1998-2010

Figuur 1.8. Het aantal soorten kenmerkende broedvogels van heides waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Boomleeuwerik

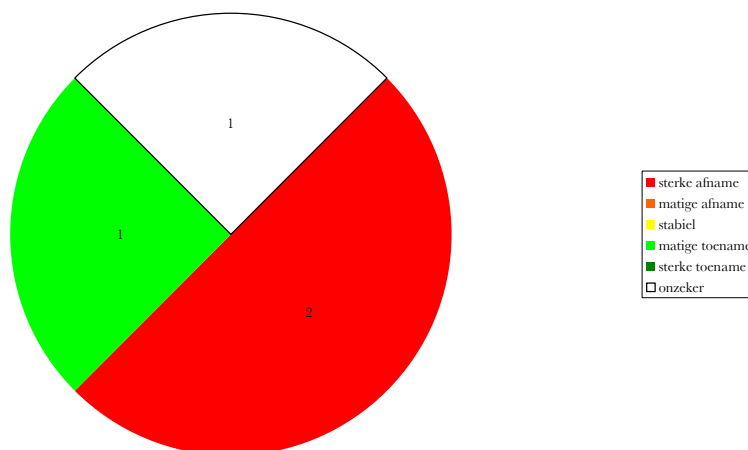
Figuur 1.9. Index van het aantal territoria van de boomleeuwerik in heidegebieden in Noord-Brabant vergeleken met de landelijke broedvogelindex. (gegevens BMP van SOVON).

Dagvlinders

Het aantal dagvlindersoorten in heides waarover op provincieniveau voldoende informatie beschikbaar is, is erg beperkt. Het geelsprietdikkopje en de heivlinder nemen sterk af, het heideblauwtje kent een matige toename en de trend van het groentje is onzeker. De positieve trend van het heideblauwtje (figuur 1.11) wordt voornamelijk veroorzaakt door hoge aantallen in de laatste 3 jaren, in de landelijke cijfers tot 2009 komt deze trend niet voor.

Een andere dagvlinder van vochtige heides, het gentiaanblauwtje, blijkt in de landelijk cijfers sinds 1997 sterk afgenomen te zijn. Deze komt ook in Brabant voor, maar is te weinig vertegenwoordigd in het meetnet om een provinciale trend te geven.

Dagvlinders van heide: aantal soorten per trendcategorie 1992-2010

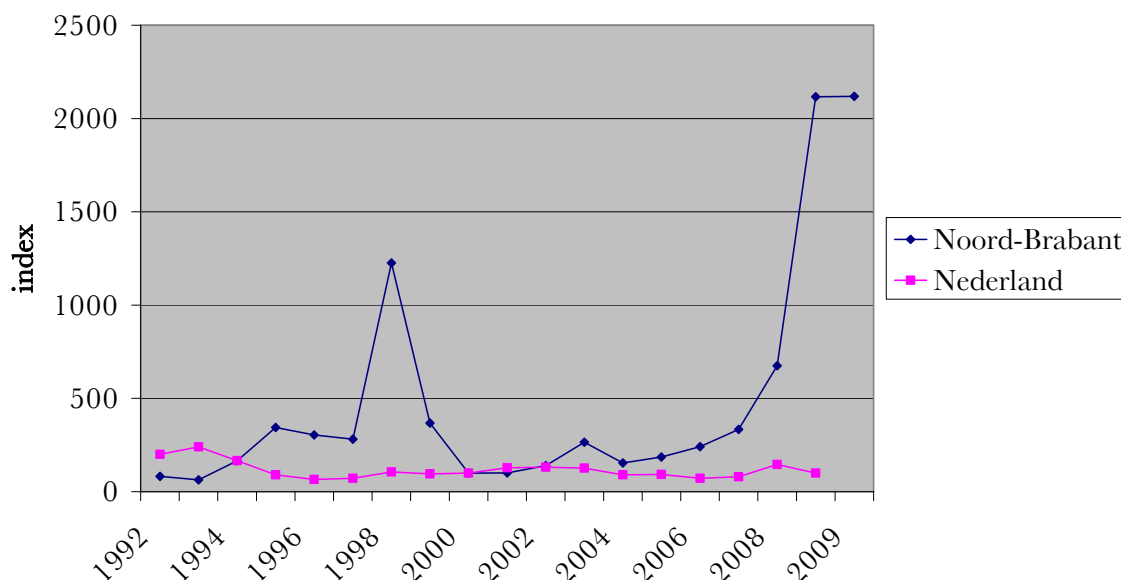

Figuur 1.10. Het aantal soorten kenmerkende dagvlinders van heides waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Reptielen

Twee soorten reptielen bepalen deze index, de gladde slang en de levendbarende hagedis. Van beide soorten laten de populaties dalende aantallen zien. Waar er speciale maatregelen worden getroffen voor deze soorten treedt er herstel van de populaties op, zo blijkt onder andere uit de Nieuwsbrief gladde slang Noord-Brabant (5) november 2010.

Heideblauwtje

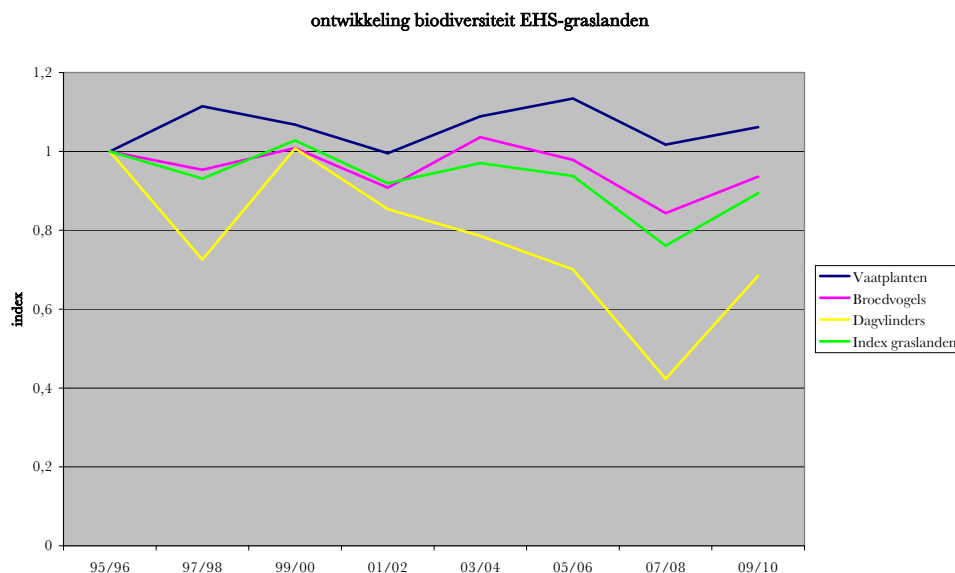

Figuur 1.11. Index van het heideblauwtje op basis van tellingen voor het Landelijk Meetnet Vlinders in Noord-Brabant en in heel Nederland.

1.1.3 EHS-graslanden

Graslanden worden door velen niet als ‘puur natuur’ gezien omdat ze beheer (maaien of begrazen) nodig hebben om ze in stand te houden. In Midden-Europese natuurgebieden met een ongestoorde successie komen graslanden maar op een beperkte schaal voor. Dit geldt overigens ook voor heide. Als gevolg van het landbouwkundig gebruik in de vorige eeuwen zijn in graslanden echter zeer soortenrijke vegetaties met bijbehorende fauna ontstaan. Door de intensivering van de landbouw is deze soortenrijkdom in enkele decennia sterk verarmd. Dit was een belangrijke reden om bij de begrenzing van de ecologische hoofdstructuur, ook een behoorlijke taakstelling aan te realiseren halfnatuurlijke graslanden op voormalige landbouwgronden op te nemen. Deze worden hier EHS-graslanden genoemd. Voor het bepalen van de natuurwaarden van graslanden in de EHS is de populatieontwikkeling van voor graslanden kenmerkende vaatplanten, broedvogels en dagvlinders geanalyseerd (figuur 1.12).

De natuurwaarden van EHS-graslanden in Noord-Brabant zijn sinds 1995 afgenomen. De index van planten schommelt iets boven het niveau van 1995/1996, terwijl de broedvogels en dagvlinders per saldo zijn afgenomen. Het goede nieuws is dat de dagvlinders van graslanden het dieptepunt achter zich lijken te hebben gelaten.

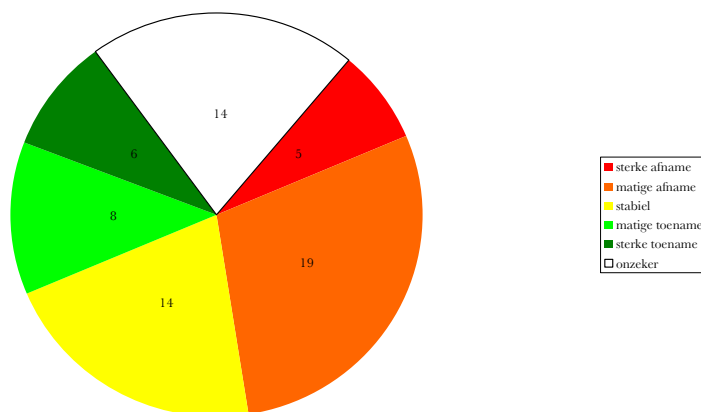

Figuur 1.12. Overzicht van de ontwikkeling van natuurwaarden van graslanden in Noord-Brabant. De groene lijn laat de gemiddelde ontwikkeling zien. De gele lijn de ontwikkeling van de kenmerkende dagvlinderpopulaties, de blauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende vaatplantenpopulaties en de roze lijn de ontwikkeling van de kenmerkende broedvogelpopulaties.

Vaatplanten

Ook al heeft de grootste achteruitgang van planten van halfnatuurlijke graslanden in de periode voor 1995 plaatsgevonden, zien we dat de afname van veel soorten nog steeds doorgaat. Dit ondanks het aankopen en inrichten van veel nieuwe graslandreservaten. Het totaalbeeld is dat er meer soorten kenmerkende vaatplanten in graslanden afnemen (24) dan toenemen (14). De populaties van soorten van drogere, licht gebufferde graslanden zoals wilde bertram, akkerhoornbloem (sterke afname), geel walstro, gewoon biggenkruid, kleine leeuwentand (sterke afname), tormentil, grote pimpernel, knoopkruid en de veelbloemige veldbies nemen af. Soorten van vochtige, zuurdere graslanden zoals o.a. sterzegge (sterke toename), veenpluis, veldrus, moerasrolklaver en moeraskartelblad (sterke toename) ontwikkelen zich gunstig. Graslanden worden zuurder doordat in veel gevallen vernatting bereikt wordt door regenwater in het gebied vast te houden. Dit vasthouden van regenwater moet de verminderde toevoer van kwelwater compenseren. Vernatting lukt hiermee wel, maar een bijkomend nadeel is dat regenwater zuurder is dan kwelwater waardoor de bodem zuurder wordt. Het gevolg van dit type vernatting is een vegetatie met een grotere voorkeur voor vochtige, licht zure omstandigheden (zie ook hoofdstuk 6).

Graslandplanten EHS: aantal soorten per trendcategorie 1995-2010

Figuur 1.13. Het aantal soorten kenmerkende vaatplanten van graslanden waarvan de populatie stabiel is (geel), toeneemt (groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

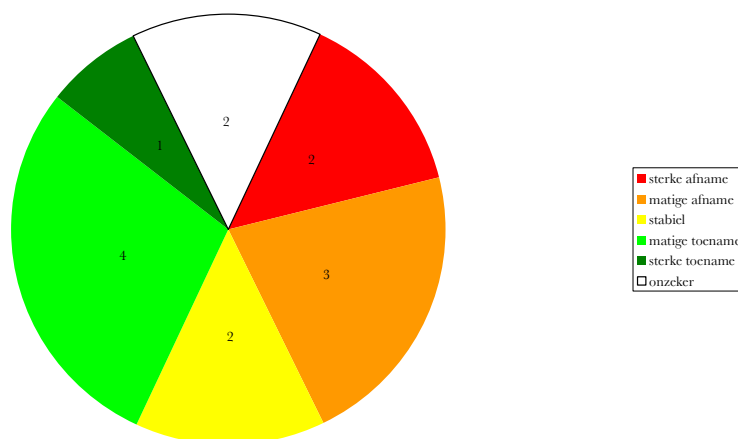
Broedvogels

Bij de broedvogels is sprake van een afname bij de grutto, kievit, patrijs (sterke afname), veldleeuwerik (sterke afname), en de zomertaling. Een toename zien we bij de blauwborst, knobbelzwaan, krakeend, roodborsttapuit (sterke toename) en de tureluur.

Deze afname van de grutto-, kievit-, patrijs-, veldleeuwerik- en zomertalingpopulaties in Noord-Brabant is gelijk aan de landelijke trends en is gekoppeld aan veranderingen in de landbouw (zie hoofdstuk weidevogels). Het aankopen en inrichten van graslandreservaten heeft deze afname niet kunnen stoppen.

De toename van blauwborst en roodborsttapuit is een gevolg van het minder intensieve beheer van de graslandreservaten, waardoor in slootranden en overhoeken van deze reservaten meer riet, bramen en wilgenstruweel tot ontwikkeling is gekomen (zie ook hoofdstuk 5). En dat is hét biotoop voor deze soorten.

EHS-graslandbroedvogels: aantal soorten per trendcategorie 1994-2010

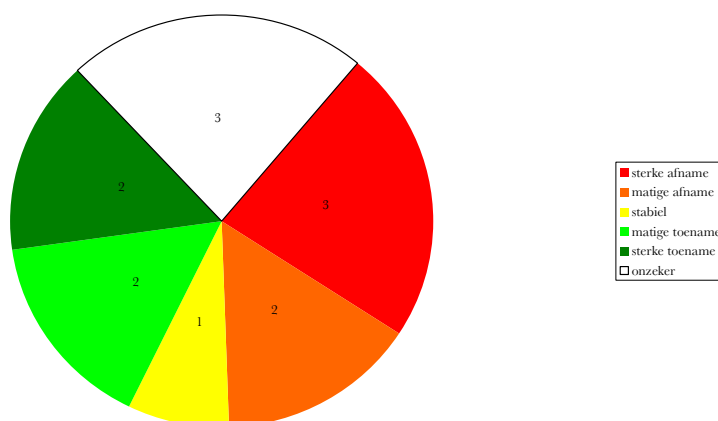

Figuur 1.14. Het aantal soorten kenmerkende broedvogels van graslanden waarvan de populatie stabiel is (geel), toe- (groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Dagvlinders

Bij de dagvlinders neemt de helft van de soorten waarvoor een trend bepaald kon worden af. De argusvlinder, het geelsprietdikkopje en het zwartsprietdikkopje nemen sterk af, het groot dikkopje en het oranje zandoogje nemen matig af, het bruin zandoogje en het hooibeestje nemen matig toe, terwijl het icarusblauwtje en het oranjetipje sterk toenemen. De trends komen over het algemeen overeen met de landelijke trends van deze soorten.

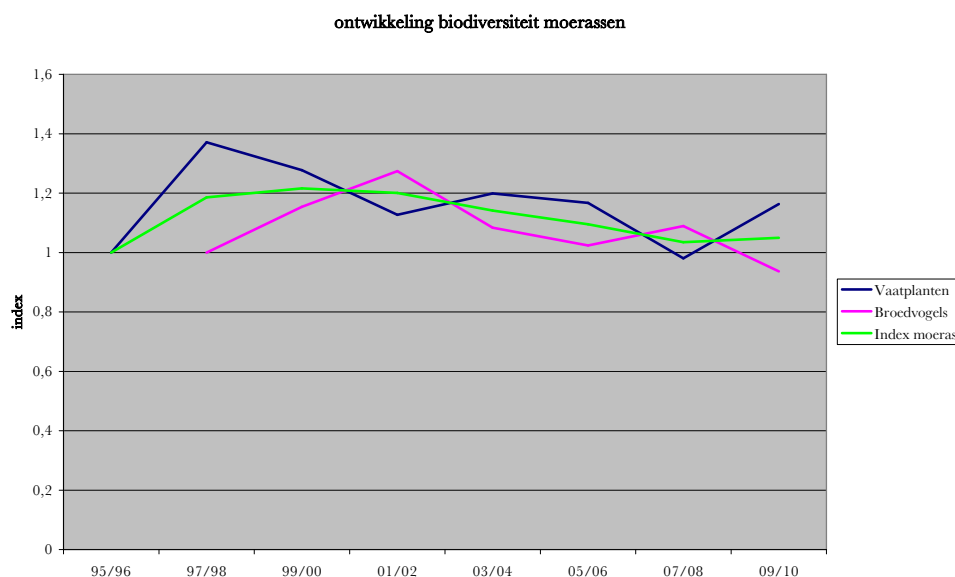
Dagvlinders van graslanden: aantal soorten per trendcategorie 1992-2010

Figuur 1.15. Het aantal soorten kenmerkende dagvlinders van graslanden in de EHS waarvan de populatie stabiel is (geel), toe- (groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

1.1.4 Moerassen

Voor het bepalen van de natuurwaardenindex van moerassen is de populatieontwikkeling van voor moerassen kenmerkende vaatplanten en broedvogels geanalyseerd. Bij de dagvlinders komen geen specifiek aan moerassen gebonden soorten voor in Brabant.

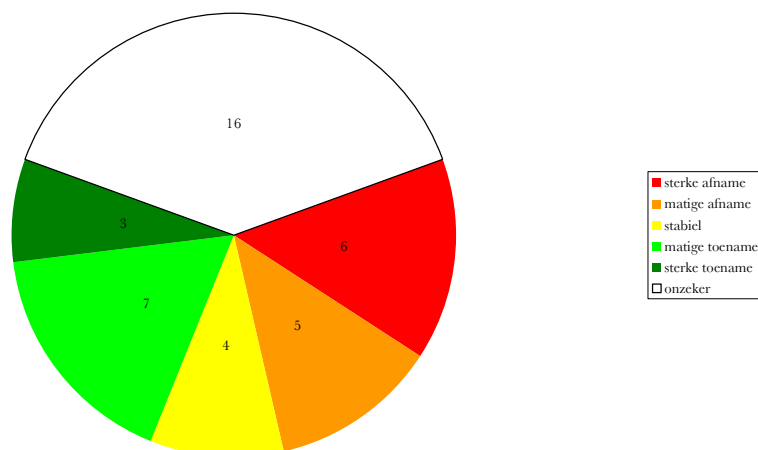
Figuur 1.16. Overzicht van de ontwikkeling van natuurwaarden in moerassen. De groene lijn laat de gemiddelde ontwikkeling zien. De blauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende vaatplantenpopulaties en de roze lijn de ontwikkeling van de kenmerkende broedvogelpopulaties.

De natuurwaarde van moerassen is na een aanvankelijke stijging door het inrichten van een aantal nieuwe moerasgebieden langzaam weer aan het dalen. Deze trend is zowel bij de planten als bij de broedvogels te zien.

Vaatplanten

Het aantal vaatplanten dat in moerassen waarvan de populaties toenemen ongeveer gelijk is aan het aantal afnemende soorten. Er is dus sprake van een verschuiving in de soortensamenstelling. De vaatplanten die toenemen zijn, net als bij de EHS-graslanden, soorten die van zuurdere omstandigheden houden: sterzegge (sterke toename), draadzegge (sterke toename), wateraardbei, moeraskartelblad (sterke toename). Soorten die meer gebufferde omstandigheden prefereren zoals dotterbloem (sterke afname) en blaaszegge (sterke afname) gaan in Noord-Brabant nog steeds achteruit. Daarnaast is er sprake van een afnemende invloed van brakke kwel in West-Brabant, waardoor soorten als heen, ruwe bies (sterke afname), zulte (sterke afname) en zilte rus verdwijnen. Het verdrogen van veel gebieden is het gevolg van afnemende kwel. Om verdroging te stoppen worden maatregelen getroffen om meer regenwater vast te houden in gebieden met een watertekort. Regenwater is zuurder dan kwelwater waardoor verzuring optreedt.

Moerasplanten: aantal soorten per trendcategorie 1995-2010

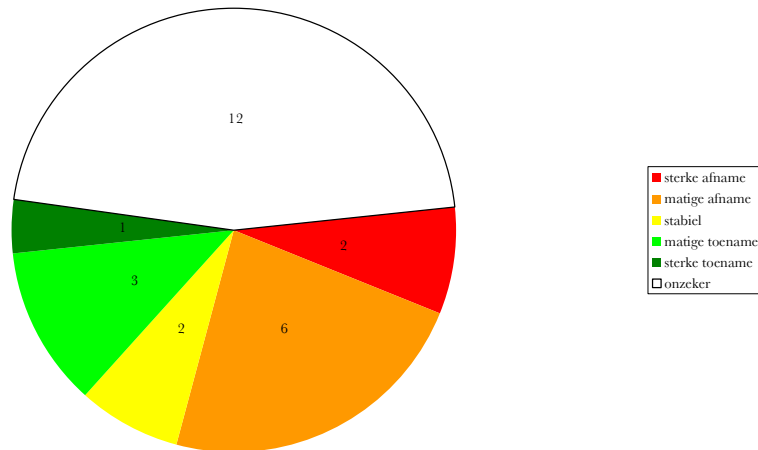
Figuur 1.17. Het aantal soorten kenmerkende vaatplanten van graslanden waarvan de populatie stabiel is (geel), toename (groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Broedvogels

Het merendeel van de broedvogelsoorten in moerassen waarvoor een trend berekend kon worden neemt licht af. Bovendien is er sprake van een veranderende soortensamenstelling. Soorten die voorkomen in oudere, meer begroeide moerassen zoals blauwborst, dodaars en grauwe gans (sterke toename) nemen toe en soorten met een voorkeur voor meer open moerassen zoals bergeend, fuut, kuifeend, scholekster (sterke afname) en tureluur (sterke afname) nemen af. Dit lijkt een logisch gevolg van het ouder worden van de uitgevoerde natuurontwikkelingsprojecten waarvan veel moerassen onderdeel zijn geweest. Uit de analyse van LMF-opnamen (zie Box 2) blijkt dat de bedekking van struiken in open moerassen is toegenomen. Open moerassen zijn aan het verlanden.

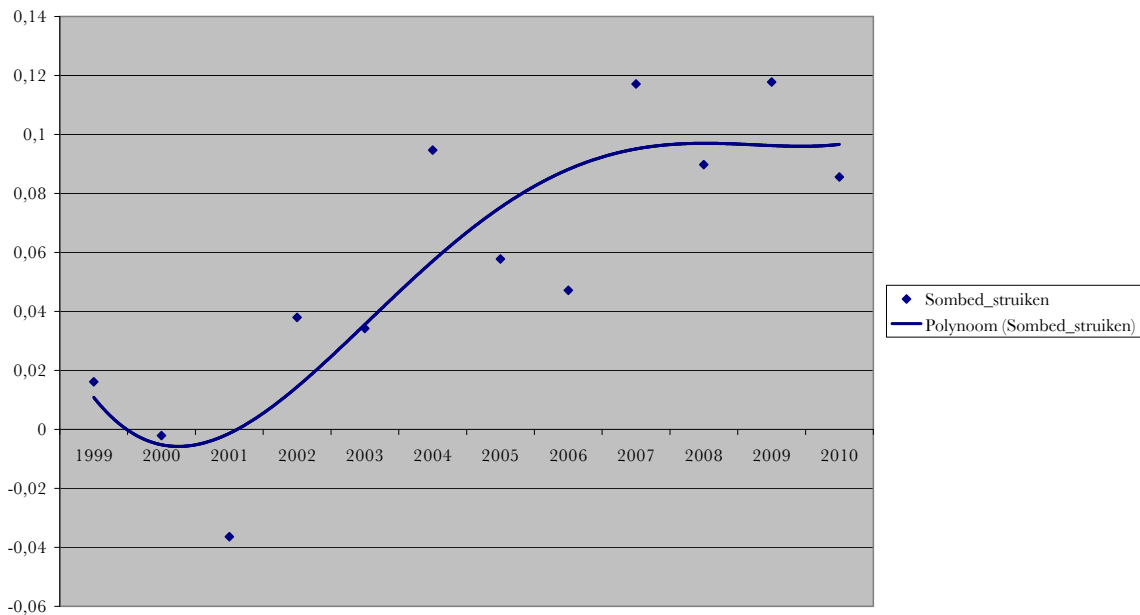
De rietzanger is zich aan het herstellen van de periodes van grote droogte die er in de jaren negentig in zijn overwinteringsgebied (centraal Afrika) geheerst hebben. In Noord-Brabant is de rietzanger sterker toegenomen dan in de rest van Nederland, onder andere door de inrichting van een aantal nieuwe moerasgebieden en de ontwikkeling van rietkragen in een aantal krekengebieden in West-Brabant (zie ook hoofdstuk 5 voor de toename van riet in moerasgebieden).

Moerasbroedvogels: aantal soorten per trendcategorie 1998-2010

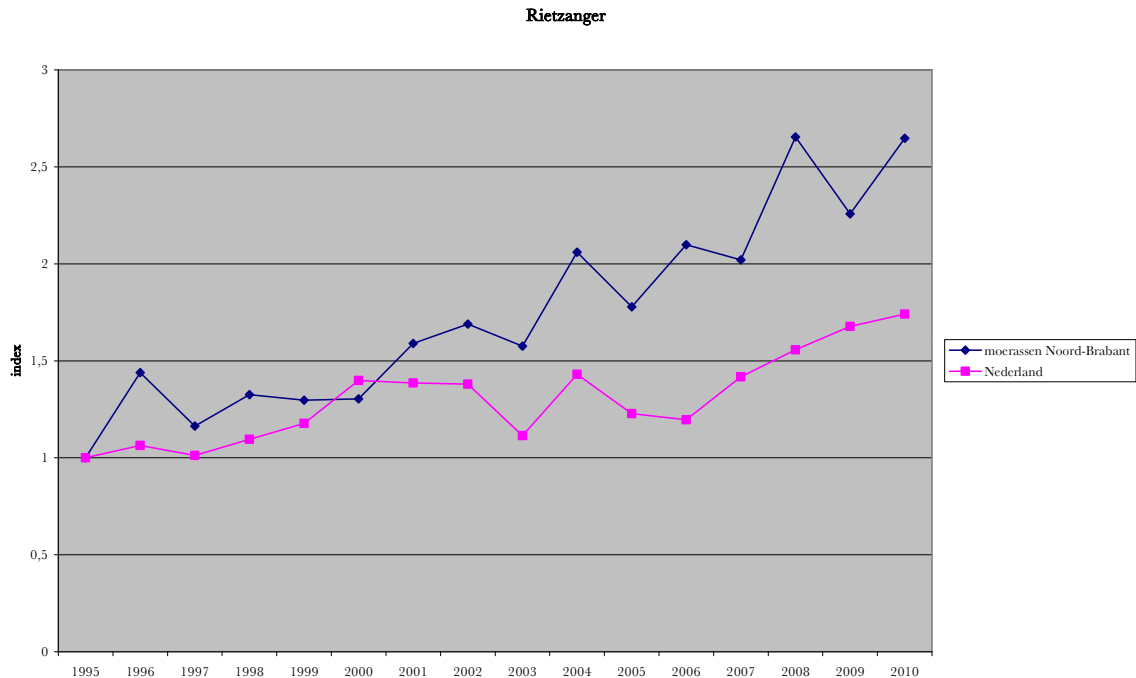

Figuur 1.18. Het aantal soorten kenmerkende broedvogels van moerassen waarvan de populatie stabiel is (geel), toe- (groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Som bedekking struiken in LMF-opnamen in open moerassen

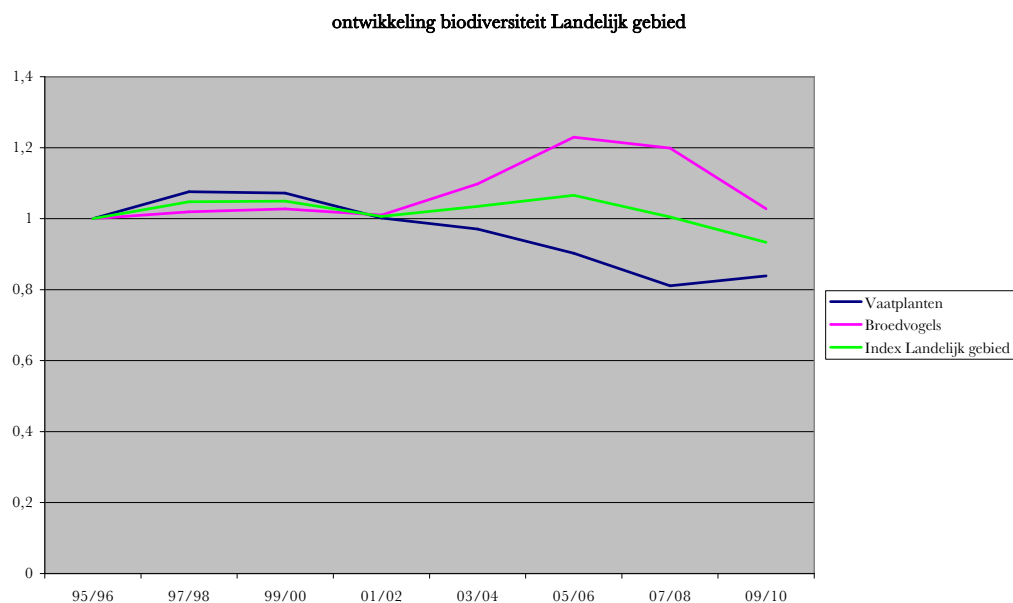
Figuur 1.19: De toename van struiken in open moerassen sinds 1999, weergegeven als de som van bedekkingpercentages (1= totale bedekking van de opname) van alle struikvormende soorten in LMF-opnamen (zie Box 2). Door de individuele waarnemingen is een lijn berekend (polynoom) die de ontwikkeling door de tijd het beste weergeeft.

Figuur 1.20. Index van het aantal territoria van de rietzanger in moerasgebieden in Noord-Brabant vergeleken met de landelijke broedvogelindex (bron: BMP van SOVON).

1.2 Graadmeters en natuurwaarden in het landelijk gebied

De natuur in het landelijke gebied heeft grote waarde. Niet alleen voor de mensen die er wonen, werken en recreëren, maar ook voor de vele soorten planten en dieren die hier hun leefgebied hebben zoals weidevogels, waterplanten, dassen en akkerkruiden. Bovendien gebruiken soorten uit de EHS en uit stedelijke regio's de natuur in het landelijke gebied om te foerageren. De graadmeter is gebaseerd op gegevens over planten en broedvogels. Over andere soortgroepen zijn er in het landelijke gebied niet voldoende gegevens beschikbaar.

Figuur 1.21. Overzicht van de ontwikkeling van natuurwaarden van het Landelijke gebied in Noord-Brabant. De groene lijn laat de gemiddelde ontwikkeling zien. De blauwe lijn de ontwikkeling van de kenmerkende vaatplantenpopulaties en de roze lijn de ontwikkeling van de kenmerkende broedvogelpopulaties.

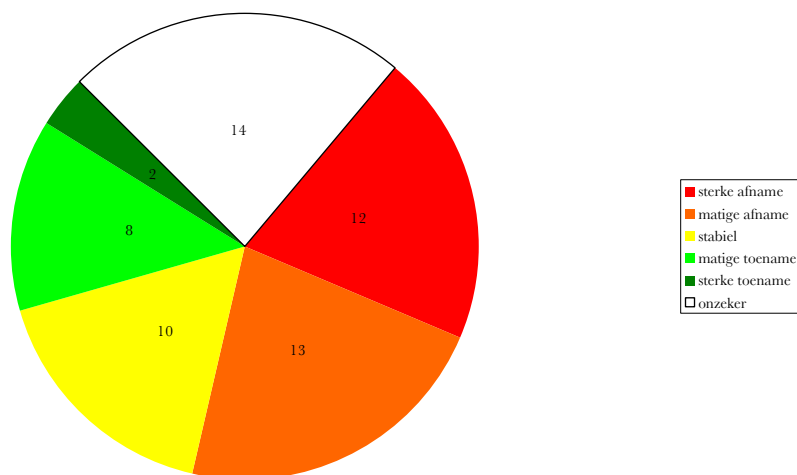
De natuurwaarden in het landelijke gebied buiten de EHS laten de laatste vier jaar een lichte daling zien. De populaties broedvogels die zich vanaf de eeuwwisseling gunstig ontwikkelden laten vanaf 2003 een daling zien. De index voor vaatplanten laat al vanaf de eeuwwisseling een ongunstige ontwikkeling zien, wat ook weerspiegeld wordt in het grote aantal soorten met een negatieve trend (figuur 1.22).

De ontwikkeling van populaties van individuele soorten binnen de vaatplanten of binnen de broedvogels is in de hier onderstaande figuren weergegeven. Het vergelijken van soorten die toenemen met soorten die afnemen geeft inzicht in veranderingen in het milieu en de biodiversiteit.

Vaatplanten

25 soorten in het agrarische gebied zijn achteruit gegaan, terwijl 10 soorten zijn toegenomen. Vooral graslandkruiden die zich in slootkanten, wegbermen en andere landschapselementen tot de jaren negentig nog redelijk hebben weten te handhaven doen het slecht: madeliefje (sterke afname), gewone margriet (sterke afname), pinksterbloem, kale jonker, echte koekoeksbloem (sterke afname), egelboterbloem, wilde bertram, knooppkruid, echte kruisdistel (sterke afname) en akkerhoornbloem (sterke afname). Door verbetering van de waterkwaliteit als gevolg van de afnemende belasting met meststoffen vanuit de landbouw en het stedelijke gebied zijn veel plantensoorten van sloten en andere waterlopen in de loop van het onderzoek toegenomen. Soorten als kikkerbeet, puntkroos (sterke toename), drijvend fonteinkruid en haarfonteinkruid (sterke toename) doen het weer goed in de Brabantse wateren.

Vaatplanten Landelijke Natuur: aantal soorten per trendcategorie 1995-2010

Figuur 1.22. Het aantal soorten kenmerkende vaatplanten van het landelijk gebied buiten de EHS waarvan de populatie stabiel is (geel), toe-(groen) of afneemt (rood). Ook het aantal soorten waarvoor het op grond van de beschikbare dataset niet mogelijk is de trend te bepalen is gegeven (wit).

Broedvogels

De populatieontwikkeling van de afzonderlijke vogelsoorten geven we weer in tabelvorm, waarin de tabel in 2 periodes is gesplitst. Dit is gedaan omdat het broedvoegelmeeetnet in 2004 ingrijpend is aangepast waardoor het berekenen van een trend voor de afzonderlijke periodes een zuiverder beeld laat zien dan het berekenen van een trend over de gecombineerde periode.

De gunstige ontwikkeling van de index sinds de eeuwwisseling werd voor een belangrijk deel veroorzaakt door de toename van de geelgors, gele kwikstaart, kleine karekiet en roodborsttapuit. Deze soorten hebben geprofiteerd van verruigende slootkanten en wegbermen. Het leefgebied dat hierdoor beschikbaar kwam was waarschijnlijk rond 2003 bezet waardoor verdere toename uitblijft. Sinds 2004 is alleen de roodborsttapuit nog significant toegenomen, terwijl de geelgors zelfs sterk afneemt. Bij de zwartkop en de zanglijster past de toename in de landelijke trend en heeft te maken met een verandering in trekstrategie (zwartkop) en een afname van de zure neerslag waardoor er meer slakken te vinden zijn (zanglijster). De andere kenmerkende broedvogelsoorten kennen al langer een negatieve ontwikkeling, en deze is niet verbeterd (zie tabel 1).

Tabel 1.1: De trends in de populaties van kenmerkende broedvogels van het landelijke gebied buiten de EHS, uitgesplitst naar de periode 1994-2003 en de periode 2004-2010. In 2004 is het broedvogelmeetsnet ingrijpend aangepast, en voor statistisch betrouwbare trends moeten de steekproefgebieden zoveel mogelijk gelijk blijven. Alleen soorten met een significante trend in één van beide perioden zijn in de tabel opgenomen. Hierbij staat ++ voor sterke toename, + voor matige toename, 0 voor stabiel, - voor matige afname, -- voor sterke afname en ? voor een onzekere trend.

soort	1994-2003	2004-2010
Blauwborst	+	?
Boompieper	++	?
Buizerd	+	?
Geelgors	+	--
Gele Kwikstaart	+	0
Grasmus	-	0
Graspieper	-	-
Grauwe Vliegenvanger	-	?
Groene Specht	+	?
Groenling	++	?
Grote Lijster	--	--
Grutto	--	--
Kievit	-	-
Kleine Karekiet	++	?
Kneu	?	-
Knobbelzwaan	+	?
Patrijs	--	-
Roodborsttapuit	++	+
Scholekster	-	-
Veldleeuwerik	--	-
Waterhoen	?	-
Wulp	-	?
Zanglijster	++	0
Zomertortel	-	?
Zwarte Kraai		-
Zwartkop	++	0

1.3 Conclusies

De totaalindex van de EHS (zie tabel 1.2) is negatief. Dit komt vooral door negatieve trends van heide en graslanden. In het kader van het nieuwe Subsiestelsel Natuur- en Landschapsbeheer wordt er door de terreinbeheerders aan gewerkt om de kwaliteit van deze natuurtypen te verbeteren.

De index landelijke natuur is voor het eerst onder de beginwaarde van 1995 uitgekomen. Gezien de afname van veel soorten in de laatste jaren moet verwacht worden dat deze index de komende jaren verder zal dalen.

Door de afname van de index landelijke natuur is de totale voorraad natuur ten opzichte van de vorige rapportage in 2008 verder afgenomen.

Wat verder opvalt, is dat in 2001/2002 (dagvlinders) en in 2007 /2008 (meerdere natuurtypen en soortengroepen) een dieptepunt hadden in de index, zie bijvoorbeeld figuur 12 van de EHS-graslanden. Dit zal ongetwijfeld met de weersomstandigheden in die jaren te maken. 2001, 2007 en 2008 waren jaren met een zachte en natte winter, een warme en droge april- of meimaand en een natte zomer. Hierdoor zijn veel soorten in die jaren minder talrijk geweest dan in andere jaren. Droogteminnende soorten kunnen zich in een natte zomer minder goed voortplanten en vochtminnende soorten worden door een droog voorjaar zo in hun groei geremd dat ze niet meer van de natte zomer kunnen profiteren. Een natte zomer kan ook invloed gehad hebben op de tellingen, vlinders zijn minder actief en moeilijker zichtbaar bij vochtig weer.

Tabel 1.2: Overzicht van de natuurwaarden in Noord-Brabant over de periode 1995-2010, uitgesplitst naar de verschillende waarnemingsronden waarin de natuurdata verzameld zijn.

		Index bossen	Index heide	Index graslanden	Index moerassen	Index EHS natuur	Index natuur Landelijk gebied	Voorraad natuur
	Jaar							
Ronde 1	1995/1996	1	1	1	1	1	1	1
Ronde 2	1997/1998	0,96	0,97	0,93	1,19	1,01	1,05	1,03
Ronde 3	1999/2000	0,98	0,96	1,03	1,22	1,05	1,05	1,05
Ronde 4	2001/2002	0,89	0,79	0,92	1,20	0,95	1,01	0,98
Ronde 5	2003/2004	0,92	0,85	0,97	1,14	0,97	1,03	1,00
Ronde 6	2005/2006	0,89	0,70	0,94	1,10	0,91	1,07	0,99
Ronde 7	2007/2008	0,76	0,65	0,76	1,03	0,80	1,00	0,90
Ronde 8	2009/2010	0,94	0,60	0,89	1,05	0,87	0,93	0,90

Hoofdstuk 2

Vennen in Noord-Brabant

In Noord-Brabant liggen ongeveer 600 vennen, dit is ongeveer eenderde deel van de ruim 1800 vennen die in het begin van de 20ste eeuw aanwezig waren.

In de jaren '80 was de natuurkwaliteit van deze 600 vennen heel slecht doordat ze verzuurden, steeds vaker droogvielen en steeds voedselrijker werden. Om deze reden zijn allerlei milieumaatregelen genomen om de belangrijkste oorzaken van de achteruitgang te stoppen. Ook heeft de provincie aan 427 vennen de functie waternatuur toegekend. Dit houdt in dat ze beschermd worden en dat indien nodig maatregelen worden uitgevoerd die leiden tot behoud of herstel van de natuurwaarden.

Omdat van de genomen milieumaatregelen op korte termijn onvoldoende verbetering te verwachten was, zijn in een aantal vennen herstelprojecten uitgevoerd. Dit hield in de meeste gevallen in dat de vennen uitgebaggerd werden, en de oevers werden vrijgemaakt van bomen en struiken.

Om te bepalen wat de natuurkwaliteit van de vennen was en of de milieumaatregelen al effect hadden, is in 2004 een onderzoek uitgevoerd. Voor 25 vennen is de waterkwaliteit en ecologie in beeld gebracht (Grontmij | Aquasense en Alterra, 2005). Dit onderzoek liet duidelijk zien dat de natuurkwaliteit van de vennen in 2004 beter was dan in de jaren '80. De vennen zijn minder zuur geworden en ook de vegetatie is veranderd.

Dat maatregelen hun vruchten begonnen af te werpen heeft bij waterbeheerders en waterschappen geleid tot veel animo om met venherstel door te gaan. De combinatie van milieumaatregelen en venherstelprojecten werd voortgezet. Deze aanpak is vastgelegd in het uitvoeringsplan venherstel Noord-Brabant.

Ontwikkeling sinds 2004

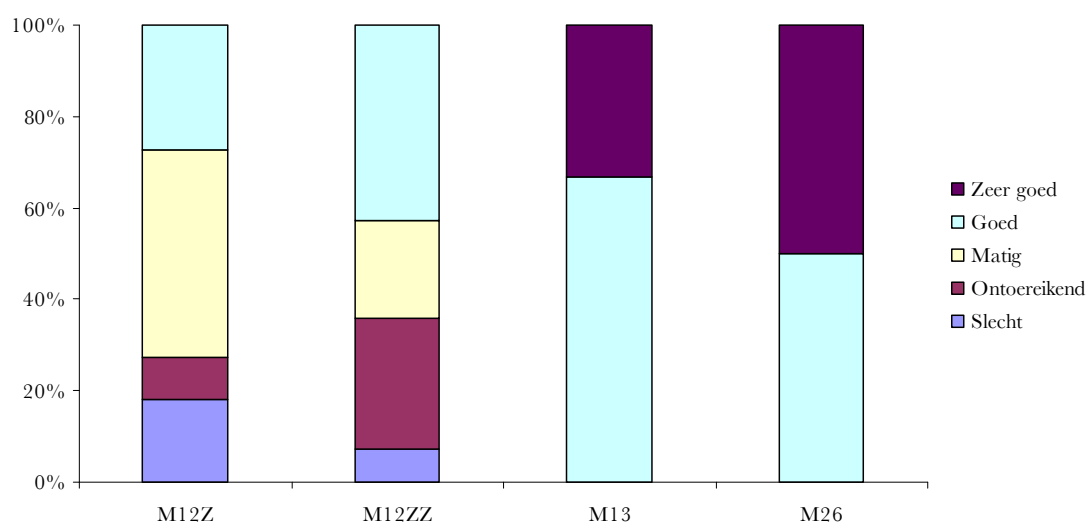
De Brabantse vennen zijn niet allemaal gelijk. De herkomst van het water en de bodem van de vennen zorgen voor verschillen. We onderscheiden vier typen: zwak gebufferde vennen, zeer zwak gebufferde vennen, zure vennen en hoogveenvennen.

Verspreid over de provincie worden 32 geselecteerde vennen door waterschappen, terreinbeheerders en provincie onderzocht op water- en natuurkwaliteit. De geselecteerde groep bestaat uit 11 zwakgebufferde vennen, 14 zeer zwak gebufferde vennen, 6 zure vennen en 4 hoogveenvennen. Twee vennen leveren informatie over 2 ventypen, omdat ze voor een deel behoren tot de hoogveenvennen en voor een ander deel tot de (zeer) zwak gebufferde typen. Vanaf 2008 is een monitoring opgestart waarin elk jaar 8 van de 32 vennen op de flora worden onderzocht. Met de resultaten van het veldwerk kan de kwaliteit van de vennen bepaald worden. Deze methode is ontwikkeld door "Stichting toegepast onderzoek waterbeheer" (STOWA) als referentie voor natuurlijke watertypen voor de Kaderrichtlijn Water (van der Molen & Pot, 2007). Er

zijn 5 categorieën waarin de kwaliteit van een ven kan worden onderverdeeld: zeer slecht, ontoereikend, matig, goed en zeer goed.

Van de 32 vennen zijn vegetatieopnamen uit 1994 (van Beers, 1996) en 2004 (Grontmij | Aquasense en Alterra, 2005) beschikbaar. Deze opnamen zijn gebruikt in de analyse. Hierdoor hebben we een maat voor de verandering van de natuurkwaliteit. In principe worden de gegevens uit 2004 gebruikt om de verandering in natuurkwaliteit te kunnen bepalen. Als deze gegevens voor een ven niet beschikbaar zijn, dan zijn de gegevens uit 1994 gebruikt.

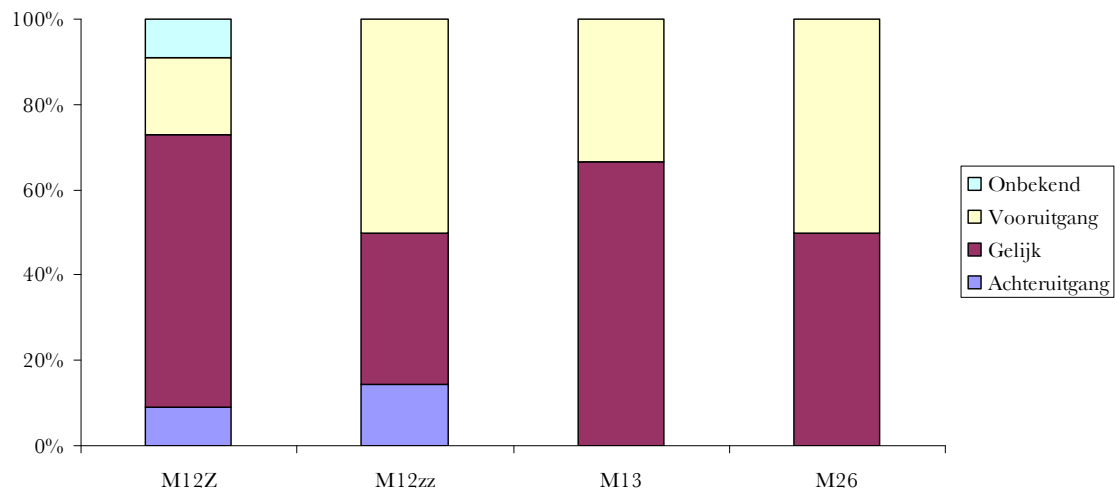
De huidige natuurkwaliteit van de onderzochte vennen verschilt tussen zure en gebufferde vennen. De zure vennen en hoogveenvennen hebben minimaal de kwaliteit goed. Voor de gebufferde vennen is de situatie minder gunstig. De kwaliteit van zwak gebufferde en de zeer zwak gebufferde vennen is voor de meeste vennen nog steeds matig tot slecht (figuur 2.1). In 2004 en 1994 was de kwaliteit van deze vennen ook al beduidend slechter dan bij de andere ventypen.

Figuur 2.1. De huidige natuurkwaliteit van zwak gebufferde vennen (M12Z), zeer zwak gebufferde vennen (M12ZZ), zure vennen (M13) en hoogveenvennen (M26) opgesplitst naar het percentage dat behoort tot de categorie slecht, ontoereikend, matig, goed en zeer goed.

De ontwikkeling in natuurkwaliteit laat een positief beeld zien (figuur 2.2). Er zijn meer vennen met een vooruitgang dan met een achteruitgang in natuurkwaliteit.

Zelfs bij de gebufferde vennen, waarvan de huidige kwaliteit veel te wensen overlaat, zijn de ontwikkelingen in natuurkwaliteit gunstig. De helft van de onderzochte zeer zwak gebufferde vennen is vooruitgegaan, terwijl ongeveer 15% een slechtere score laat zien. Bij de zwakgebufferde vennen is de ontwikkeling iets minder gunstig: slechts in 20% van de gevallen een vooruitgang en in 8% een achteruitgang (figuur 2.2).

Figuur 2.2. De verandering in natuurkwaliteit van de 33 onderzochte vennen tussen 2004 (1994) en de huidige situatie. Zwak gebufferde vennen (M12Z), zeer zwak gebufferde vennen (M12ZZ), zure vennen (M13) en hoogveenvennen (M26)

Conclusies

Bij vier zwak gebufferde en vijf zeer zwak gebufferde vennen zijn tussen de eerste en tweede opname herstelmaatregelen uitgevoerd. Ook zijn bij enkele vennen gebiedsgerichte maatregelen genomen zoals het verhogen van de waterstand en het beschermen van het inrijgebied. Uit deze eerste monitoringsronde komt naar voren dat deze vennen een betere kwaliteit hebben gekregen ten opzichte van de vennen waar geen maatregelen zijn genomen. De komende jaren moet blijken hoe bestendig deze verbeteringen zijn.

In de zure vennen en hoogveenvennen zijn geen herstelmaatregelen getroffen in de periode tussen de eerste en tweede opname. Ook zonder deze maatregelen gaat het goed met deze vennen. Deze typen vennen profiteren van de algemene milieumaatregelen waardoor verdroging en stikstofbelasting zijn afgenomen.

De conclusie is dat het uitvoeren van venherstelprojecten en gebiedsgerichte maatregelen om de waterstand en de waterkwaliteit te verbeteren werken. Waar ze worden uitgevoerd gaat de kwaliteit vooruit.

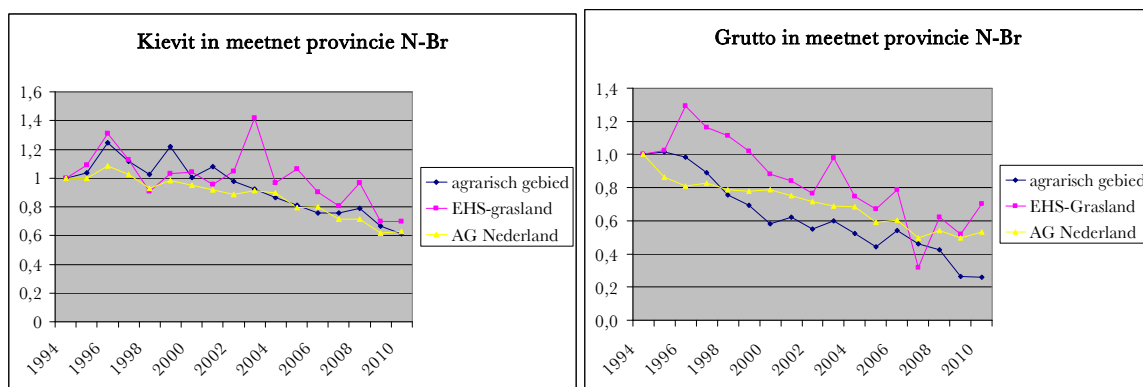
Hoofdstuk 3

Waar is de Kievit?

Weidevogels horen bij het open landelijk gebied. Als je er in het voorjaar fietst en je hebt een beetje oog voor natuur, dan merk je dat. Maar je ziet er wel ieder jaar wat minder. Weidevogels hebben in de vorige eeuw geprofiteerd van de ontwikkeling van landbouw en veeteelt in Nederland. De open weides lijken op hun natuurlijke biotoop, de fjell en toendra's in het noorden. En voor akkervogels werden de natuurlijke graslanden en stepeachtige vegetaties die hun natuurlijk biotoop zijn, uitgebreid met akkers. Agrariërs hadden geen last van deze vogels, hooguit het voordeel van een lekker eitje. En de vogels hadden geen last van landbouw en veeteelt. Dit evenwicht is de laatste 50 jaar veranderd. Door de intensivering van landbouw en veeteelt komen deze vogels in agrarische gebieden nog nauwelijks aan voortplanting toe. Voor kruidigheid en bloemenweelde is in het huidige weidegebied geen plaats meer, je vindt er alleen nog eiwitrijk voedergras. De goed bemeste graslanden worden veel vaker dan vroeger gemaaid, met grote machines en tot op de laatste vierkante meter. Akkers worden vóór de winter omgeploegd, dat betekent minder stoppelvelden met zaden in het winterhalfjaar en minder akkerkruiden. Bovendien worden de akkers na het omploegen ingezaaid met een 'groenbemester' waardoor weidevogels zich niet kunnen vestigen in het voorjaar. Het gevolg is teruglopende aantallen broedvogels.

Weidevogels

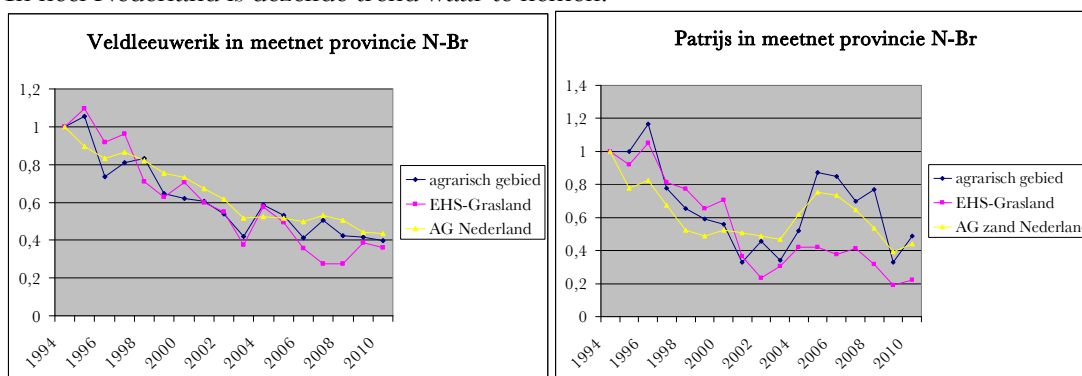
De twee bekendste weidevogels, de Kievit en de grutto, zijn gedurende de laatste 20 jaar sterk in aantal afgenomen. Van de Kievit is 60-65% van de in de jaren '90 aanwezige populatie over. In de EHS is de afname wat later begonnen maar ook daar is de trend onmiskenbaar. Van de grutto is de populatie binnen de EHS met 35-40% afgenomen en in het landelijke gebied buiten de EHS resteert nog slechts een kwart van de in 1994 aanwezige populatie. De ontwikkeling in Noord-Brabant is vergelijkbaar met de ontwikkeling in de rest van Nederland (figuur 3.1).

Figuur 3.1 :De ontwikkeling van de populaties Kieviten en grutto's in Noord-Brabant, uitgesplitst naar graslanden binnen de EHS en het agrarisch gebied buiten de EHS (gegevens uit provinciale meetnet weidevogels). Ter vergelijking is de ontwikkeling van de totale Nederlandse populaties in het agrarische gebied gegeven (gegevens SOVON).

Akkervogels

Ook akkervogels hebben last van de intensieve moderne agrarische bedrijfsvoering. Een vogel die 30 jaar geleden zorgde voor muzikale begeleiding in het landelijk gebied laat nu nog maar op weinig plaatsen zijn liedje horen. De populaties van de veldleeuwerik zijn 60% kleiner geworden in vergelijking met 1995 (figuur 3.2). Dit geldt zowel voor de EHS als het agrarische gebied erbuiten. In heel Nederland is dezelfde trend waar te nemen.

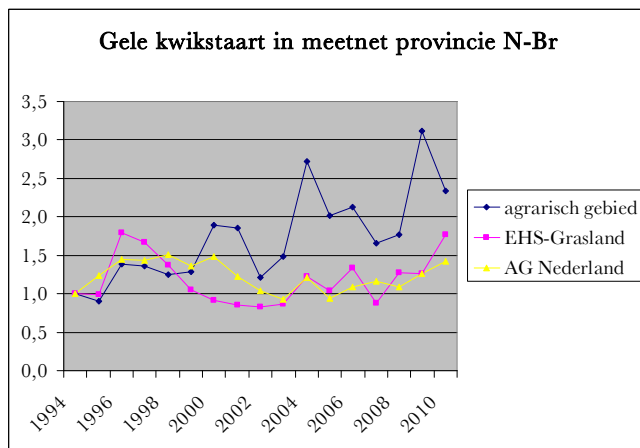
Figuur 3.2 :De ontwikkeling van de populaties veldleeuweriken en patrijzen in Noord-Brabant, uitgesplitst naar graslanden binnen de EHS en het agrarisch gebied buiten de EHS (gegevens uit provinciale meetnet weidevogels). Ter vergelijking is de ontwikkeling van de totale Nederlandse populaties in het agrarische gebied gegeven (gegevens SOVON).

Ook patrijzen worden steeds minder algemeen in Noord-Brabant. De populatie is meer dan gehalveerd sinds 1995 (figuur 3.2). Deze negatieve trend is in de EHS nog sterker dan in het agrarische gebied. De landelijke trend is hetzelfde als die in het Brabantse agrarische gebied. De opleving van de populatie in de jaren 2004-2008 is moeilijk verklaarbaar, maar waarschijnlijk hebben de zachte winters in deze periode een rol gespeeld.

Dat de afname in de EHS groter dan agrarisch gebied komt waarschijnlijk doordat voormalige landbouwgronden in de EHS vaak worden vernat en soms afgegraven. De patrijs is echt een soort van drogere gronden met onkruidrandjes en kale zandbodem, in natte gebieden voelt deze soort zich niet thuis.

De gele kwikstaart is een positieve uitzondering op de algemene trend, deze soort neemt toe in aantallen. Deze akkervogel is in Noord-Brabant aan een opmars bezig (figuur 3.3). Sinds 1994 is de populatie in het agrarisch gebied meer dan verdubbeld. De opmars vindt voornamelijk op de zandgronden plaats. Van oudsher kwam de soort vooral op de kleigronden van west Brabant voor maar sinds de eeuwwisseling breidt hij zich uit op de zandgronden. De ontwikkeling in de EHS is hetzelfde als in de rest van Nederland, een toename van 50%. In het agrarisch gebied op de kleigronden profiteert de gele kwikstaart recent van het 'randenbeheer' waardoor er extra leefgebied voor deze soort ontstaan is (o.a. in het Solobio-project, zie <http://prezi.com/bq0rj1n1eoye/resultaten-solobio-akkervogels/>).

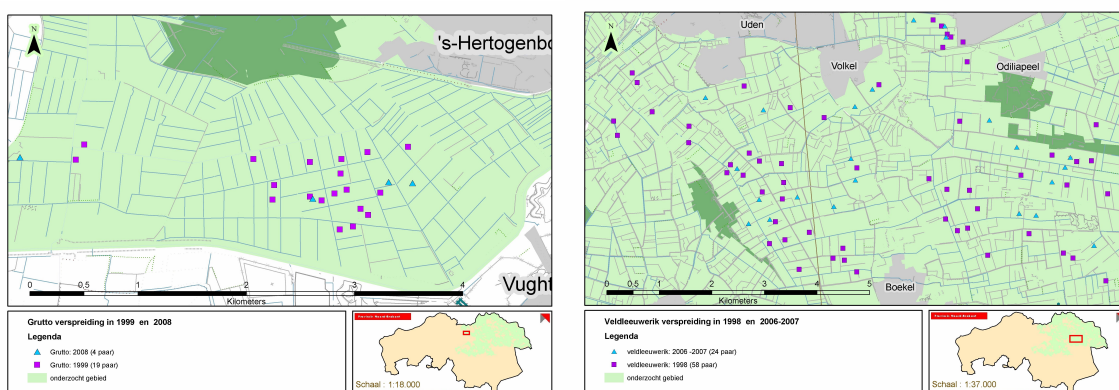
Op de zandgronden kwam de gele kwikstaart alleen voor op graslanden maar de soort heeft hier haar biotoop uitgebreid met akkers. Hierdoor is het broedgebied veel groter geworden en is de soort in aantallen gaan toenemen. Op de zandgronden vindt nauwelijks 'randenbeheer' plaats zodat dit geen rol speelt bij de groeiende aantallen gele kwikstaarten.

Figuur 3.3 :De ontwikkeling van de populaties gele kwikstaarten in Noord-Brabant, uitgesplitst naar graslanden binnen de EHS en het agrarisch gebied buiten de EHS (gegevens uit provinciale meetnet weidevogels). Ter vergelijking is de ontwikkeling van de totale Nederlandse populaties in het agrarische gebied gegeven (gegevens SOVON).

Lokale verspreiding

Wat betekenen kleinere populaties voor de kans een weide- of akkervogel te zien tijdens je fietstocht of wandeling? Om dat duidelijk te maken geven we hier kaarten van de Gement bij 's-Hertogenbosch en het landelijke gebied tussen Uden en Boekel (figuur 3.4). Op de kaarten is te zien op welke plekken er grutto's in de Gement of veldleeuweriken ten zuiden van Uden broeden. Op de kaarten is te zien hoe de verspreiding van deze soorten veranderd is sinds 1998. De kans een van deze kenmerkende vogels in het landelijke gebied te zien of horen is tegenwoordig niet groot meer.

Figuur 3.4. Verspreiding van de grutto in de Gement (links) en die van de veldleeuwerik ten zuiden van Uden (rechts). De paarse vierkantjes laten de situatie in 1998 zien en de blauwe driehoekjes die in 2006-2007. (Gegevens provinciale broedvogelkarteringen)

Weidevogelbescherming

Voor een aantal natuurliefhebbers is het verdwijnen van de weidevogels reden geweest om weidevogels op landbouwpercelen actief te gaan beschermen. De meest bekende vorm van bescherming is het markeren van nesten waardoor de boer nesten kan ontzien tijdens het ploegen, bemesten en/of maaien. En het plaatsen van nestbeschermers zodat koeien de nesten niet vertrappen.

Heeft deze manier van beschermen een positief effect gehad op het voorkomen van weidevogels? Om dit te onderzoeken hebben we de ontwikkeling van de aantallen broedparen van de Kievit in onze meetnetgebieden buiten de EHS in de periode 2004-2010 vergeleken: is er verschil tussen gebieden waarin wel en geen actieve nestbescherming heeft plaatsgevonden? We hebben de zandgebieden en kleigebieden apart bekeken omdat de trend van de Kievit in deze gebieden verschilt en ook rekening gehouden met een verschil tussen plots met een hoge en een lage dichtheid in het beginjaar.

Gebieden waar nesten beschermd werden laten een veel grotere afname van de aantallen broedende Kieviten zien dan gebieden waar de nesten niet beschermd werden. In gebieden met nestbescherming is het aantal broedparen meer dan gehalveerd, terwijl het aantal in gebieden zonder nestbescherming met iets meer dan 10% is afgenomen. Deze verschillen zijn zowel in het zand- als het kleigebied zichtbaar en onafhankelijk van het feit of de oorspronkelijke aantallen Kieviten in het gebied hoog of laag waren.

Tabel 3.1: Aantallen broedparen van de Kievit in het provinciale meetnet buiten de EHS, verdeeld over verschillende categorieën: hoofdbodemtype zand of (rivier- of zee-)klei, aantal in 2004 hoog (15 of meer per plot) of laag (minder dan 15 per plot) en zonder of met nestbescherming. Een plot is een vast gebied waarin door de provincie de weidevogels worden geteld. De categorie zand-laag-wel komt niet voor.

bodem	aantal in 2004	nest-bescherming	aantal plots	aantal broedparen Kievit in meetnet provincie						
				2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
zand	laag	niet	11	121	151	150	139	150	146	139
zand	hoog	niet	6	145	152	127	118	136	137	129
klei	laag	niet	12	67	70	79	79	81	67	59
klei	hoog	niet	7	137	117	114	79	115	96	83
totaal		niet	36	470	490	470	415	482	446	411
zand	hoog	wel	3	53	40	35	33	39	37	25
klei	laag	wel	2	25	28	29	28	27	14	14
klei	hoog	wel	10	257	194	185	223	177	114	105
totaal		wel	15	335	262	249	284	243	164	144

Dit is heel zuur voor de mensen die veel tijd en moeite hebben gestoken in weidevogelbescherming. Wat precies de oorzaak is van deze onverwachte uitkomst is, is op basis van het meetnetonderzoek lastig te achterhalen. Uit ander onderzoek is bekend dat het bezoeken van nesten de Kieviten kan verstoren en tot verhoogde predatie leidt. Predatoren zien de

markeerstokken of volgen de ‘paadjes’ van platgetrapt gras die door de beschermers gemaakt worden bij het bezoeken van de nesten. Hierdoor kunnen de predatoren de nesten makkelijker vinden. Bovendien zijn de stukjes gras die rondom de nesten die niet gemaaid worden niet groot genoeg om de kuikens voldoende voedsel en bescherming te bieden. Hierdoor hebben de kuikens te weinig bescherming en voedsel en sterven snel na het uitkomen.

Omdat nestbescherming en uitgesteld maaien alléén niet tot voldoende resultaat leiden geldt vanaf 2010 een andere aanpak. De provincie heeft ervoor gekozen alleen nog beheersubsidie toe te kennen aan collectief beheer. Voor gebieden waar nog relatief veel weidevogels voorkomen, de kerngebieden, moet een goede aaneensluiting van maatregelen in mozaïekbeheer door alle beheerders in een collectief beheerplan worden vastgelegd. In dit beheerplan worden de bestaande situatie, de ambitie, de te nemen maatregelen, de monitoring, de organisatie van het beheer en de begroting vastgelegd. De collectieve overeenkomsten hebben een looptijd van 6 jaar. Deze nieuwe vorm van weidevogelbeheer is in Brabant nog te kort in gebruik om te kunnen beoordelen of ze tot betere resultaten leidt. In gebieden waarin geen collectieve overeenkomsten gesloten worden kan vluchtheuvelbeheer in combinatie met randenbeheer weidevogels goede kansen bieden.

Dat goed beheer en gerichte maatregelen in de EHS tot goede resultaten kunnen leiden wordt duidelijk op de Anthoniegorzen (zie box 3). Ook in het natuurgebied Den Opslag bij Moergestel wordt getracht een duurzame populatie weidevogels te behouden. In 2011 werden hier 63 broedparen grutto's geteld (van Gool en Teerink, 2011).

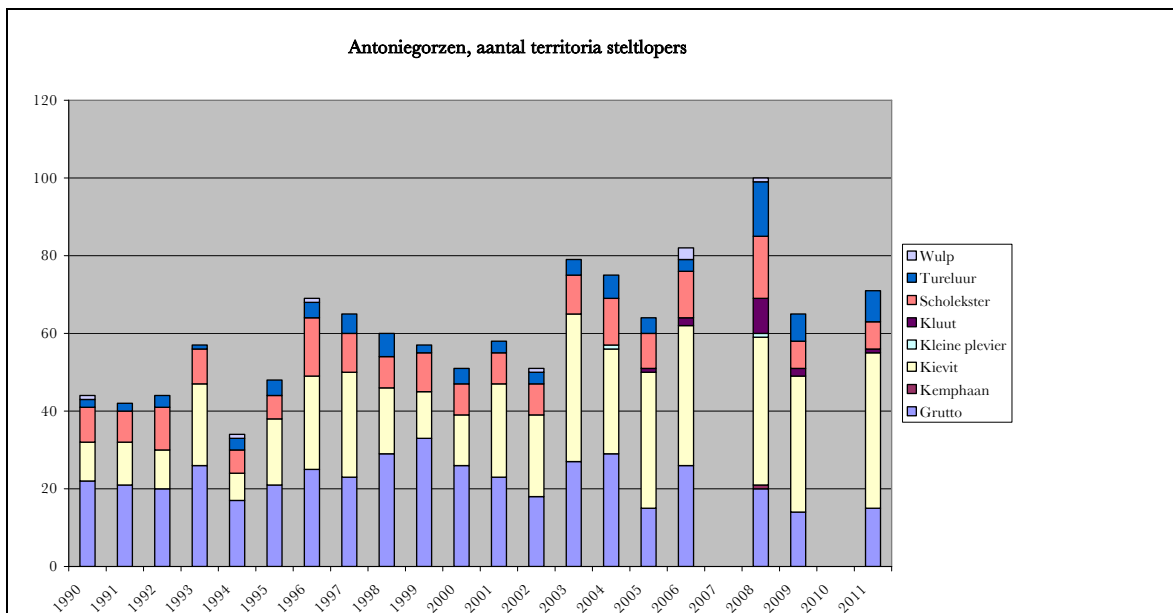
Conclusies

Veel weide- en akkervogels, waaronder voorheen algemene soorten als Kievit, grutto, veldleeuwerik en patrijs zijn de laatste 20 jaar sterk in aantal afgenomen. Een gunstige uitzondering is de gele kwikstaart. Het beschermen van nesten door vrijwilligers heeft deze afname niet kunnen tegenhouden. Om deze karakteristieke soorten voor het landelijk gebied te behouden is het beleid aangepast en in sommige natuurgebieden worden goede resultaten bereikt met gerichte maatregelen en beheer.

Box 3 Anthoniegorzen

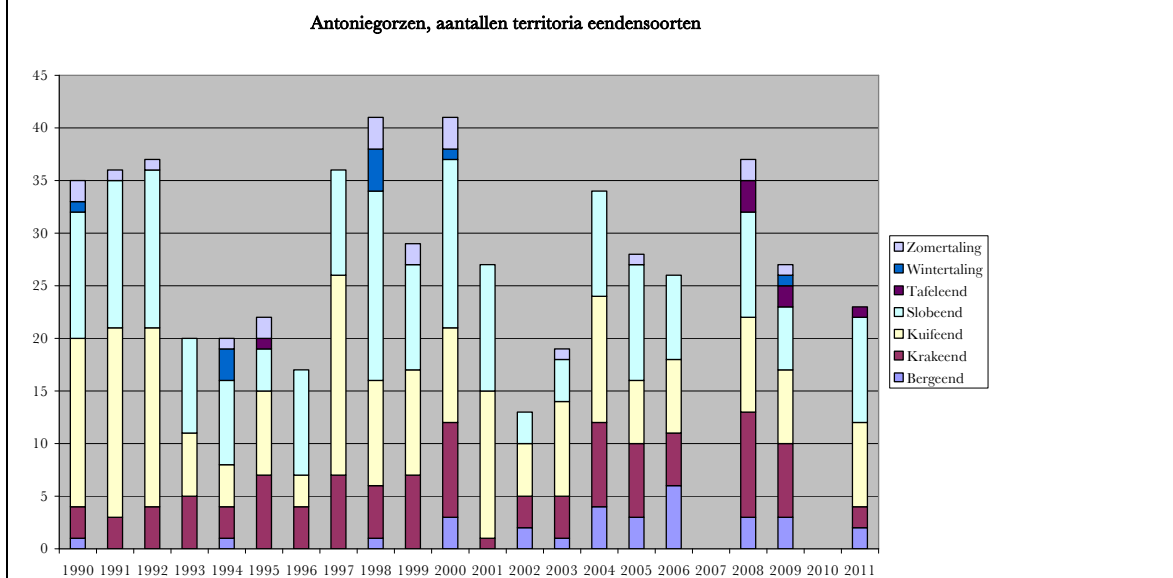
Maatregelen en goed beheer werken!

Het weidevogelgebied Anthoniegorzen bij Willemstad is sinds begin jaren '90 in beheer bij Staatsbosbeheer. In 2008 zijn met subsidie van de provincie maatregelen uitgevoerd om het gebied aantrekkelijker te maken voor weidevogels, zoals onder andere het herprofilen van een belangrijk deel van de sloten. Uit de tellingen van het provinciale meetnet blijkt dat het beheer van Staatsbosbeheer en de herinrichting in 2008 zeker voor de weidevogels goed gewerkt heeft: grutto en scholekster hebben in dit gebied in vergelijking met veel andere gebieden in Brabant redelijk stand weten te houden en Kievit en tureluur zijn talrijker dan in de jaren '90. Kluut en kleine plevier hebben zich recent in het gebied gevestigd (figuur 3.5).

Figuur 3.5: Het aantal territoria van 8 soorten steltlopers op de Anthoniegorzen vanaf 1990 tm 2011.

Ook het aantal eendensoorten in de Anthoniegorzen is onverminderd groot. De kuifeend is in aantal afgenomen, maar daar tegenover staat een toename van bergeend en tafeleend (figuur 3.6). Het aantal broedende ganzen is conform de Brabantse trend (zie hoofdstuk 4) sterk toegenomen. De veldleeuwerik en patrijs is het, net als in de rest van Brabant, minder goed vergaan: de eerste kwam in 1990 nog met 17 territoria in het gebied voor, de tweede met 3, maar beide zijn al 7 respectievelijk 9 jaar niet meer als broedvogel aangetroffen. Sommige zangvogels, zoals blauwborst en rietzanger hebben juist geprofiteerd van de toename van rietbegroeiing in de sloten (zie ook hoofdstuk 5).

Figuur 3.6: Het aantal territoria van 7 soorten eenden op de Anthoniegorzen vanaf 1990 tm 2011.

Hoofdstuk 4

Ganzen en zwanen in Noord-Brabant

In Nederland overwinteren zeer grote aantallen ganzen en zwanen. Om een idee te geven, in januari 2007 verbleven ongeveer 1,2 miljoen ganzen, 31.000 knobbelzwanen, 9500 kleine zwanen en 1500 wilde zwanen in Nederland (Hustings et al., 2008). Nederland heeft daarmee een internationale verantwoordelijkheid voor een groot deel van de totale populatie van een aantal soorten ganzen en zwanen. Een klein deel van deze Nederlandse wintergasten komt naar Brabant, in januari 2007 waren er ongeveer 51.000 kolganzen, 19.000 grauwe ganzen, 8800 brandganzen, 8900 rietganzen, 1100 nijlganzen, 2000 knobbelzwanen, 2100 kleine zwanen en 52 wilde zwanen te gast. 2007 is het meest recente jaar waarover SOVON getallen per provincie geeft.

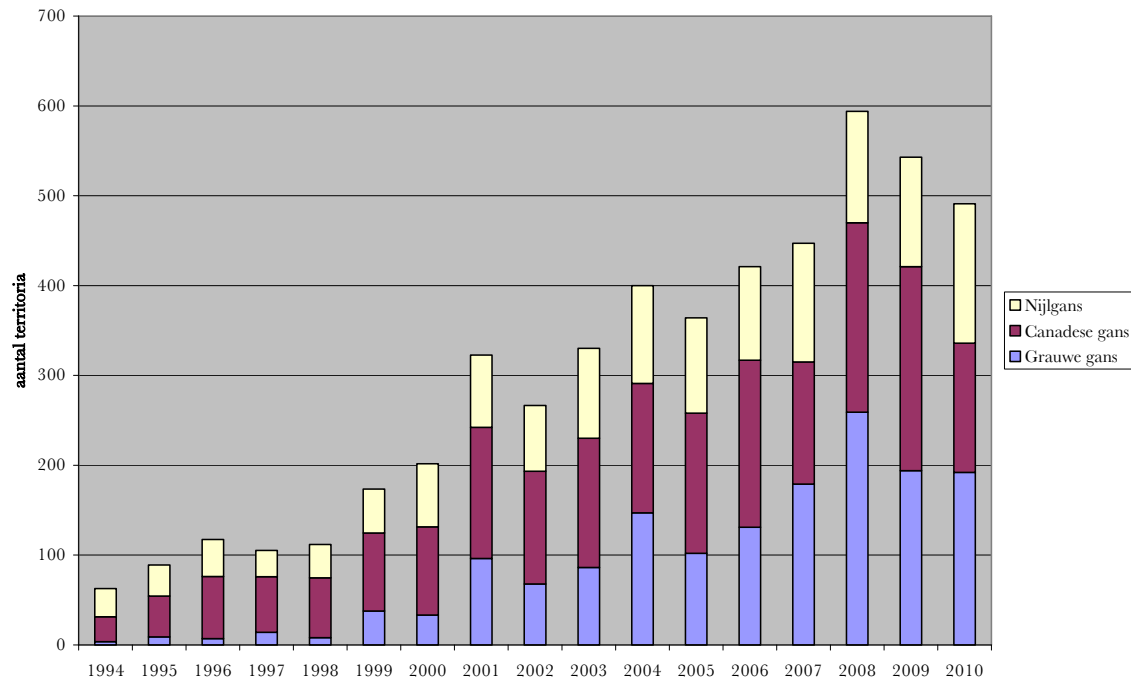
Overwinterende ganzen en zwanen vinden hun voedsel niet alleen in de natuurgebieden, maar ook op agrarische graslanden en akkers. Dit laatste kan schade opleveren voor de landbouw. Daarom zijn ook in onze provincie ganzenfoerageergebieden aangewezen. Deze gebieden moeten zorgen voor de opvang van de ganzenpopulatie, waardoor de landbouwschade in de overige delen van Noord-Brabant lager zal zijn. De agrariërs in de foerageergebieden die meedoen aan deze subsidieregeling krijgen hun schade vergoed.

Sinds de jaren negentig van de vorige eeuw zien we ook een groeiende populatie overzomerende ganzen in Noord-Brabant. De populatieontwikkelingen van zowel de broedvogels als de overwinterende ganzen en zwanen zullen in dit hoofdstuk worden besproken. Ook gaan we in op het functioneren van de ganzenfoerageergebieden.

Overzomerende ganzen

Enkele soorten ganzen zijn sinds eind jaren tachtig broedvogels in Noord-Brabant. Het gaat om de canadese gans, de grauwe gans en de nijlgans. De eerste broedparen van deze soorten bestonden vaak uit ontsnapte en verwilderde dieren. Deze dieren ontdekten dat Noord-Brabant een geschikt broedgebied voor hen is. De toename van het aantal broedparen is vooral mogelijk door de grote beschikbaarheid van voedsel voor deze vegetariërs op agrarische percelen. De ontwikkeling van het aantal broedparen in het broedvogelmeetnet van de provincie staat in onderstaande figuur 4.1 weergegeven.

Sinds 1994 worden de broedpopulaties ganzen in het meetnet geteld. Dit is een goede steekproef om de trend van de aantallen overzomerde ganzen te volgen. Van de totale aantallen in Brabant overzomerende ganzen is geen recente schatting bekend. De broedpopulatie van de nijlgans neemt in het meetnet gestaag toe tot 155 broedparen in 2010. Dit is conform de landelijke trend. Bij de canadese gans blijft de Nederlandse populatie verder groeien, terwijl de populatie in het Brabantse meetnet in het laatste jaar is afgenomen. De grauwe gans laat in Brabant een explosieve groei zien van 7 broedparen in 1994 tot 256 broedparen in 2008. Vanaf 2009 stabiliseert de broedpopulatie van de grauwe gans zich rond de 190 broedparen.

Figuur 4.1: De ontwikkeling van de aantallen broedparen van de canadese gans, de grauwe gans en de nijlgans in het meetnet van de provincie Noord-Brabant van 1994 tm 2010. Bron: broedvogelmeetnet provincie Noord-Brabant.

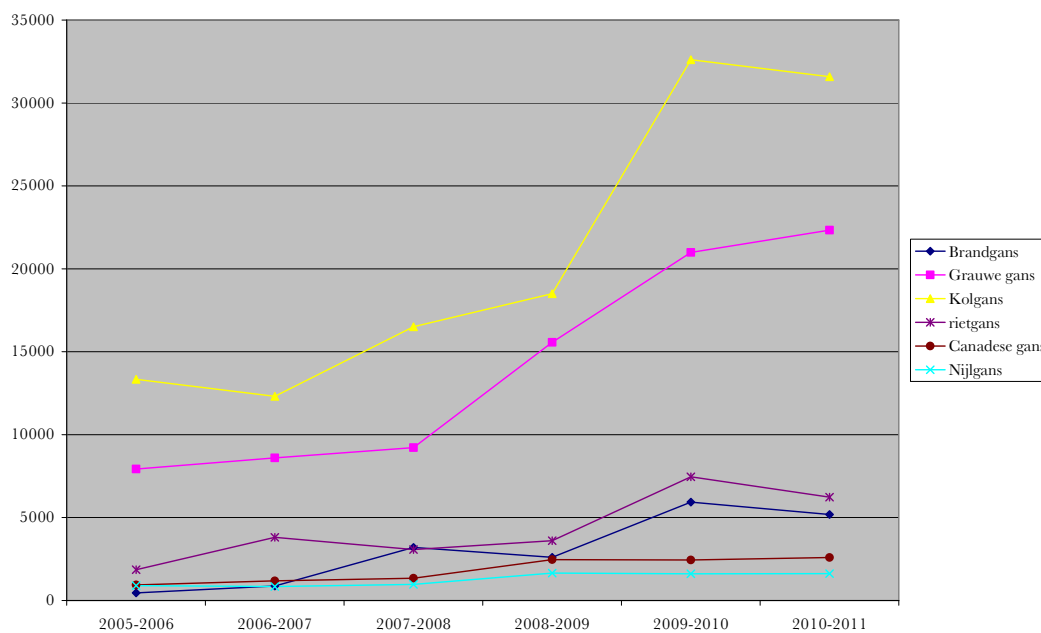
Overwinterende ganzen

De aantallen overwinterende ganzen en zwanen zijn moeilijker vast te stellen dan de overzomerende ganzen en zwanen. 's Winters zijn de ganzen niet plaatstrouw en zwerven ze in groepen rond. Een gebied waar de ene dag duizenden ganzen zitten, kan de dag erop 'leeg' zijn. De aantallen lopen gedurende de winter op en bereiken in januari/februari hun maximum. Ganzen letten niet op provinciegrenzen maar kiezen een plek waar voldoende voedsel te vinden is. Hierdoor fluctueert het aantal ganzen in Brabant gedurende de winter sterk. Alleen tellingen waarbij alle voor ganzen en zwanen geschikte gebieden in heel Noord-Brabant op één dag geteld worden geven een goed beeld van het totale aantal ganzen wat aanwezig is. Deze tellingen zijn arbeidsintensief en worden daarom 1 maal per maand (van oktober tm maart) uitgevoerd.

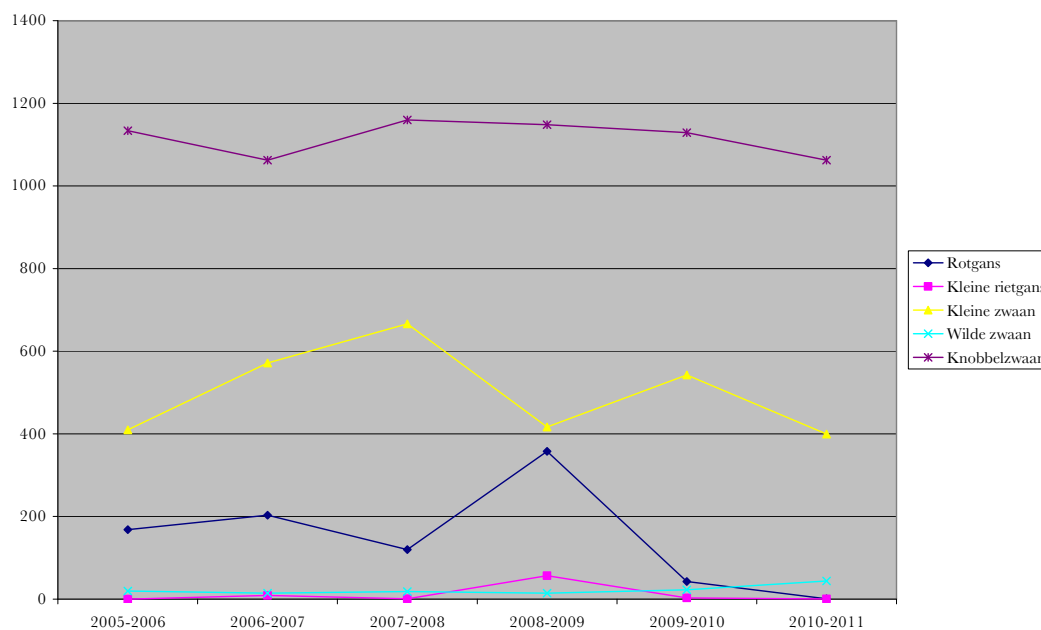
In figuur 4.2 staat voor enkele algemene ganzensoorten de ontwikkeling van de in Noord-Brabant overwinterende populaties. De aantalsontwikkeling wordt per soort als gemiddelde van het aantal getelde ganzen in de 6 tellingen per winter weergegeven voor de laatste zes winters.

Van alle algemene soorten zijn de overwinterende populaties toegenomen tussen de winter van 2005-2006 en die van 2010-2011. De winters vanaf 2008-2009 zijn koude winters geweest, waarin grote aantallen ganzen en zwanen naar Noord-Brabant zijn getrokken. Deze toename is het grootst geweest voor de brandgans. De rietgans is een combinatie van twee soorten die in het veld lastig te onderscheiden zijn: de taigarietgans en de toendrarietgans. Hiervan is de laatste fors toegenomen, terwijl de taigarietgans, waarvoor in Noord-Brabant onder andere De Kampina en

de Groote Peel als Natura 2000-gebied zijn aangewezen, recent nog maar sporadisch wordt waargenomen (zie Koffijberg et al., 2011). De kolgans en grauwe gans zijn verreweg de talrijkste soorten en laten ook een forse toename zien.

Figuur 4.2. Gemiddelde aantal per telling van algemene soorten overwinterende ganzen. Bron: provinciaal meetnet ganzen en zwanen.

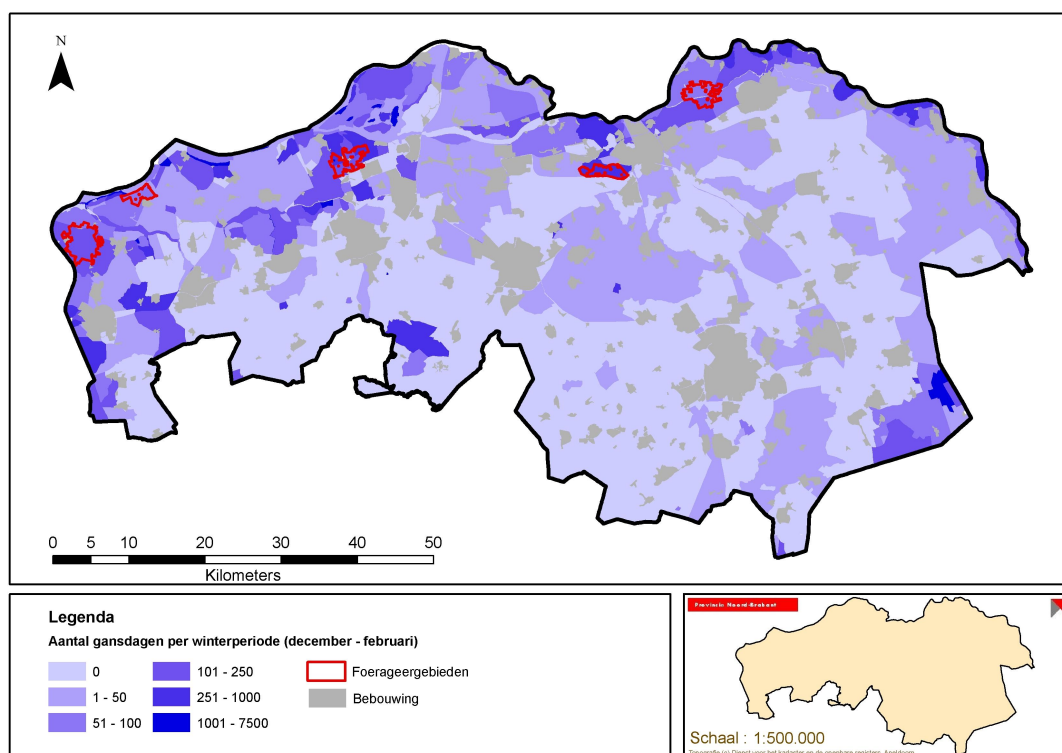

Figuur 4.3. Gemiddelde aantal per telling van overwinterende rotgansen, kleine rietgansen en zwanen. Bron: provinciaal meetnet ganzen en zwanen.

De aantallen van de rotgans en kleine rietgans in Noord-Brabant zijn vrij klein en schommelen behoorlijk, de aantallen in de winters van 2009-2010 en 2010-2011 waren lager dan in 2008-2009. Het aantal knobbelzwanen is ten opzichte van de winter 2005-2006 gelijk gebleven. De wilde zwaan is iets toegenomen en de kleine zwaan laat een lichte daling zien (figuur 4.3).

Verspreiding over de provincie

De overwinterende ganzen verdelen zich niet gelijkmatig over Noord-Brabant. In figuur 4.4 is de verspreiding van ganzen en zwanen over Noord-Brabant te zien. De aantallen zijn gemiddeld over de laatste vijf jaar en per wintermaand om variatie uit te middelen. Over het algemeen zitten de meeste ganzen en zwanen en het rivierengebied, de Biesbosch, tussen Bergen op Zoom en Roosendaal, op de Bleeke heide bij Chaam en in de Peelgebieden. In de overige delen van Noord-Brabant zijn wel enkele ganzen en zwanen aanwezig, maar dit zijn lage aantallen. Opvallend is dat in de ganzenfoerageergebieden wel hoge aantallen ganzen en zwanen voorkomen, maar niet per sé de hoogste aantallen bevatten.

Figuur 4.4. Verspreiding van overwinterende ganzen en zwanen, gemiddeld over de jaren 2005-2010. Hoe donkerder blauw, hoe hoger de aantallen ganzen en zwanen per winterperiode is. Rood omcirkeld zijn de vijf ganzenfoerageergebieden. Bron telgegevens ganzen en zwanen SOVON.

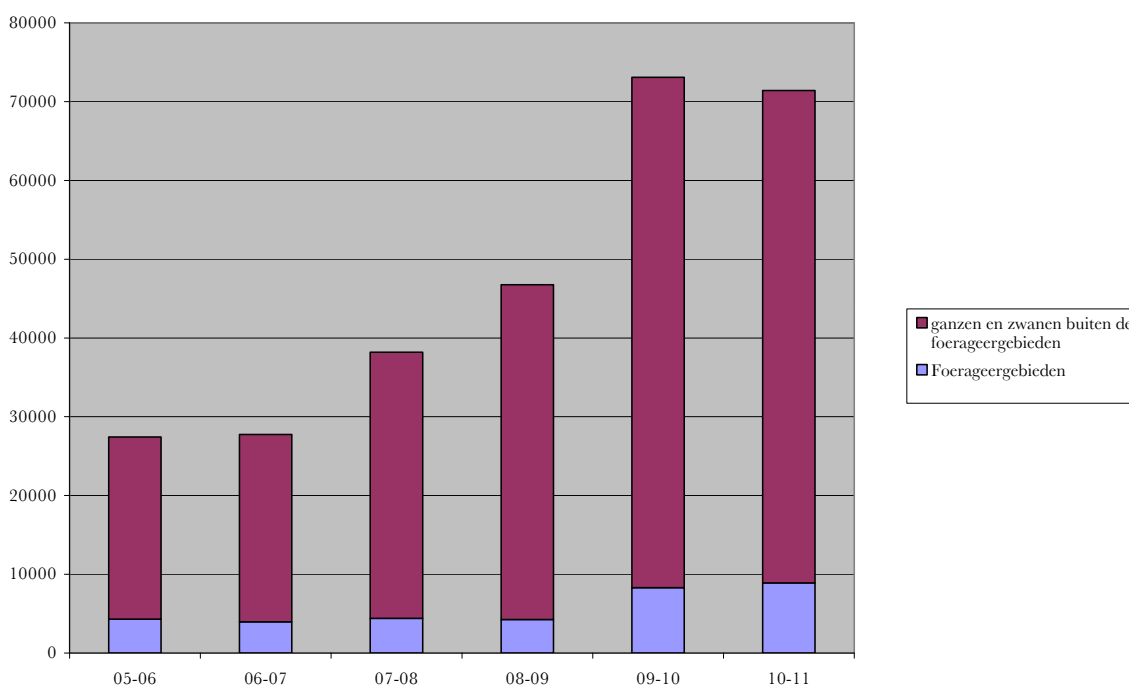
Ganzenfoerageergebieden

Op 19 juni 2007 zijn vijf ganzenfoerageergebieden in Noord-Brabant aangewezen. Dit zijn van oost naar west: de Beerse Overlaet, de Vughtse Gement, Drimmelen, Dinteloord en Nieuw-Vossemeer. Ze beslaan samen een grootte van 3384 hectare. Doordat ganzen in de foerageergebieden met rust gelaten worden en in de rest van het agrarische gebied verjaagd worden, gaan de ganzen zich concentreren in de foerageergebieden. Dat is het idee. De schade aan de landbouw blijft hiermee beperkt.

In de aangewezen ganzenfoerageergebieden kunnen betrokken agrariërs ganzenovereenkomsten afsluiten op basis van de Provinciale Subsidieregeling Agrarisch Natuurbeheer, of anderszins aanspraak maken op 100% vergoeding van geleden schade door overwinterende ganzen en smienten bij het Faunafonds. Welke vorm het ganzenbeleid zal krijgen na afloop van de PSAN-overeenkomsten is nog niet duidelijk. In Noord-Brabant volgen we in beginsel het landelijke beleid.

De subsidieregeling is opengesteld geweest van juli 2007 tot 2008. Voor 1466 hectare binnen de foerageergebieden is een overeenkomst op basis van de subsidieregeling afgesloten. Dit is minder dan de helft van het totaal beschikbare oppervlakte binnen de ganzenfoerageergebieden.

Hieronder is in een figuur weergegeven hoe de aantallen ganzen en zwanen in foerageergebieden en daarbuiten zich ontwikkeld hebben in de winters van 2005-2006 tot en met de winter 2010-2011.

Figuur 4.5. Gemiddeld aantal ganzen en zwanen per telling in foerageergebieden in Noord-Brabant en het aantal daarbuiten. Bron: provinciaal meetnet ganzen en zwanen..

Vanaf het ingaan van het ganzenfoerageerbeleid (2007) zijn de aantallen in de foerageergebieden wel toegenomen, maar de aantallen ganzen in heel Noord-Brabant zijn evenredig toegenomen. In de winter van 2007-2008 waren ruim 4400 ganzen en zwanen per maand aanwezig in de ganzenfoerageergebieden. In de winter van 2010-2011 is dit aantal opgelopen naar ruim 8900. Het aantal ganzen en zwanen in geheel Noord-Brabant loopt in dezelfde periode echter ook op, van ruim 38.000 naar meer dan 71.000 per maand. Het percentage van de in Brabant aanwezige ganzen dat naar foerageergebieden trekt is tijdens de looptijd van het foerageergebiedenbeleid niet gestegen (12%). Dit betekent dat de foerageergebieden in Noord-Brabant geen aanzuigende functie voor overwinterende ganzen hebben. Dit zal enerzijds met de beperkte oppervlakte van de afgesloten overeenkomsten te maken hebben, maar ook met een gebrek aan verjaging elders. Uit de SOVON studie uit 2008 naar gebieden buiten Brabant die al langer als foerageergebied zijn aangewezen (van der Jeugd, van Winden en Koffijberg, 2008) komt een soortgelijk beeld. Ganzenfoerageergebieden kunnen alleen succesvol zijn als ganzen actief en gecoördineerd naar deze gebieden worden verjaagd. Bovendien moeten de ganzen in de foerageergebieden echt met rust gelaten worden, en moet er het gehele winterseizoen voldoende voedsel in de foerageergebieden te vinden zijn. Aan geen van deze randvoorwaarden is voldaan.

Conclusies

Zowel overzomerende als overwinterende ganzen in Noord-Brabant zijn sterk toegenomen. Het aantal zwanen is niet veranderd. Omdat foeragerende ganzen schade kunnen veroorzaken zijn in Brabant vijf opvanggebieden aangewezen, met als doel daar de overwinterende ganzen te concentreren. Uit de tellingen blijkt echter niet dat de aantallen ganzen sinds 2007 in die gebieden meer zijn toegenomen dan elders in de provincie. Als de zesjarige contracten die met betrokken agrariërs zijn afgesloten aflopen zal moeten worden bezien of de huidige regeling een vervolg krijgt. In het Decentralisatie-akkoord is vastgelegd dat de provincie hiervoor verantwoordelijk is.

Hoofdstuk 5

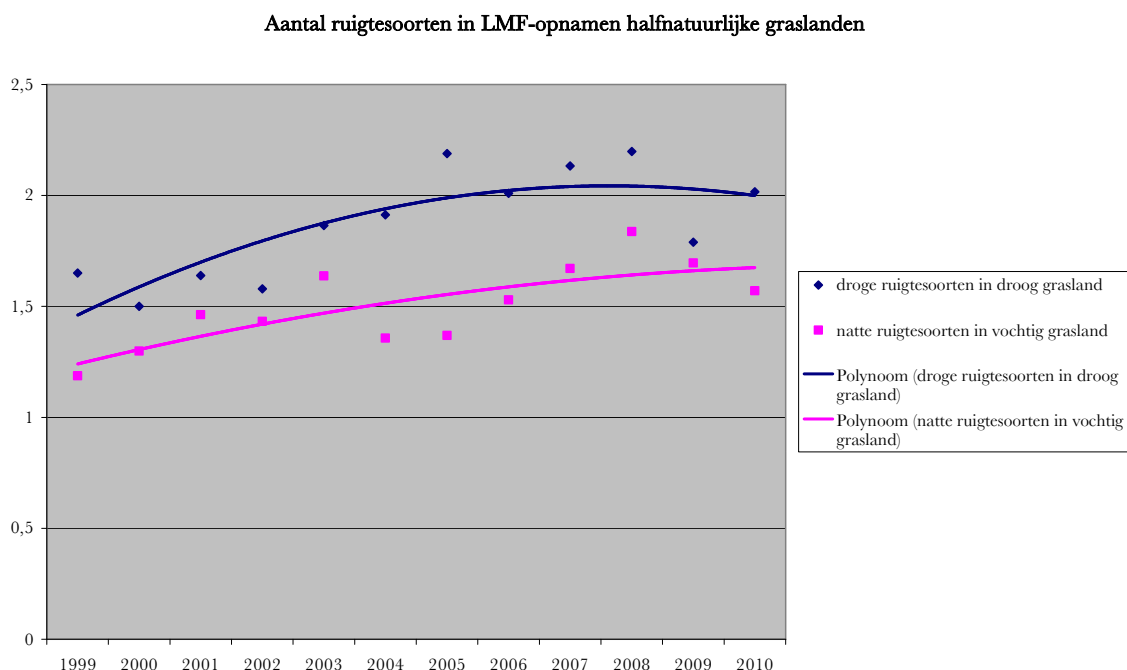
Ruigtekruiden in de Brabantse natuur

Ruigtekruiden zijn (meerjarige) plantensoorten die gedijen op plaatsen waar veel voedingsstoffen in de bodem aanwezig zijn om flink uit te groeien. Als er geen intensief maai- of beweidingsbeheer plaatsvindt gaan ruigtekruiden de vegetatie domineren. Door deze dominantie worden andere plantensoorten verdrongen waardoor de biodiversiteit terugloopt en natuurdoelen niet of veel moeilijker te realiseren zijn.

In een natuurlijke en ongestoorde situatie vormen ruigtevegetaties een tussenstadium in de ontwikkeling (successie) van grasland, heide en moeras naar bos.

In een niet natuurlijke en verstoorde situatie, zoals in Nederland het geval is, duidt de aanwezigheid van ruigtekruiden vaak op een te hoge fosfaat- en stikstofbelasting van water, lucht en bodem. Met intensief beheer is het aantal ruigtekruiden te beperken. Het minder intensieve beheer van bos- en natuurgebieden werkt verdere verruiging in de hand.

In de halfnatuurlijke graslanden van Noord-Brabant is sprake van verruiging. Dit blijkt uit een analyse van het aantal ruigtesoorten in de vegetatieopnamen uit het Landelijk Meetnet Flora (zie box 2). In de vochtige graslanden zijn de natte ruigtesoorten significant toegenomen en in de droge graslanden zijn de droge ruigtekruiden toegenomen (figuur 5.1).

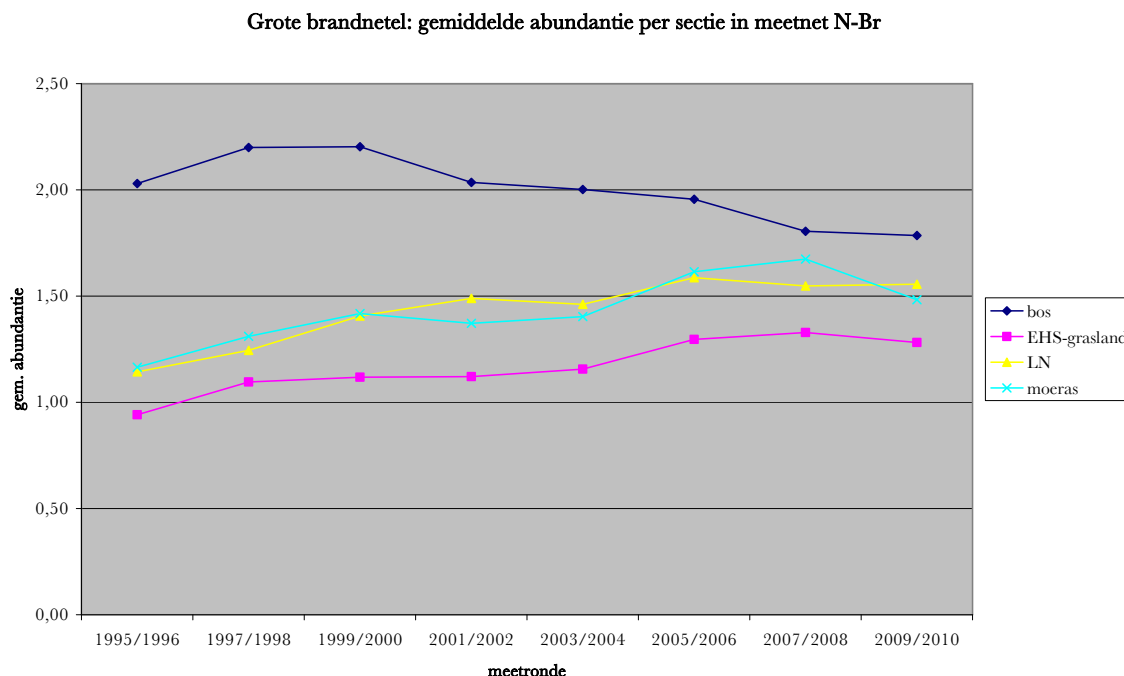

Figuur 5.1. Gemiddeld aantal ruigtesoorten per jaar in de LMF-pq's in halfnatuurlijke graslanden in Noord-Brabant. Door de individuele waarnemingen is een lijn berekend (polynoom) die de ontwikkeling door de tijd het beste weergeeft.

In hoeverre er sprake is van verruiging in bossen, heides en moerassen onderzoeken we aan de hand van een aantal bekende soorten ruigtekruiden; de grote brandnetel, de gewone braam, kleeftkruid, pitrus en riet.

Grote brandnetel

De grote brandnetel is een van de ruigtekruiden, die voorkomt op vochtige plaatsen in bossen, graslanden en moerassen. Uit een analyse van het provinciale meetnet flora/vegetatie blijkt dat deze soort sinds 1995 in Noord-Brabant is toegenomen in gaslanden en moerassen, en ook in het agrarische gebied (figuur 5.2). Het eerste heeft vooral te maken met extensivering van maaibeheer en jaarrondbegrazing van grotere natuurgebieden. De toename in het agrarische gebied was minder verwacht omdat hier onkruiden intensief bestreden worden en met gericht berm- en slootkantbeheer geprobeerd wordt de uitgroei van lastige onkruiden als brandnetel te voorkomen. De grootste toename heeft plaatsgevonden op dijken. Maar ook in akkers, graslanden, slootkanten en bermen in het landelijke gebied neemt de grote brandnetel toe. Ook uit een analyse van het LMF (zie box 2) is gebleken dat ruigtekruiden op dijken behoorlijk zijn toegenomen (<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/natuur-milieu/publicaties/artikelen/archief/2008/2008-2639-wm.htm>).

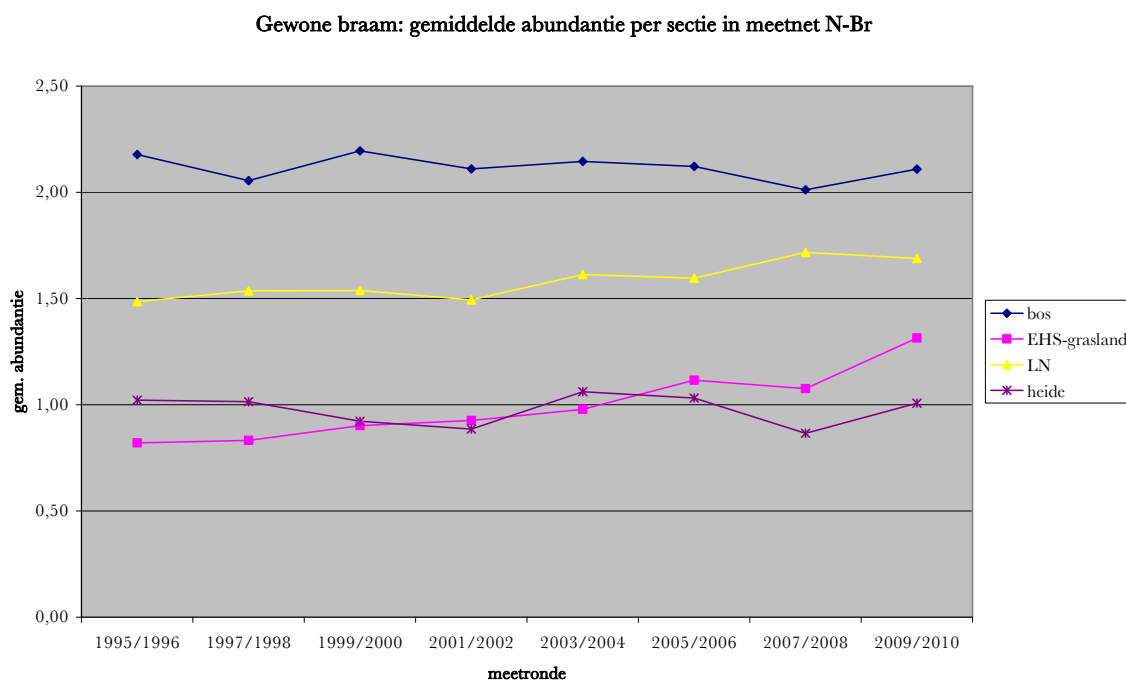

Figuur 5.2. Gemiddelde voorkomen van de grote brandnetel per meetpunt in verschillende natuurtypen. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5 = dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden.

In bossen is iets anders aan de hand, hier is de grote brandnetel afgenomen. De afname speelt vooral in broekbossen en oevers/bosgreppels. Het is waarschijnlijk een gevolg van vernatting van deze laaggelegen plekken in het bos. Dit is opmerkelijk, omdat 10 jaar geleden is geconstateerd dat de brandnetel als gevolg van verdroging en toevoer van meststoffen via de lucht en water in broekbossen was toegenomen (Weeda et al., 2005). Kennelijk is de verdroging in dit type bos sinds de eeuwwisseling aan het afnemen (zie ook hoofdstuk 6).

Gewone braam

Een andere ruigtesoort waarover vaak wordt gezegd dat deze toeneemt is de gewone braam (*Rubus fruticosus* agg.). Dit is eigenlijk niet één soort, maar een heel cluster van bramen met zwarte vruchten die in het veld maar moeilijk te onderscheiden zijn en daarom worden samengenomen. Deze “soort” is in EHS-grasland significant sterk toegenomen, in het agrarische gebied licht toegenomen, in heide stabiel en in bos licht afgenomen. De toename in EHS-grasland heeft net als die van brandnetels te maken met extensivering van het beheer in veel graslanden. De afname in bossen wijst, net als de afname van grote brandnetel, op een afname van de verdroging. Minder kwelwater is vaak de oorzaak van verdroging. Om te zorgen dat er toch voldoende water beschikbaar is, worden maatregelen genomen om regenwater beter in het gebied vast te houden, bv door het dempen van sloten. Dat regenwater zuurder is dan kwelwater en de bodem dus zuurder wordt is een bijkomend nadeel (zie hoofdstuk 1 en hoofdstuk 6).

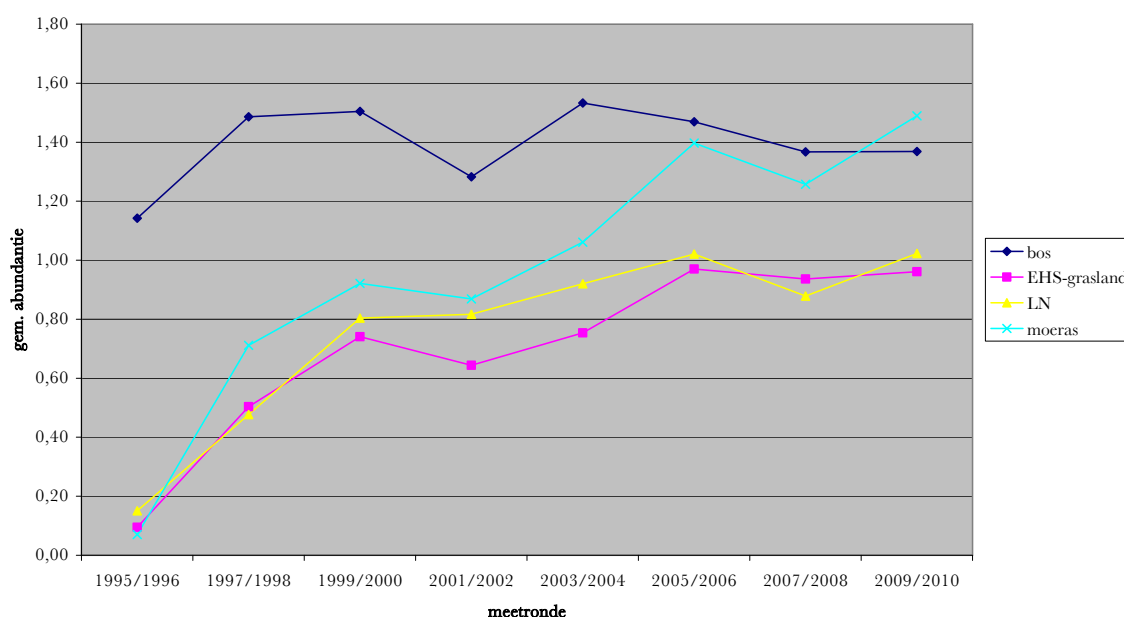

Figuur 5.3 Gemiddelde voorkomen van de gewone braam per meetpunt in verschillende natuurtypen. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5= dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden.

Kleefkruid

Kleefkruid komt voor op vochtige tot droge, zeer voedselrijke, omgewerkte grond in loofbossen en in slootranden en greppels. Vaak op half-beschaduwde plaatsen. Uit de analyse van het meetnet blijkt dat deze soort sterk is toegenomen in EHS-graslanden, moerassen en in het agrarische gebied. In bossen is de toename minder sterk.

Kleefkruid: gemiddelde abundantie per sectie in meetnet N-Br

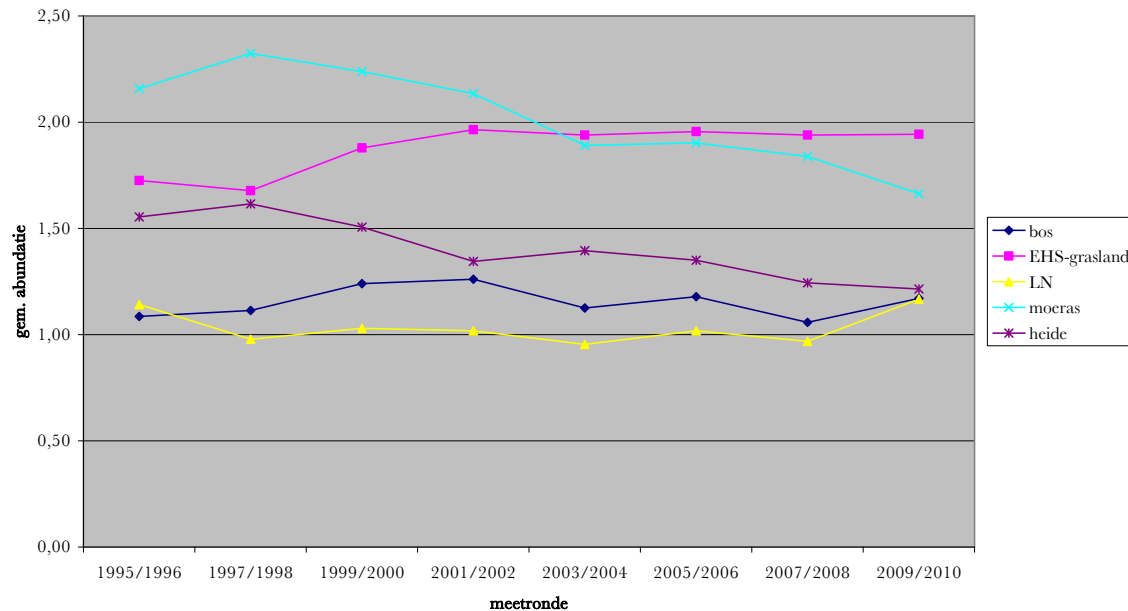

Figuur 5.4 Gemiddelde voorkomen van kleefkruid per meetpunt in verschillende natuurtypen. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5 = dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden.

Pitrus

Pitrus is een ruigtesoort die het met name goed doet op drassige, (licht) zure, voedselrijke gronden. Voormalige landbouwgronden waarvan de bouwvoor wordt afgegraven en/of die sterk worden vernat lopen het risico te “verpitrusen”. Dit wil zeggen dat een dominantie van pitrus ontstaat die moeilijk door beheer terug te draaien is. In EHS-graslanden is er een significante toename van pitrus geweest, maar sinds de eeuwwisseling is de situatie stabiel. In bossen en het agrarische gebied is pitrus stabiel. In moerassen en heide (inclusief venranden) is pitrus significant afgenomen, wat gunstig is voor natuurontwikkeling.

Pitrus: gemiddelde abundantie per sectie in meetnet N-Br

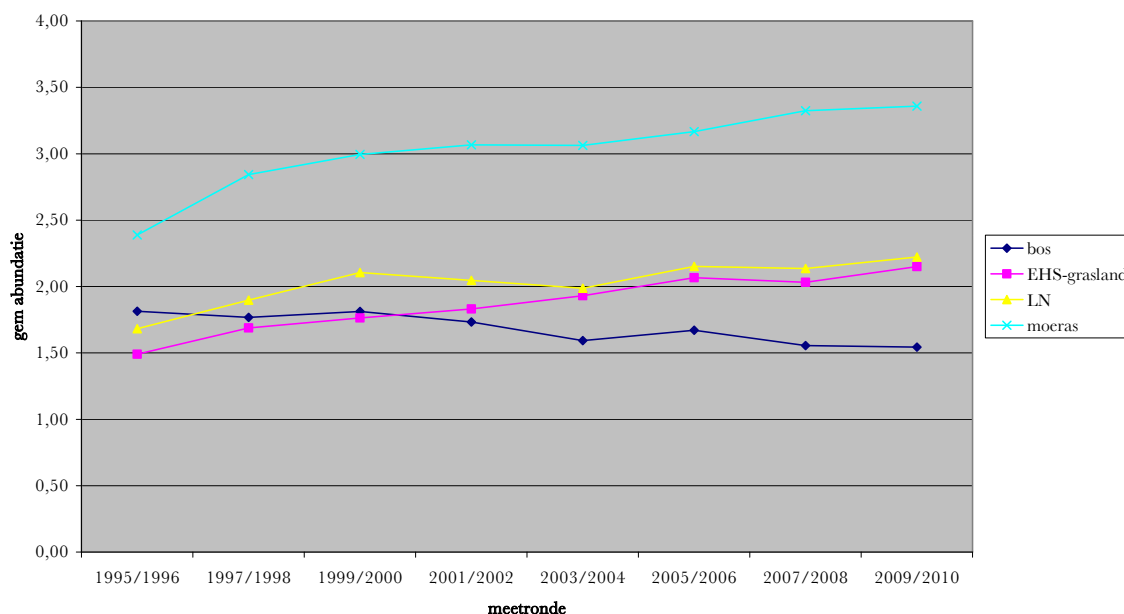

Figuur 5.5. Gemiddelde voorkomen van pitrus per meetpunt in verschillende natuurtypen. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5 = dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden.

Riet

Riet is de grootste inheemse vertegenwoordiger van de grassenfamilie in Nederland. Over het algemeen wordt riet niet als ruigtesoort beschouwd, maar als moerasplant. De soort profiteert van wisselende waterstanden, hoog in de winter en droog in de zomer. Door zijn hoogte (riet kan meer dan 2,5 m hoog worden) kan de toename van riet in open landschappen tot een ander landschapsbeeld leiden, iets waar bijvoorbeeld de broedvogels op reageren (zie ook hoofdstuk 1 en 3). Ook bossen met rietbegroeiing geven een ander landschapsbeeld dan bossen met lage begroeiing. Er is een significante toename van riet in EHS-graslanden, de Landelijke Natuur (agrarisch gebied) en moerassen. In bossen is riet significant afgenomen.

Riet: gemiddelde abundantie in secties meetnet N-Br

Figuur 5.6. Gemiddelde voorkomen van riet per meetpunt in verschillende natuurtypen. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5 = dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden.

Conclusies

Hoge beschikbaarheid van meststoffen (fosfaat en stikstof) geeft ruigtesoorten de kans snel te groeien en vegetaties te gaan domineren. Door het snelle groeien van deze soorten worden minder snel groeiende soorten verdrongen. Het gevolg is een afnemende biodiversiteit. Met regelmatig maaien kan de groei van ruigtesoorten worden beperkt. Nadeel van regelmatig maaien is wel dat ook gewenste soorten er last van hebben, zoals in hoofdstuk 7 voor vlinders is aangegeven.

Kortom: de snel groeiende ruigtesoorten staan vaak de gewenste natuurontwikkeling in de weg.

Voor sommige soorten vogels is verruiging een goede zaak. De rietzanger en de blauwborst profiteren duidelijk van meer riet in onze moerassen en EHS-graslanden (hoofdstuk 1 en 3).

Verruiging speelt niet overal een even belangrijke rol. In bossen is sprake van een afnemende verruiging doordat verdroging in vochtige bossen minder ernstig aan het worden is. Dit is een succes van het gevoerde anti-verdrogingsbeleid.

Een gunstige ontwikkeling is de afnemende dominantie van pitrus in moerassen en op heides.

Maar in de EHS-graslanden blijft dominantie van pitrus bij natuurontwikkeling een probleem. In het agrarische gebied zijn de bermen, dijken en slootkanten ook nog aan het verruigen.

Dat verruiging nog steeds een probleem is betekent dat er nog steeds teveel stikstof in de bodem en water zit. De Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) gaat een extra bijdrage leveren aan het terug dringen van de stikstofbelasting met name op natuurgebieden met een Natura2000 status.

Door het combineren van inspanningen om de stikstof depositie verder te laten afnemen met

beheermaatregelen in deze gebieden krijgt de natuurkwaliteit kansen om toe te nemen. Dit zal na enige jaren in de vegetatie zichtbaar worden.

Hoofdstuk 6

Verdroging, vermisting en verzuring in beeld

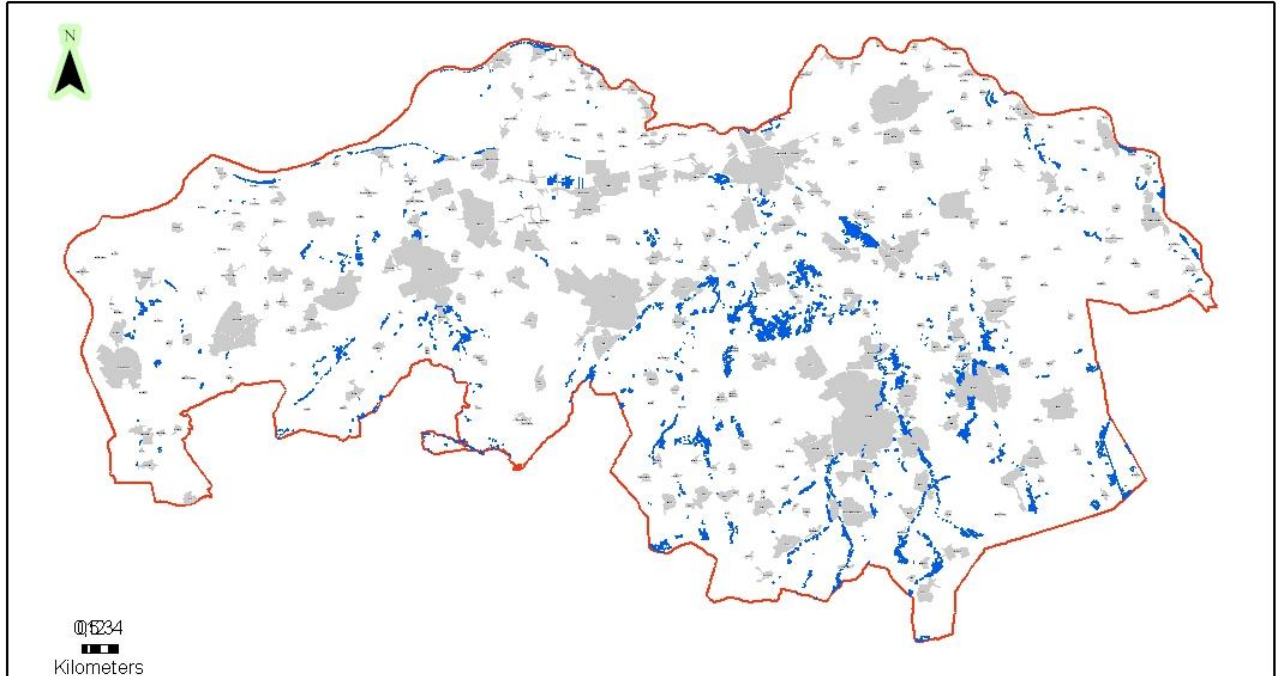
De in het meetnet aangetroffen plantensoorten zijn in hoofdstuk 1 gebruikt om de ontwikkeling in de biodiversiteit in beeld te brengen. Maar we kunnen ze ook gebruiken als indicator voor de verdroging, de vermisting en de verzuring van de Brabantse natuur.

Iedere plantensoort heeft een voorkeur voor een omgeving met veel, minder of weinig vocht. Het zelfde geldt voor voedselrijkdom en de zuurgraad. Een plantensoort komt alleen daar voor waar de omgeving voldoende aan de voorkeuren voldoet. Aan iedere plantensoort is een indicatiewaarde toegekend die aangeeft welke voorkeur de soort heeft voor de factoren vocht, voedselrijkdom en zuurgraad (Witte & Runhaar, 2007).

Voor broekbossen en vochtige schraallanden hebben we, op grond van de vegetatie, in beeld gebracht hoe verdroging, vermisting en verzuring zich tussen 1995 en 2010 ontwikkeld hebben. Op basis van de aangetroffen soorten is per meetnetlocatie een gemiddelde waarde berekend voor vocht, voedselrijkdom en de zuurgraad. Deze kan in de loop van de tijd worden gevolgd. De indicatiecijfers lopen van 1(nat) tot 4(droog) voor vocht en 1-3 voor de andere factoren, ze geven de voorkeur van individuele soorten weer. De indicatiewaarden geven geen absolute waarden weer. Ze zijn daarom niet direct te koppelen aan een grondwaterstand, de hoeveelheid stikstof in de bodem of pH. De trend zegt echter wel iets over de verschuiving van droogteminnende naar meer vochtminnende soorten of van soorten die profiteren van een hoge voedselrijkdom naar soorten van meer voedselarme bodems. Daarmee wordt duidelijk of een bodem vochtiger of droger aan het worden is. Of voedselarmer of -rijker.

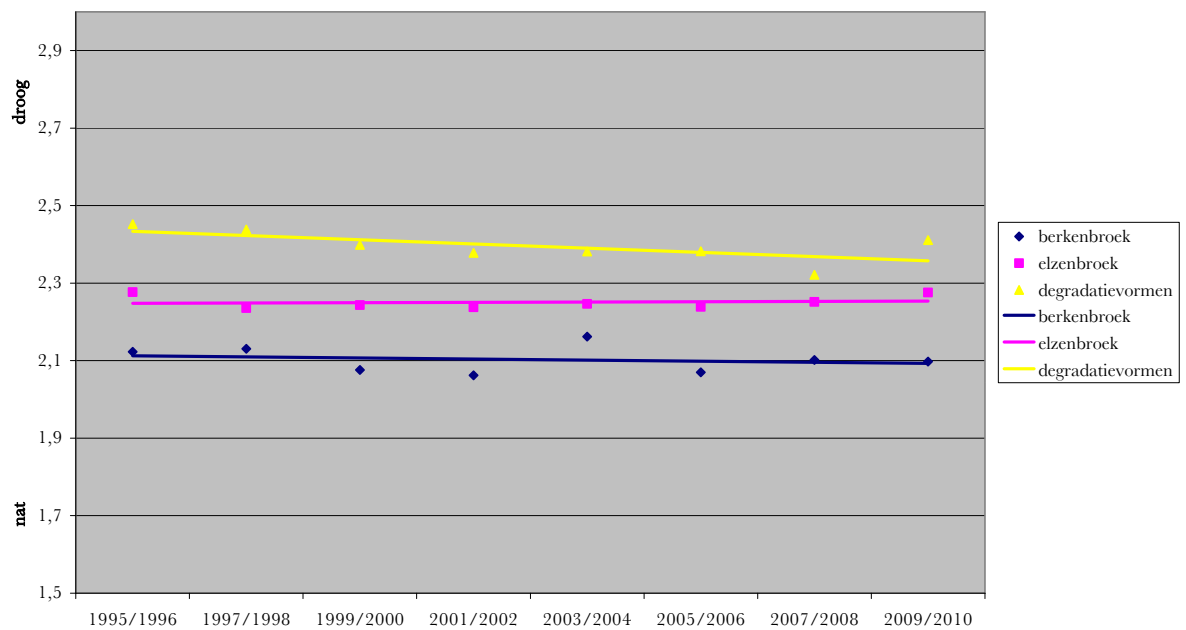
Broekbossen

Broekbossen komen in Brabant vooral voor in de beekdalen, daarbuiten is nog enige oppervlakte te vinden in de veengebieden in de Peel en de overgangszone zand-klei (figuur 6.1). Veel broekbossen hebben te lijden gehad van verdroging. Andere bedreigingen zijn de aanvoer van meststoffen met het water en vanuit de lucht en verzuring doordat gebufferd kwelwater niet meer in de wortelzone doordringt. Binnen de broekbossen worden drie typen onderscheiden: berkenbroekbossen die vooral op zure, voedselarme veenbodems voorkomen, elzenbroekbossen die vooral in de beekdalen en op iets voedselrijkere en meer gebufferde bodems voorkomen en de degradatievormen. Deze laatste categorie betreft de bossen die door verdroging en/of vermisting zover in kwaliteit zijn achteruitgegaan dat ze niet tot een van de eerdergenoemde typen gerekend kunnen worden.

Figuur 6.1. Ligging van broekbossen (blauwe vlakken) in Noord-Brabant.

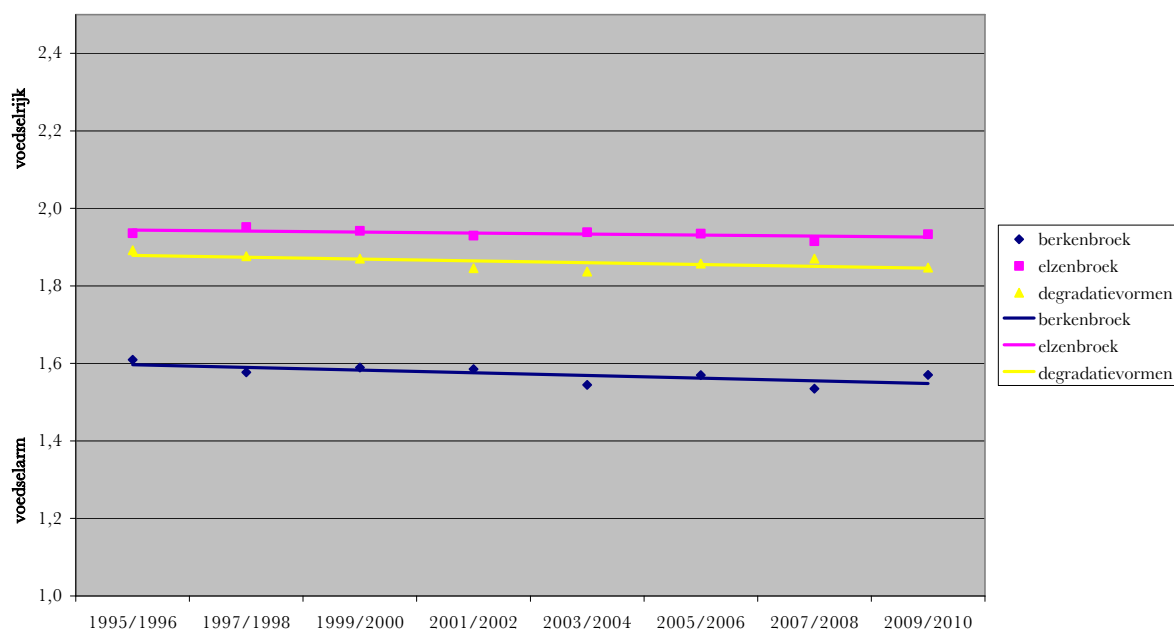
Vocht-indicatie op basis van flora in broekbossen per biotooptype

Figuur 6.2. De verandering in vocht-indicatie opbasis van de aanwezige flora voor de bodem in broekbossen. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 4.

Uit de analyse van het meetnet blijkt dat de vochttoestand van broekbossen in het algemeen niet is veranderd (figuur 6.2). Opvallend is echter het natter worden van degradatievormen, die het droogst (sterk verdroogd) waren. Het beleid van de provincie om de verdroging van broekbossen te verminderen lijkt dus te werken.

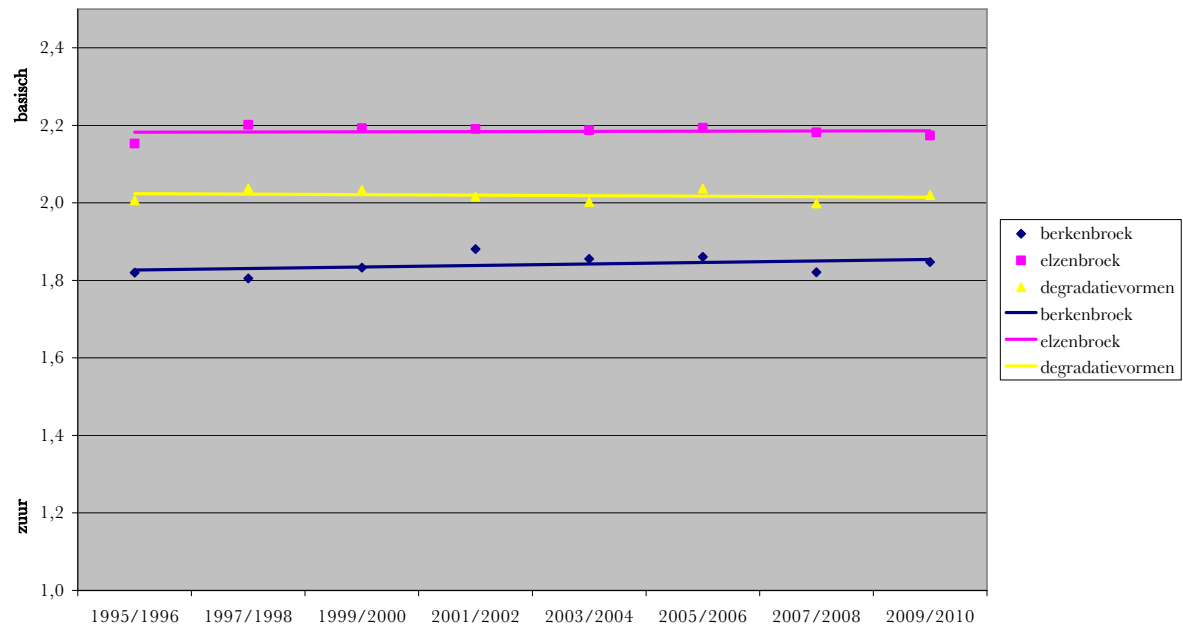
Voedselrijkdom-indicatie op basis van flora in broekbossen per biotooptype

Figuur 6.3. De verandering in voedselrijkdom-indicatie op basis van de aanwezige flora voor de bodem in broekbossen. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 3.

Alle typen broekbossen worden minder voedselrijk (figuur 6.3). Bij de degradatievormen komt dit onder andere doordat ze natter zijn geworden, waardoor de aanwezige nutriënten minder beschikbaar zijn voor de vegetatie. Maar ook de minst voedselrijke berkenbroekbossen zijn voedselarmer geworden. Dit is waarschijnlijk een gevolg van de afname van stikstofdepositie vanuit de lucht.

Zuur-indicatie op basis van flora in broekbossen per biotooptype

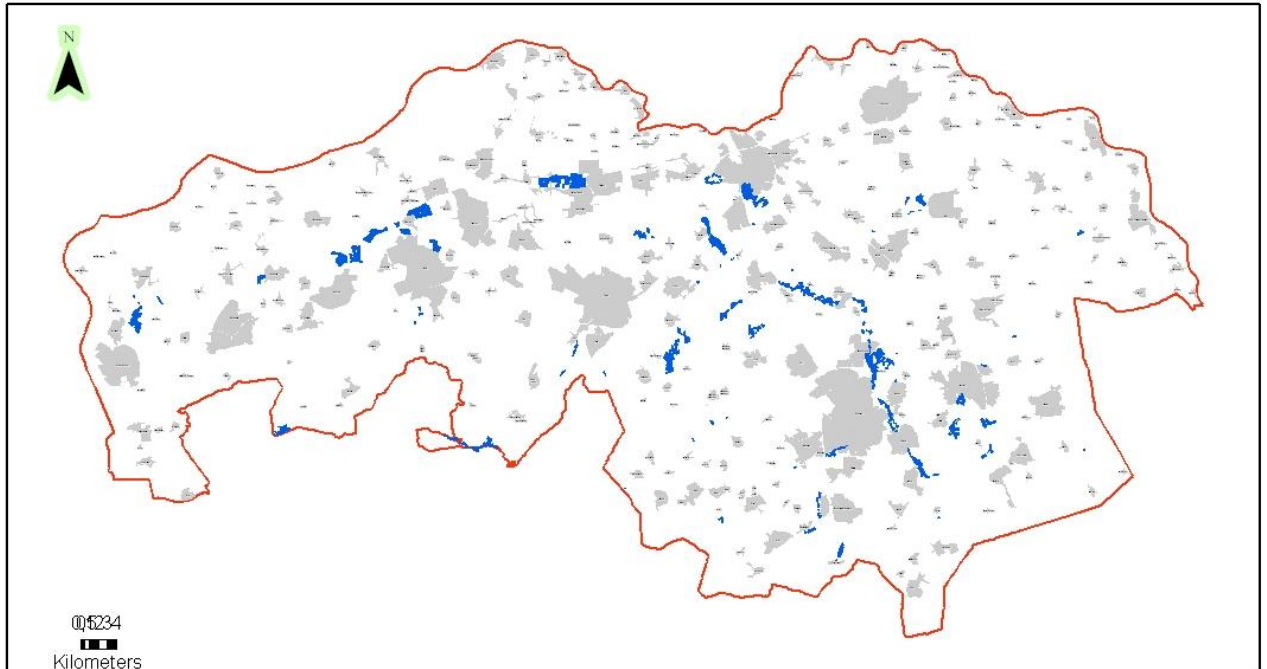
Figuur 6.4. De verandering in zuur-indicatie op basis van de aanwezige flora voor de bodem in broekbossen. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 3.

De zuur-indicatie in de broekbossen is niet veranderd (figuur 6.4). Er is wel duidelijk verschil tussen berkenbroek (zuur) en elzenbroek (meer basisch), de degradatievormen zitten er tussenin. De berkenbroekbossen lijken iets minder zuur te worden.

Vochtige schraallanden

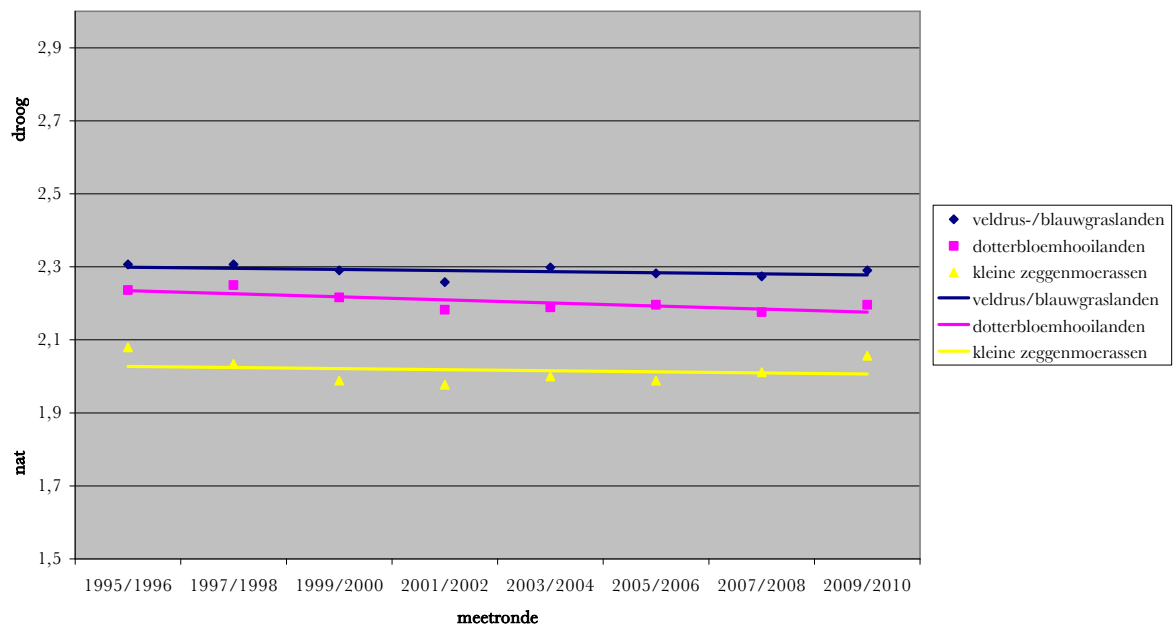
De vochtige schraallanden zijn door hun bijzondere biodiversiteit de pareltjes van de Brabantse natuur. In de EHS doelstelling is een behoorlijk aantal hectares nieuw aan te leggen vochtig schraalland opgenomen. Net als de broekbossen komen ze vooral voor in de beekdalen en op de overgangen van zand naar klei (figuur 6.5). De oppervlakte vochtig schraalland in Noord-Brabant is sterk afgenomen door de intensivering in de landbouw in de vorige eeuw. De restanten vochtig schraalland zijn vervolgens in kwaliteit en soortenrijkdom afgenomen door verdroging, de aanvoer van meststoffen met het water en vanuit de lucht en verzuring doordat gebufferd kwelwater niet meer in de wortelzone doordringt.

Binnen de vochtige schraallanden kunnen de volgende typen worden onderscheiden: veldrus- en blauwgraslanden (met kenmerkende soorten als veldrus, blauwe zegge, spaanse ruiters en blauwe knoop), dotterbloemhooilanden (met kenmerkende soorten als moeraszegge, gewone koekoeksbloem, dotterbloem en tweerijige zegge) en kleine zeggenvegetaties (met kenmerkende soorten als waternavel, wateraardbei, moerasviooltje, moeraskartelblad, snavel-, zomp- en sterzegge en diverse soorten veenmossen).

Figuur 6.5. Ligging van vochtige schraallanden (blauwe vlakken) in Noord-Brabant.

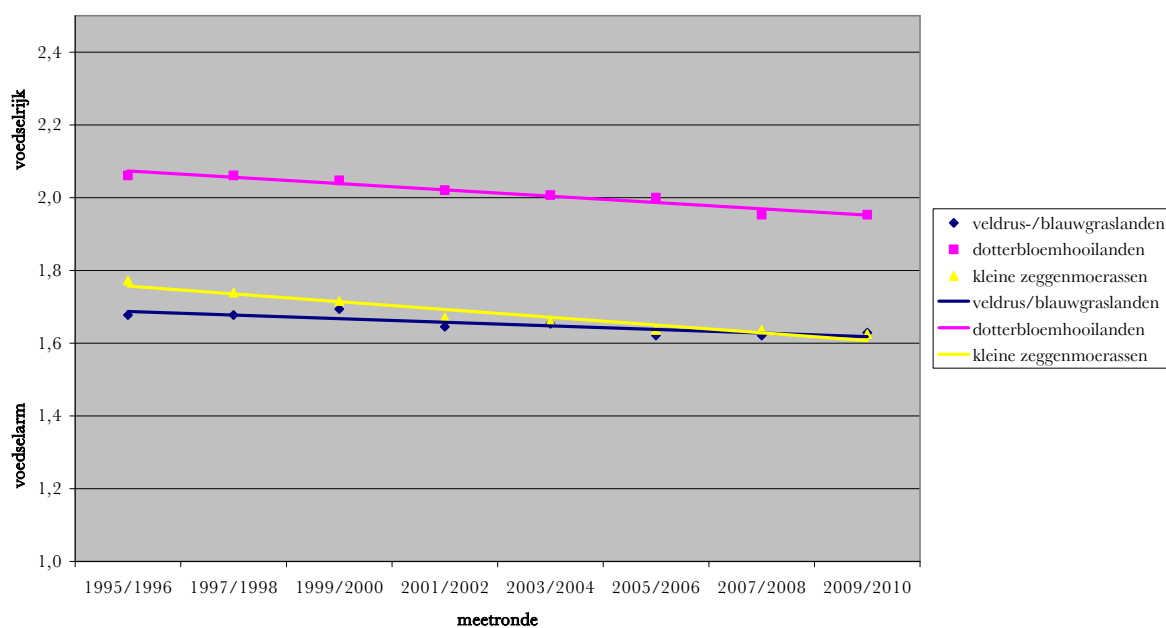
Vocht-indicatie op basis van flora in vochtige schraallanden, per biotooptype

Figuur 6.6. De verandering in vocht-indicatie op grond van de aanwezige flora van vochtige schraallanden. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 4.

Uit de analyse van het meetnet blijkt dat veldrus- en blauwgraslanden en dotterbloemhooilanden significant natter worden (figuur 6.6). Ook hier lijkt het beleid van de provincie om de verdroging te verminderen te werken. De kleine zeggenmoerassen zijn het natst en daar is sinds 1995 weinig aan veranderd.

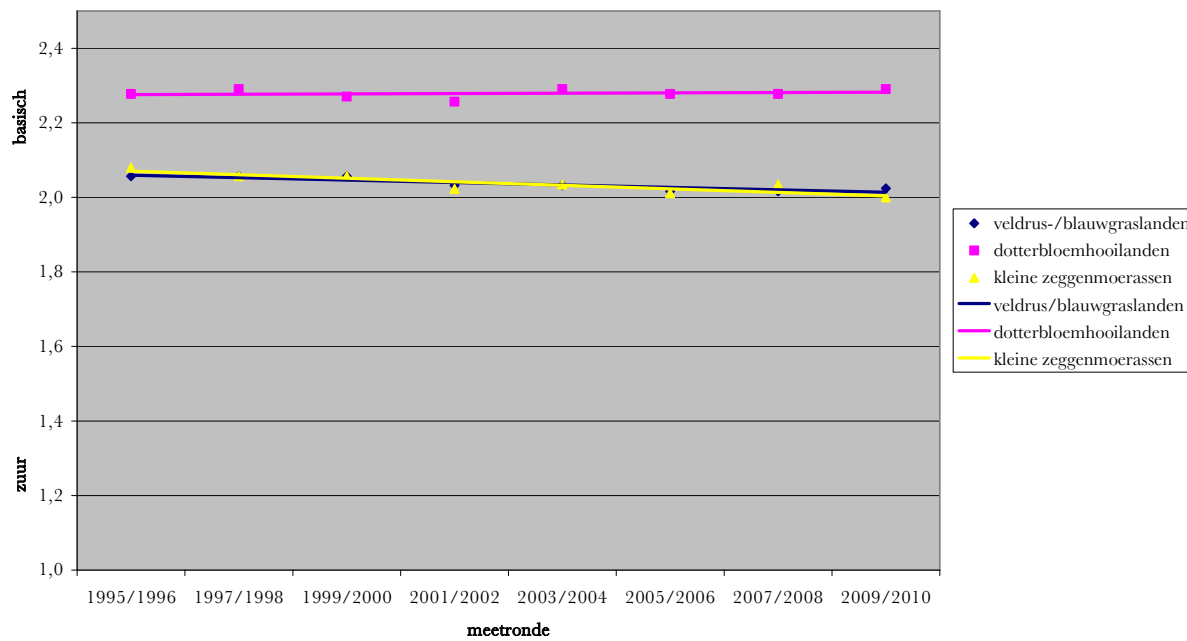
Voedselrijkdom-indicatie op basis van flora in vochtige schraallanden, per biotooptype

Figuur 6.7. De verandering in voedselrijkdom-indicatie op grond van de aanwezige flora van vochtige schraallanden. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 3.

In alle graslanden heeft verschraling plaatsgevonden (figuur 6.7). De conclusie is dat het hooilandbeheer van maaien en afvoeren dat in vochtige schraallanden gebruikelijk is, effectief is ondanks de aanvoer van voedingsstoffen via de lucht en via bodemvocht.

Zuurgraad-indicatie op basis van flora in vochtige schraallanden, per biotooptype

Figuur 6.8. De verandering in zuur-indicatie op grond van de aanwezige flora van vochtige schraallanden. Weergegeven per biotooptype, op een schaal van 1 tot 3.

Veldrus- en blauwgraslanden en kleine zeggenmoerassen worden zuurder, in dotterbloemhooilanden is de zuurgraad stabiel (figuur 6.8). Blauwgraslanden en kleine zeggenmoerassen zijn van nature ook zuurder dan dotterbloemhooilanden. De verzuring die hier optreedt wordt waarschijnlijk veroorzaakt door het vasthouden van regenwater en vermindering van de invloed van opkwellend grondwater. De mate van verzuring is echter nog niet zodanig dat dit een effect zou kunnen hebben op de biodiversiteit van deze typen schraallanden.

Conclusies

In het deel van de broekbossen waar door verdroging de kwaliteit het meest verslechterd was en in schraallanden is op basis van de flora een duidelijke trend van vernatting waar te nemen. Het beleid van de provincie om de verdroging te verminderen lijkt dus te werken. Verder worden broekbossen en schraallanden minder voedselrijk. Bij de schraallanden draagt het beheer van maaien en afvoeren uiteraard bij aan deze verschraling. Bij de broekbossen is dit niet het geval en moet er sprake zijn van afname van stikstofdepositie vanuit de lucht en/of verminderde beschikbaarheid van voedingsstoffen door vernatting van de bodem. Veldrus- en blauwgraslanden en kleine zeggenmoerassen zijn iets zuurder geworden. De mate van verzuring is echter nog niet zodanig dat dit een effect zou kunnen hebben op de biodiversiteit van deze typen schraallanden.

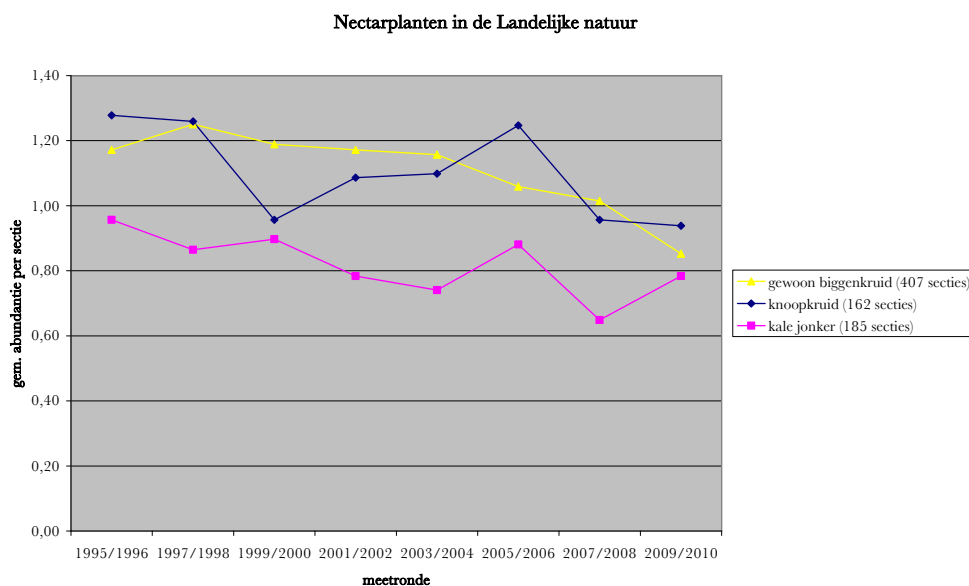
Hoofdstuk 7

Bloemen en vlinders

Het gaat slecht met de dagvlinders. Niet alleen in Brabant, maar in heel Nederland. De Vlinderstichting heeft een studie uitgevoerd naar de oorzaken hiervan (Wallis de Vries, 2010). Uit dit onderzoek blijkt dat het aantal bloemen binnen de routes van het Landelijk Meetnet Dagvlinders in 13 jaar tijd met 34% is afgenomen. Deze afname in aantallen en soortenrijkdom van vlinders kan deels verklaard worden uit de afname van het aantal bloemen. Minder bloemen, en daarmee minder nectar betekent minder voedsel voor vlinders.

Landelijk gebied

Ook in Noord-Brabant neemt het aantal beschikbare nectarplanten af in het plantenmeetnet. Knoopkruid, de kale jonker en gewoon biggekruid zijn voorbeelden van belangrijke nectarplanten voor vlinders en andere insecten. Deze soorten komen steeds minder voor in de landelijke natuur buiten de EHS (figuur 7.1). In de landelijke natuur zal een gebrek aan nectarplanten zeker een rol spelen in de achteruitgang van dagvlinders.

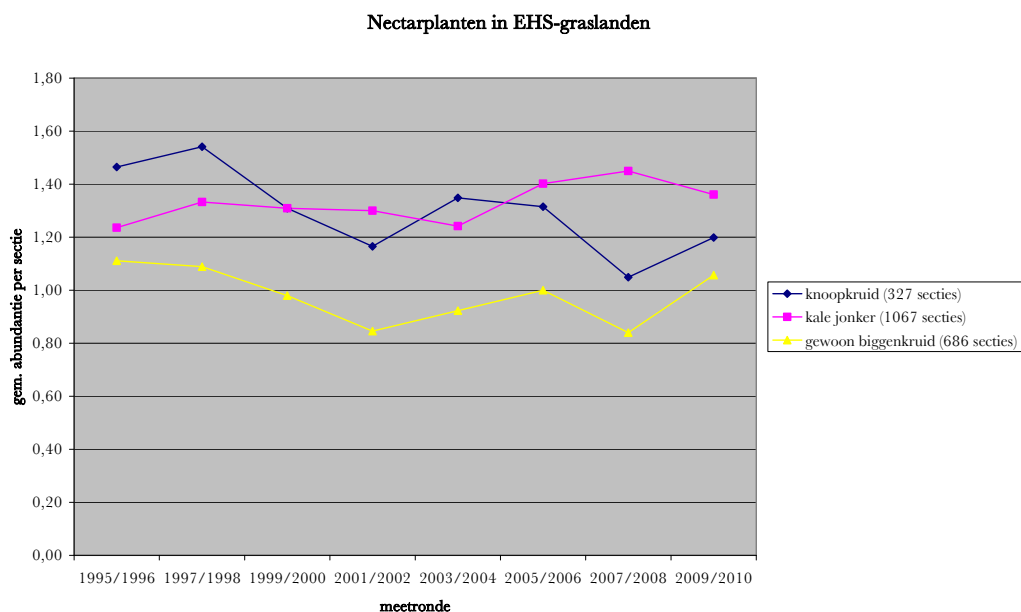

Figuur 7.1. Overzicht van de ontwikkeling van populaties nectarplanten in het landelijk gebied van Noord-Brabant. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5 = dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden. Bron: provinciaal meetnet.

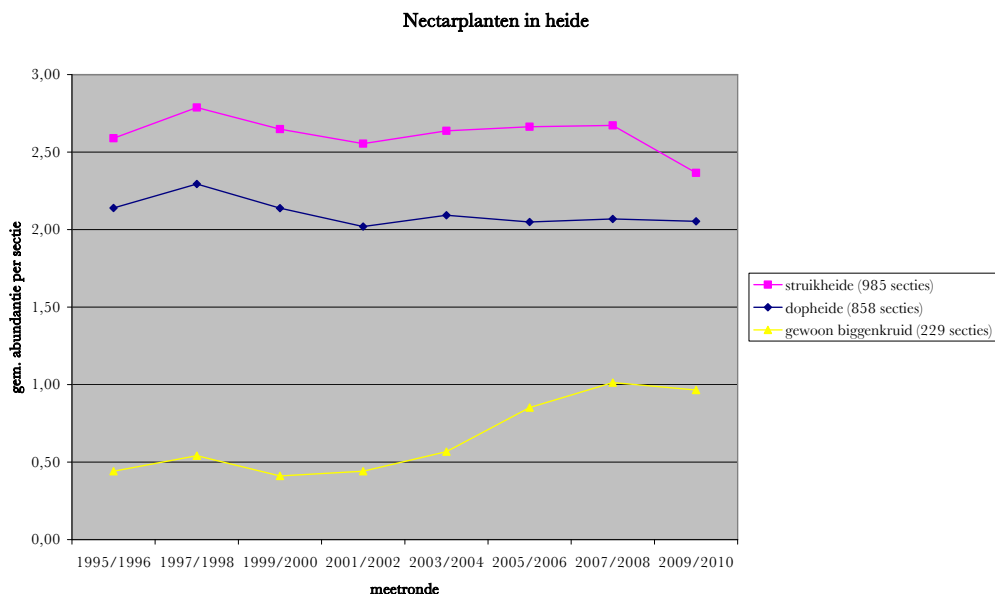
Ecologische hoofdstructuur

In de EHS is het beeld minder eenduidig. In de graslanden nemen knoopkruid en biggekruid af, maar de kale jonker neemt hier toe (figuur 7.2). Op heides is gewoon biggekruid behoorlijk toegenomen, maar hier nemen andere belangrijke nectarplanten als dopheide en struikheide af (figuur 7.3). Het is onwaarschijnlijk dat de toename van biggekruid de afname van dop- en struikheide compenseert.

Voor graslanden in de EHS en heides is door dit gemengde beeld in toe- en afname van nectarplanten minder duidelijk of nectargebrek een rol speelt in de achteruitgang van dagvlinders.

Figuur 7. 2. Overzicht van de ontwikkeling van populaties nectarplanten in de EHS-graslanden in Noord-Brabant. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5= dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden. Bron: provinciaal meetnet.

Figuur 7.3. Overzicht van de ontwikkeling van populaties nectarplanten in heide terreinen in Noord-Brabant. Het voorkomen wordt in een 5-tallige schaal uitgedrukt (1 = zeldzaam, 5= dominant) en is gemiddeld over alle meetpunten waar de soort is gevonden. Bron: provinciaal meetnet.

De oorzaak

Het afnemen van het aantal nectarplanten heeft een aantal oorzaken. Gebruik van onkruidbestrijdingsmiddelen waardoor kruiden verdwijnen en grassen gaan domineren, is er een. De hoge beschikbaarheid van stikstof waardoor snel groeiende grassen gaan overheersen en nectarplanten verdringen een andere. Het steeds intensievere beheer van gronden voor de landbouw speelt ook een rol. En mogelijk ook klimaatverandering waardoor zomers droger en winters natter worden. Voor sommige soorten zal dit de groei remmen.

Naast de afname van nectarplanten speelt ook maai-beheer een rol bij het verdwijnen van dagvlinders. In graslanden worden vaak hele percelen in 1 keer gemaaid. Dit geldt ook voor dijken, slootkanten en bermen. Door deze manier van maaien gaan van een heel gebied de rupsen verloren. Gefaseerd maaien biedt een deel van de rupsen kans op overleven.

Kansen

Veel bedreigde en karakteristieke dagvlinders leven in de overgang van grasland en heiden naar bos. Deze overgang van open veld naar bos bestaat uit een zoom en een mantel. Hij is echter vaak te abrupt. De situatie voor de bosrandvlinders kan verbeterd worden door plaatselijk meer openheid en geleidelijke overgangen te creëren

(<http://www.vlinderstichting.nl/actueel.php?id=312&nieuwsid=716&p=a>).

In het kader van het soortenbeleid worden maatregelen uitgevoerd om dergelijke overgangen terug te brengen in de Noord-Brabantse bossen. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de Brand, de Mortelen en een aantal andere gebieden waar het Brabants Landschap zomen heeft gekapt in de bosranden. Het zelfde geldt voor De Geelders van Staatsbosbeheer. De bosrandvlinders reageren hier gunstig op deze uitbreiding van hun biotoop, en zeldzamere soorten als de kleine ijsvogelvlinder en de grote weerschijnvlinder en de worden vaker waargenomen

(<http://www.staatsbosbeheer.nl/Nieuws%20en%20achtergronden/Nieuws/Archief/2010/7/Tientallen%20kleine%20ijsvogelvlinders%20door%20bosrandverbetering.aspx>).

Conclusies

De afname van aantallen en soortenrijkdom van dagvlinders in Brabant heeft waarschijnlijk te maken met de afname van het aantal bloeiende planten. In het landelijk gebied zijn diverse nectarplanten sinds 1995 afgenomen. Voor graslanden in de EHS en heides is door het gemengde beeld in toe- en afname van nectarplanten minder duidelijk of nectargebrek een rol speelt in de achteruitgang van dagvlinders.

De situatie voor de bosrandvlinders kan verbeterd worden door plaatselijk meer openheid en geleidelijke overgangen te creëren. In het kader van het soortenbeleid worden maatregelen uitgevoerd om dergelijke overgangen terug te brengen in de Noord-Brabantse bossen

Hoofdstuk 8

Natuur binnen en buiten de groenblauwe mantel

In de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening staat beschreven hoe de provincie zich inzet voor een vitaal en mooi landelijk gebied in Brabant. Deze inzet wordt uitgewerkt in twee robuuste structuren, de structuur “landelijk gebied” en de “groenblauwe structuur”. De kern van de groenblauwe structuur bestaat uit de ecologische hoofdstructuur (EHS). De groenblauwe mantel (GBM) ligt hier als een schil omheen en vormt een buffer tussen de groenblauwe structuur en het overige agrarische gebied. De GBM bestaat vooral uit agrarisch gebied. Daarnaast heeft de GBM een belangrijke functie voor natuur, water en extensieve recreatie. De GBM draagt bij aan het beleid voor de groenblauwe structuur, maar heeft ook zelf betekenis voor water, biodiversiteit en landschap.

Door de beschermende schil die de GBM vormt zal de biodiversiteit en natuurwaarde van de EHS gestimuleerd worden. De biodiversiteit van de GBM zal profiteren van dit ruimtelijk beleid. Om te bepalen of er op dit moment al sprake is van verschillen in biodiversiteit brengen we met het provinciale flora- en vegetatiemetnet zowel in de GBM als in het overige agrarische gebied de biodiversiteit in beeld. Met het meetnet volgen we de ontwikkelingen van ongeveer 600 planten soorten, variërend van zeer algemeen tot zeer zeldzaam.

De begrenzing van de GBM is in december 2010 in de Verordening ruimte vastgesteld zodat de uitgevoerde analyse, waarin natuurdata tot en met 2010 zijn meegenomen, een mooi beeld geeft van de biodiversiteitontwikkeling binnen en buiten het gebied dat nu de GBM is. De komende jaren kunnen we kijken of de biodiversiteit onder invloed van het beleid verandert.

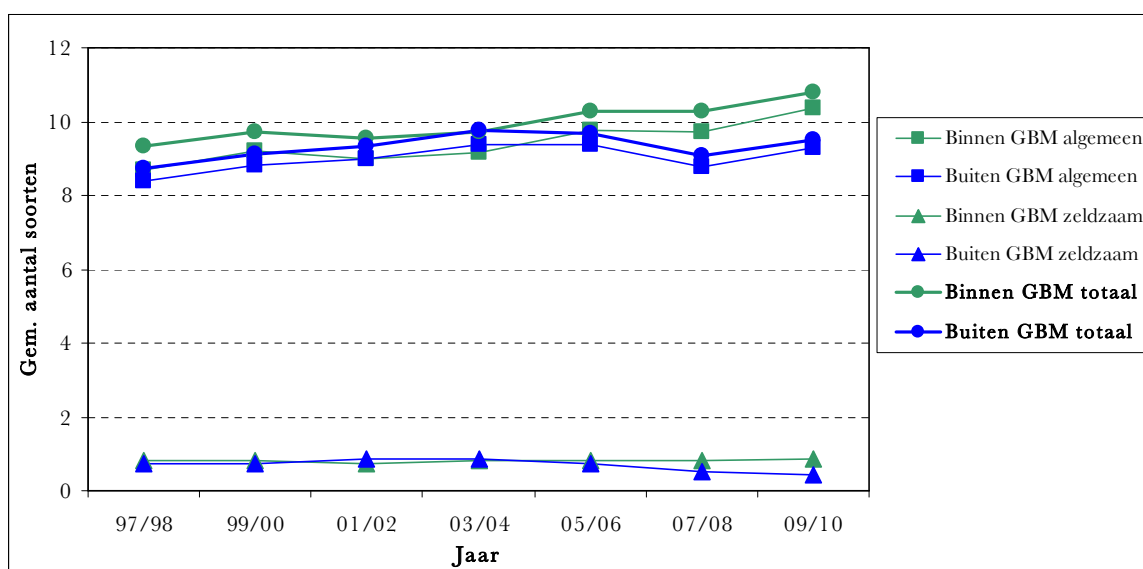
Voor de analyse hebben we gekeken naar de soortenrijkdom aan planten vanaf 1997. Van andere soortgroepen, zoals vogels, zijn van deze gebieden niet voldoende gegevens beschikbaar. We hebben de gegevens van de biotopen bermen en dijken, sloten en greppels en oevers geanalyseerd. Deze drie biotopen herbergen het overgrote deel van de biodiversiteit in het agrarisch gebied, zowel in als buiten de GBM. Bovendien zijn er van deze biotopen voldoende plantengegevens beschikbaar.

We hebben een analyse uitgevoerd met alle soorten planten die voorkomen. Daarna hebben we het totaal aan soorten gesplitst in algemeen voorkomende soorten zoals brandnetel, veldzuring en duizendblad en zeldzamere plantensoorten zoals geel walstro en bosbies. De algemene soorten geven een beeld van de basis biodiversiteit, met de zeldzamere soorten komen de krenten in de pap naar boven.

Bermen en dijken

Veel wegbermen worden door gemeentes en de provincie natuurvriendelijk beheerd. Dat lijkt nu zijn vruchten af te werpen.

De totale soortenrijkdom in de bermen van de GBM is sinds het begin van de metingen geleidelijk toegenomen. Dit geldt ook voor de bermen en dijken in het overige agrarische gebied (fig 1). Deze toename komt door een toename van de algemene soorten. De zeldzamere soorten blijven stabiel in aantal binnen de GBM maar nemen sterk af in het agrarische gebied buiten de GBM.

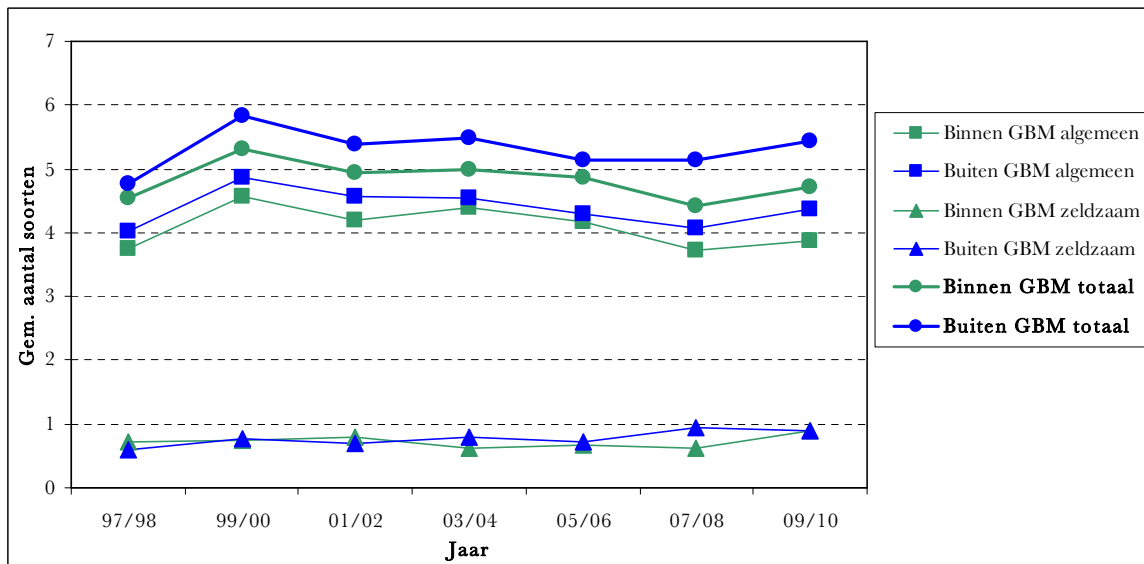
Figuur 8.1. De ontwikkeling van het voorkomen van planten in het agrarische gebied in bermen en op dijken binnen de Groenblauwe mantel (GBM) en het agrarische gebied buiten de GBM. Totaal = alle plantensoorten samen, algemeen = alleen de algemeen voorkomende soorten, zeldzaam = alleen de zeldzamere soorten.

Sloten

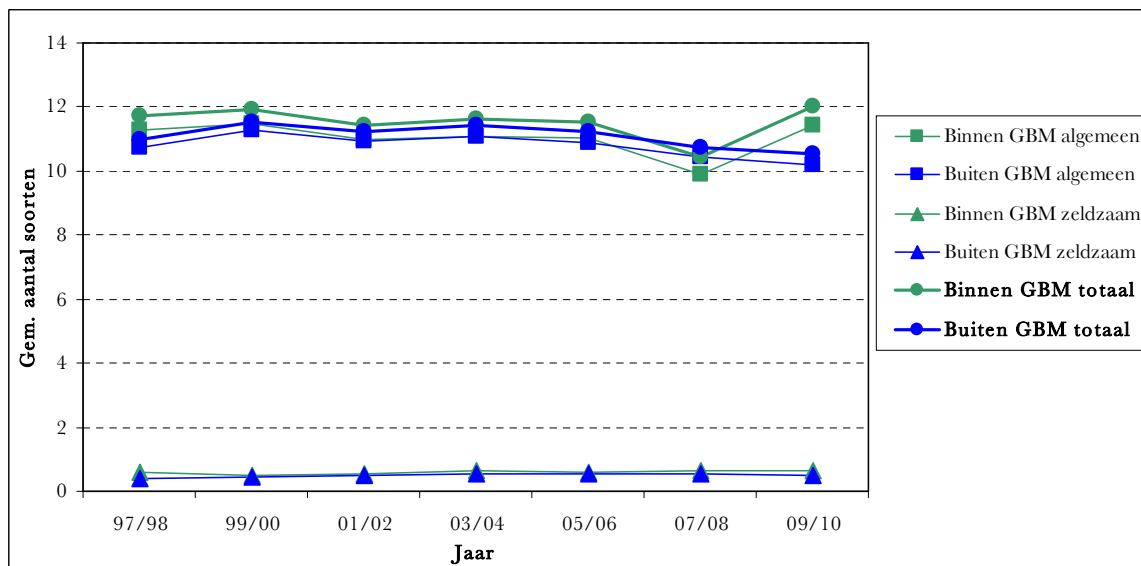
De waterkwaliteit in het agrarische gebied is sinds de jaren 80 van de vorige eeuw langzaam verbeterd. Dit zien we nog niet terug in het aantal soorten, dat is sinds 1997 nauwelijks veranderd. Hierin verschilt de GBM niet van het agrarische gebied buiten de GBM.

Wel ligt gemiddeld het totaal aantal soorten binnen de GBM iets lager dan er buiten. Buiten de GBM is het aantal zeldzamere soorten sinds 2008 aan het toenemen.

Waterplanten kunnen heel erg verschillen in aantallen van jaar tot jaar als gevolg van bijvoorbeeld het droogvallen van sloten in droge zomers.

Figuur 8.2. De ontwikkeling van het voorkomen van vaatplanten in het agrarische gebied in sloten binnen de Groenblauwe mantel (GBM) en het agrarische gebied buiten de GBM. Totaal = alle plantensoorten samen, algemeen = alleen de algemeen voorkomende soorten, zeldzaam = alleen de zeldzamere soorten.

Figuur 8.3. De ontwikkeling van het voorkomen van vaatplanten in het agrarische gebied in greppels en op oevers binnen de Groenblauwe mantel (GBM) en het agrarische gebied buiten de GBM. Totaal = alle plantensoorten samen, algemeen = alleen de algemeen voorkomende soorten, zeldzaam = alleen de zeldzamere soorten.

Greppels en oevers

Greppels en oevers binnen de GBM en in het agrarische gebied verschillen niet in het aantal algemene plantensoorten dat er voorkomt. Het aantal zeldzamere plantensoorten in de GBM stijgt, terwijl de hoeveelheid zeldzamere plantensoorten in het agrarische gebied aan het afnemen

is. De verschillen in aantal zijn echter nog heel klein. De totale aantallen liggen ook erg dicht bij elkaar. Daar kan je niet spreken van een verschil in ontwikkeling tussen de GBM en het agrarische gebied erbuiten.

Biodiversiteit

In het voorgaande deel van dit hoofdstuk is geschetst hoe het aantal plantensoorten dat voorkomt in de drie, voor biodiversiteit in het agrarische gebied, belangrijkste biotopen zich ontwikkelt. Zowel binnen als buiten de GBM.

De biodiversiteit in het agrarische gebied is niet hoog en verschilt niet veel tussen het agrarische gebied binnen en buiten de GBM.

In meetnet lokaties in bermen en op dijken komen gemiddeld ongeveer 10 soorten voor, sloten herbergen met 4 tot 5 soorten en greppels en oevers ongeveer 11 soorten. Ter vergelijking: In de EHS ligt het aantal plantensoorten per meetnet lokatie tussen de 15 en 30.

Conclusies

De GBM ligt als een schil om de ecologische hoofdstructuur en heeft daarnaast ook een belangrijke eigen waarde. In de GBM ligt meer nadruk op landschap en natuur dan in het agrarische gebied erbuiten. De uitgevoerde analyses laten slechts kleine verschillen zien in veranderingen in biodiversiteit tussen de GBM en het agrarische gebied eromheen. Ook het aantal soorten binnen en buiten de GBM verschilt nauwelijks.

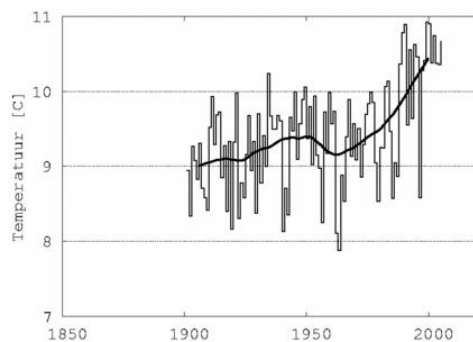
Voor de komende jaren kunnen we verwachten dat de biodiversiteit in de GBM zal profiteren van de beleid dat op het ontwikkelen van natuur- en landschapwaarden gericht is. Bovendien kan de GBM profiteren van soorten die vanuit de EHS het gebied inkomen. Over vier jaar kunnen we in de volgende Toestand van de Natuur evalueren of het beleid werkt en de biodiversiteit van de GBM sterker is toegenomen dan in het overige agrarisch gebied.

De indexen laten zien dat ontwikkelingen niet snel gaan, in de gunstigste gevallen is er in de veertien jaar van deze monitoring gemiddeld één soort bij gekomen. Natuurbeleid blijft dan ook een zaak van de lange adem.

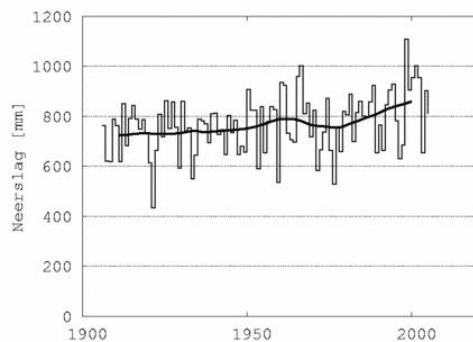
Hoofdstuk 9

Klimaat, biodiversiteit en natuurbeleid in Brabant

Voor Nederland is het duidelijk hoe het klimaat aan het veranderen is. We beschikken over een goede dataset met weergegevens. Hieruit is door het KNMI vastgesteld dat de gemiddelde jaartemperaturen in Nederland aan het stijgen zijn (figuur 9.1). En dat de hoeveelheid neerslag per jaar toeneemt (figuur 9.2).

Figuur 9.1. Gemiddelde jaartemperatuur in Bilthoven (KNMI)

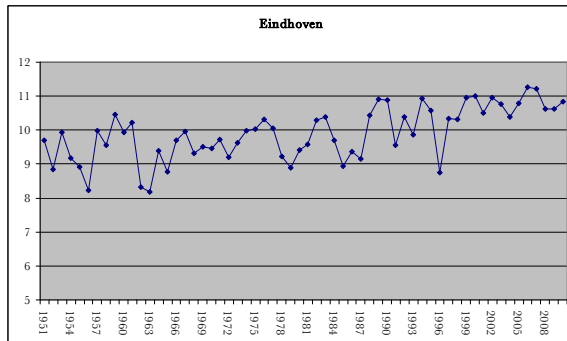
Figuur 9.2. Jaarlijkse neerslag in Nederland (gemiddelde van 13 stations) (KNMI)

Brabants klimaat

Ook op Brabantse schaal zijn er veranderingen in het klimaat aan het opgetreden. In Brabant zijn er diverse weerkundige stations die langdurig waarnemingen doen, zoals op vliegbasis Volkel, Gilze-Rijen en Eindhoven. Een analyse van de Eindhovense temperatuurgegevens laat zien dat sinds 1951 de gemiddelde etmaaltemperatuur aan het stijgen is.

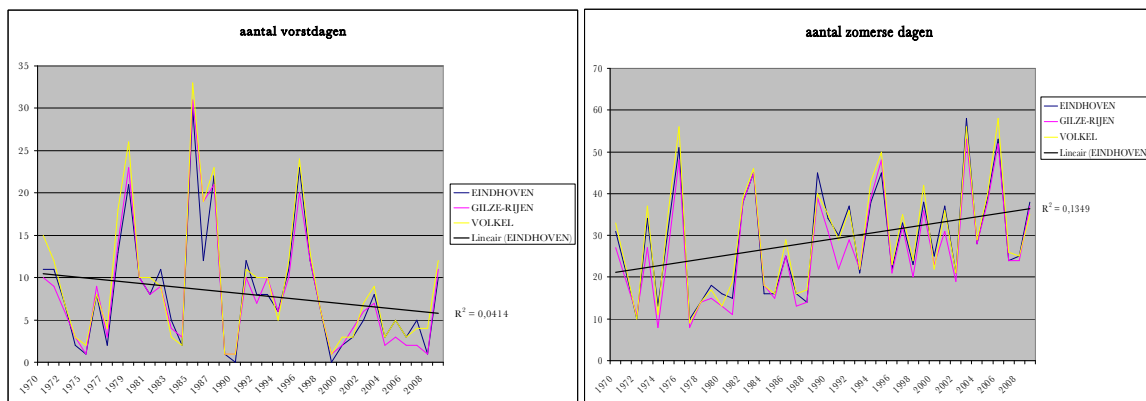
De kieming van zaden, het broedsucces van vogels en de ontwikkeling van veel andere organismen worden voor een belangrijk deel bepaald door de temperatuur in het voorjaar. Veranderingen in de voorjaarstemperatuur zijn dus van groot belang voor de biodiversiteit.

Daarom hebben we de gemiddelde etmaaltemperatuur in maart geanalyseerd. Ook de gemiddelde etmaaltemperatuur in maart stijgt sinds 1951 (figuur 9.3).

Figuur 9.3. Gemiddelde etmaaltemperatuur in de jaren 1951 tot en met 2010 in Eindhoven

Het aantal zomerse dagen, dagen waarbij de temperatuur boven de 25⁰ C komt, neemt toe en het aantal dagen waarop de temperatuur niet boven de 0⁰ C komt neemt af (fig 4).

Figuur 9.4. Het aantal dagen per jaar waarop de temperatuur niet boven de 0⁰ C komt (vorstdagen) en het aantal dagen per jaar waarop de temperatuur niet boven de 25⁰ C komt in drie locaties in Noord-Brabant.

Natuur en klimaat

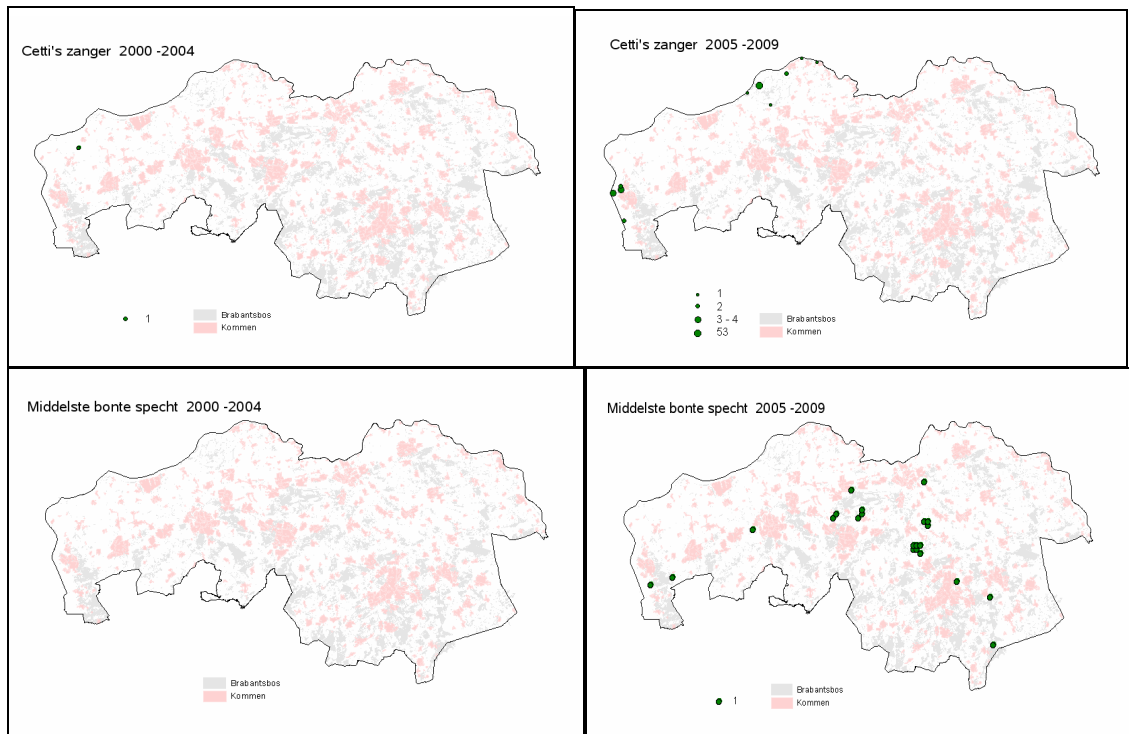
Vocht en temperatuur zijn abiotische factoren die voor een belangrijk deel bepalend zijn voor het al dan niet kunnen voorkomen van soorten en natuurtypen (habitats) op een bepaalde plek. Het kan te warm, net warm genoeg, te droog of te nat zijn. En dat zal doorwerken op de biodiversiteit. De biodiversiteit om ons heen is, voor een groot deel, het gevolg van het heersende klimaat, en als dat klimaat veranderd zal de biodiversiteit in Noord-Brabant veranderen. Of dit werkelijk zo is valt voor een deel af te leiden uit het verleden.

Zijn er al gevolgen van de geconstateerde veranderingen in het klimaat te vinden in de biodiversiteit van Noord-Brabant? En kunnen we hieruit conclusies trekken voor de toekomstige biodiversiteit?

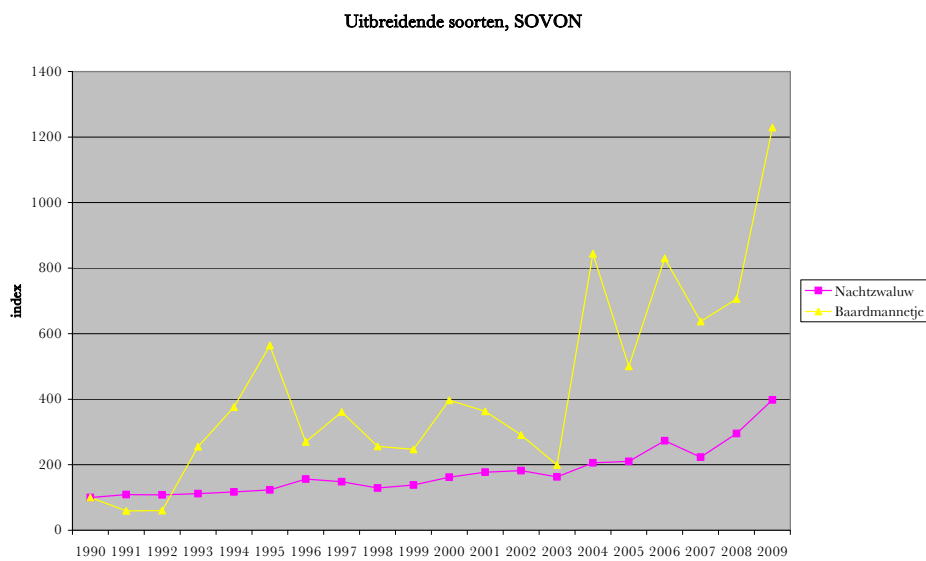
Een van de gevolgen van het veranderende klimaat is een toename van het aantal soorten waarvan het verspreidingsgebied tot voor kort zuidelijk van ons lag.

Zo zijn bijvoorbeeld de cetti's zanger en de middelste bonte specht hun verspreiding naar het noorden aan het vergroten (figuur 9.5). En de aantallen vogelsoorten die een zuidelijke oorsprong hebben, zoals de nijlgans, het baardmannetje en de nachtzwaluw, nemen toe (figuur 9.6).

We moeten ons wel realiseren dat er meer factoren zijn dan het klimaat die de verspreiding van soorten beïnvloeden. Naast het klimaat zijn ook inrichtingsmaatregelen van natuurgebieden en het natuurlijker en ouder worden van loofbossen van invloed op het voorkomen van vogels.

Figuur 9.5. De veranderende verspreiding van de zuidelijke vogelsoorten Cetti's zanger en de middelste bonte specht in Noord-Brabant Nederland tussen 2000 en 2009. (Bron: SOVON)

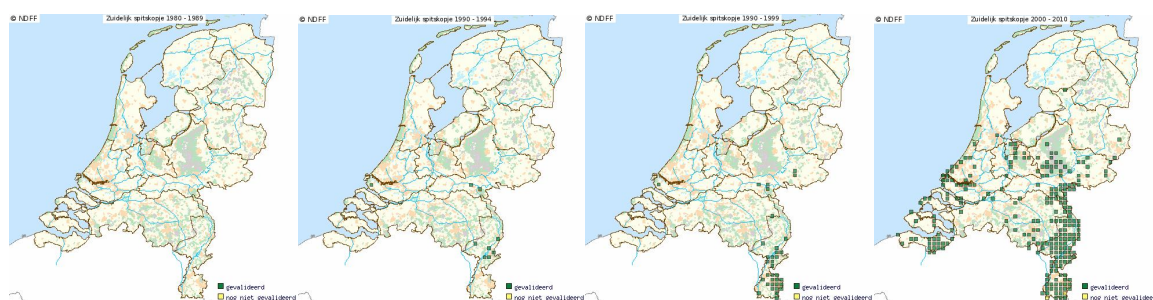
Figuur 9.6. Populatieontwikkeling in Noord-Brabant van baardmannetje en nachtzwaluw, vogelsoorten die verwacht worden in aantallen toe te nemen als gevolg van klimaatverandering (Bron: SOVON).

Nieuwe insecten

Insecten zijn voor hun lichaamswarmte afhankelijk van de omgevingstemperatuur. Temperatuur is dan ook een factor die in belangrijke mate de verspreiding van insectensoorten bepaalt.

Sinds 1980 zijn er een aantal soorten die hun verspreidingsgebied naar het noorden vergroot hebben. Een aantal libellen en sprinkhanen zoals het zuidelijke spitskopje zijn hier voorbeelden van (figuur 9.7). Dit zijn ook soorten die goed vliegen en daarmee in staat zijn hun verspreidingsgebied snel aan te passen aan veranderende omstandigheden. Bovendien zijn dit insecten die in het veld goed waar te nemen zijn en daarom zijn over deze soortgroepen veel gegevens beschikbaar. Minder opvallende insecten ontsnappen veelal aan de aandacht.

Ook het gedrag van insecten wordt beïnvloed door de warmere zomers. Zo is de citroenvlinder ook in Nederland begonnen een zomerslaap te houden (zie 'hoofdstuk 1 dagvlinders van bossen')

Figuur 9.7. De veranderende verspreiding van de zuidelijke sprinkhaan soort 'het zuidelijk spitskopje' over Nederland tussen 1980 en 2010 (bron: NDFP)

Ook zuidelijke plantensoorten, zoals Duits viltkruid, zijn zich de laatste decennia over Nederland gaan verspreiden (figuur 9.8). De vrij noordelijke vindplaatsen in 1980-1989 hadden te maken met aangevoerd zand en grind. (Bron: Ecologische flora). Deze vindplaatsen zijn ook weinig bestendig gebleken. De uitbreiding vanaf 1990 lijkt een volledig spontaan verschijnsel te zijn.

Figuur 9.8. De veranderende verspreiding van de zuidelijke plantensoort Duits viltkruid over Nederland tussen 1980 en 2010. (Bron: NDFP)

Klimaatverandering en natuurbeleid

Om niet onvoorbereid de toekomst in te gaan heeft de provincie in 2011 een studie naar klimaatverandering en biodiversiteit laten uitvoeren. Deze studie, genaamd “Natuur en klimaat in Noord-Brabant; concretisering van effecten en adaptatiemaatregelen” (Geertsema et al., 2011) maakt duidelijk wat de gevolgen van een veranderend klimaat kunnen zijn en hoe we ermee om kunnen gaan.

Bij het opstellen van het rapport is gebruik gemaakt van scenario's van het KNMI uit 2006. Volgens het KNMI gaat de gemiddelde temperatuur omhoog. We kunnen hetere zomers verwachten. Neerslag valt vaker in de vorm van plensbuien en er valt meer neerslag in de winter. Door deze klimaateffecten zullen sommige leefgebieden zodanig in kwaliteit achteruitgaan dat de populaties van soorten kleiner worden. Ook komen (leef-)gebieden geïsoleerder ten opzichte van elkaar te liggen. Verbindingen tussen leefgebieden zijn nodig, juist voor migratie van soorten waarvan het natuurlijk leefgebied door gemiddeld hogere temperaturen naar het noorden opschuift. Dat dit werkelijk gebeurt maken de gevonden veranderingen in de Brabantse biodiversiteit duidelijk.

Klimaatverandering geeft een extra stressfactor bovenop de huidige stressfactoren (te droog, te zuur, te voedsrijk voor kwetsbare soorten) en vermindert de samenhang tussen natuurgebieden. Hoe hier mee om te gaan?

We maken al een grote slag met het uitvoeren van het huidige anti-verdrogingsbeleid en het beleid om stikstofbelasting te verminderen. Voortzetting en intensivering van dit beleid is gewenst als we de natuurdoelen in een veranderend klimaat willen behalen. Met name voor schrale graslanden is (daarnaast) intensieve voortzetting van stikstofreductiebeleid nodig.

Klimaatverandering vraagt om verbindingen tussen natuurgebieden. Ecologische Verbindingszones zijn daartoe een middel. De Brabantse beekdalen zijn hier een aandachtspunt omdat het natuurlijke noord-zuid verbindingen zijn. Het decentralisatieakkoord tussen het Rijk en de Provincies maakt de opgave voor beekdalen tot een lastige. In het decentralisatieakkoord ligt de nadruk op Europese verplichtingen. Er zijn weinig noord-zuid beekdalen met Natura2000-status, en daarmee een Europese verplichting, waardoor financiering en bestuurlijke prioriteit niet vanzelf sprekend zijn. Waarschijnlijk biedt de Kaderrichtlijn Water (KWR), ook een Europese verplichting, aanknopingspunten. In de KWR komt ook het beter inrichten als migratieroute van natte graslanden in de noord-zuid gerichte beekdalen aan de orde. Dit zal explicieter aandacht kunnen krijgen in de planvorming rond beken.

Conclusies

Veranderingen in het klimaat werken door op de Brabantse natuur. De uitbreiding van het leefgebied van zuidelijke soorten vogels, planten en insecten naar het noorden is duidelijk waar te nemen. Onze analyse van de diverse datasets laat echter op het moment geen grote invloed van het veranderende klimaat op de Noord-Brabantse biodiversiteit zien, voorlopig komen er vooral soorten bij en zijn er weinig verdwenen.

We moeten ons hierbij wel beseffen dat onze samenleving natuur en landschap in heel sterke mate gevormd heeft, en nog steeds vormt. Het totale effect van landbouw, industrialisatie,

infrastructuur, verkeer en bewoning op onze omgeving is enorm. De gevolgen van een veranderend klimaat zijn hier nauwelijks van te onderscheiden.

Een studie waarin aan de hand van modelberekeningen de effecten van klimaatveranderingen in Noord-Brabant in beeld gebracht zijn laat zien dat we met een voortvarende voortzetting van het bestaande natuur- en landschapbeleid op de goede weg zijn. Met de Ecologische Verbindingszones worden noord-zuid verbindingen gerealiseerd en met de PAS en verdrogingsbestrijding worden effecten van neerslagtekorten en toegenomen mineralisatie deels opgevangen.

Veranderingen in ons klimaat maken de opgave voor het natuurbeleid wel groter.

Hoofdstuk 10

Conclusies

Eens in de 4 jaar brengen we de ontwikkeling van de natuurwaarden, de biodiversiteit zo u wilt, in beeld. Met indexen laten we zien hoe de kwaliteit van de natuur zich ontwikkelt. In het natuur- en landschapbeleid krijgt de groene component van het landschap de nadruk. Met het versterken van de groene component wordt de landschappelijke kwaliteit verbeterd. De ontwikkeling van de natuurwaarden geeft aanwijzingen over de effectiviteit van het gevoerde natuur- en landschapbeleid. En indirect laten de ontwikkelingen in de natuur de doorwerking van het milieu- en waterbeleid zien. In dit hoofdstuk geven we conclusies over de stand van zaken in de Brabantse natuur. En we laten aan de hand van voorbeelden zien dat het natuurbeleid, ondersteund door milieu- en waterbeleid, positief doorwerkt op de Brabantse natuur.

Als we het natuur- en landschapbeleid bespreken moeten we ons realiseren dat de invloed van het beleid beperkt is. Onze natuur en ons landschap zijn voor een heel belangrijk deel het resultaat van de activiteiten van ons en onze voorouders. Het totale effect van landbouw, industrialisatie, infrastructuur, verkeer en bewoning op onze leefomgeving is enorm.

Dit in ogenschouw nemende is het duidelijk dat het provinciale natuur- en landschapbeleid een beperkte rol speelt in de totale invloed die de menselijke bewoners van Brabant op hun leefomgeving uitoefenen. Het natuur- en landschapbeleid heeft een belangrijke invloed, maar afgezet tegen de hele maatschappelijke dynamiek die in het buitengebied speelt heeft het ook beperkingen. Zo is het milieu- en waterbeleid, waarmee de basisvoorwaarden voor natuurbehoud en -herstel worden gerealiseerd, van groot belang.

Een beperkte maar belangrijke rol zoals we in het vervolg van dit hoofdstuk duidelijk zullen laten zien.

De belangrijkste conclusie uit de 'Toestand van de natuur 2012' staat in hoofdstuk 1. De gepresenteerde analyses naar de kwaliteit van de Brabantse natuur laten zien dat het met het beleid nagestreefde doel, natuurbehoud en -herstel, nog niet bereikt is. Ondanks alle inspanningen is de natuurkwaliteit in 2012 niet hoger dan die in 1995 en zelfs nog verder afgenomen ten opzichte van de vorige Toestand van de natuur. Zowel in de Ecologische hoofdstructuur als in het landelijke gebied erbuiten. En herstel van natuurwaarden tot het niveau van 1950, het in het rijksbeleid aanvaarde streefbeeld, ligt nog ver achter de horizon. Natuurbeleid was, en is, nog steeds noodzakelijk.

Door het uitblijven van het gewenste natuurherstel dringt de vraag zich op of we het goede beleid hebben en of we het goed uitvoeren. Om hier antwoord op te kunnen geven bespreken we delen van het uitgevoerde beleid. De natuurwaarden nemen nog steeds af, moeten we hieruit concluderen dat het beleid niet goed was en tot niets heeft geleid?

Nee, dat zou de waarheid geweld aan doen.

De conclusie is het beleid werkt, maar dat de maatschappelijke dynamiek in het buitengebied zo groot is dat het met het vigerende natuur- en landschapbeleid niet mogelijk is om in de hele EHS

en het landelijke gebied erbuiten te zorgen voor een verbetering van de natuur op alle locaties tegelijkertijd. Stapsgewijs vindt de verbetering plaats. Deze conclusie is onderbouwd met de in de vorige hoofdstukken gepresenteerde feiten.

- Feit: Waar gerichte maatregelen genomen worden werken ze. Venherstel (hoofdstuk 2) levert gezonde vennen op, weidevogels op de Anthoniegorzen (hoofdstuk 3) handhaven zich dankzij de getroffen maatregelen en pioniersoorten vestigen zich op geplagde heide (hoofdstuk 1). Dit zijn duidelijke voorbeelden.
- Feit: Natuurmaatregelen zijn complex. Om verdroging te bestrijden wordt in verdroogde gebieden regenwater langer vast gehouden (hoofdstuk 1). Dit is prima voor plantensoorten die van vochtige bodems houden. Een nadeel is dat specialistische soorten die wel van vochtige, maar niet van zure bodems houden te lijden hebben. Regenwater is zuurder dan kwelwater, door het vasthouden van regenwater verzuurt de bodem.
- Feit: In het provinciale ruimtelijke beleid is het landelijk gebied gescheiden in de GroenBlauwe Mantel, die als een schil om de EHS ligt en daarmee de GroenBlauwe Structuur vormt, en het landelijk gebied daar buiten. Door deze beschermende schil kunnen de beschikbare middelen efficiënter worden ingezet ten bate van de biodiversiteit in samenhang met de EHS. (hoofdstuk 8)

De maatregelen die we nemen hebben een positief effect. In andere gevallen werken de maatregelen wel, maar hebben ongewenste bijeffecten. Dit wordt pas duidelijk bij de uitvoering. En dient als basis om maatregelen aan te passen.

Als de genomen maatregelen wel leiden tot het beoogde herstel blijkt soms dat het vasthouden van gerealiseerde natuurwaarden veel beheer en daarmee hoge kosten vraagt. Een voorbeeld zijn de heides waar regelmatig plaggen of begrazen noodzakelijk is om dichtgroei te voorkomen.

- Feit: natuur is niet constant, maar verandert continu. De natuurwaarde van moerassen is na een aanvankelijke stijging door het inrichten van een aantal nieuwe moerasgebieden langzaam weer aan het dalen. Het open deel van deze moerassen groeit dicht, een onderdeel van natuurlijk optredende successie, waardoor de diversiteit in zijn geheel afneemt. Maar aan riet en struiken gebonden vogelsoorten profiteren hiervan en nemen in aantallen toe (hoofdstuk 1).

Het is de vraag op welke locaties het mogelijk en wenselijk is om de beoogde natuurdoelstelling vast te houden en waar natuurlijke successie haar gang kan gaan. Successie laten gebeuren betekent dat natuurlijke processen plaats vinden waarbij slechts beperkt wordt beheerd. In zulke situaties ontstaat er een evenwicht dat met beperkt beheer in stand gehouden kan worden. Procesbeheer, natuur haar gang laten gaan en zo weinig mogelijk beheren, levert robuuste natuur op maar niet altijd de hoogste diversiteit.

De in het bovenstaande stuk getrokken conclusie dat beleid werkt moet wel genuanceerd worden. Niet alle beleid werkt.

- Feit: Het beperken van landbouwschade door overwinterende ganzen en zwanen door het instellen van foerageergebieden werkt niet (hoofdstuk 4). Ganzen en zwanen concentreren zich niet in de foerageergebieden.

- Feit: Het beschermen van weidevogels met nestbescherming en uitgesteld maaien werkt niet voldoende (hoofdstuk 3). Er komen wel meer kuikens uit maar deze overleven vervolgens niet.

We hebben hier van geleerd. Voor het beschermen van weidevogels is het beleid aangepast. Het foerageergebiedenbeleid voor overwinterende ganzen wordt herzien.

Sommige problemen zijn zo groot dat je ze met natuurbeleid alleen niet op kunt lossen. Voor dit type probleem is een volledig integrale aanpak nodig. Het zijn met name de milieuproblemen. De meest prangende milieuproblemen bij het herstel van natuurkwaliteit zijn verdroging en stikstofdepositie.

- Feit: De natuur heeft last van te hoge stikstofbelasting. Verruiging van vegetaties en afnemende aantallen vlinders hangen hiermee samen (hoofdstukken 5, 6 en 7).
- Feit: Ook verdroging is nog een probleem. Hoewel de verdroging van graslanden en broekbossen (hoofdstukken 5 en 6) minder wordt, is verdroging op veel locaties nog wel een probleem.

Het terugdringen van de hoeveelheid stikstof in de natuur is een probleem dat langzaam ontstaan is en moeilijk oplosbaar is. Economische belangen en natuurbelangen zijn hierbij vaak tegenstrijdig. Het is wel belangrijk dat het opgelost wordt, ook om te kunnen voldoen aan Europese verplichtingen die we vanuit Natura 2000 hebben. We moeten een 'gunstige staat van instandhouding' voor diverse typen vegetatie bereiken in een aantal N2000 gebieden. Het verminderen van de stikstofdepositie op die gebieden is een belangrijke factor in de oplossing. Met de 'Programmatistische Aanpak Stikstof' (PAS) wordt een oplossing gecreëerd waarmee zowel economische ontwikkelingen als de natuurkwaliteit gebaat zijn.

Zoals al eerder is opgemerkt, natuur is niet constant en verandert voortdurend. Dat maakt het nodig om te kiezen waar we een bepaald type natuur willen vasthouden en daar beheer voor voeren, en waar de natuur haar gang kan gaan. Voorwaarde bij het vasthouden van een bepaald type natuur (patroonbeheer) is dat de abiotiek (temperatuur, water etc) moet voldoen aan de eisen van de soorten die het natuurtype vormen. Of een locatie die momenteel voldoet dat over een paar jaar nog doet, is de vraag. Dit komt door het veranderen van ons klimaat. De gevolgen ervan op de natuur en het landschap zijn moeilijk voorspelbaar.

- Feit: ook in Noord-Brabant verandert het klimaat en dat heeft gevolgen voor de biodiversiteit. Soorten insecten en planten uit het zuiden hebben zich hier gevestigd en breiden zich uit.

Ook bij procesbeheer, de natuur haar gang laten gaan, kan klimaatverandering voor problemen zorgen. Om te zorgen dat soorten zich kunnen verplaatsen tussen natuurgebieden en op die manier kunnen emigreren naar een plek die wel geschikt is, zijn verbindingen tussen natuurgebieden nodig.

Het huidige beleid dat uitgaat van robuuste natuurgebieden met voldoende verbindingen ertussen, is een goede aanpak om ook de eventuele nadelige gevolgen van klimaatverandering te kunnen voorkomen. Weer een voorbeeld van goed natuurbeleid.

De belangrijkste conclusie die uit de 'Toestand van de natuur 2012' getrokken kan worden is dat natuurbeleid werkt. Dit lijkt in tegenspraak met de gepresenteerde analyses die laten zien dat de

natuurkwaliteit in 2012 lager is dan die in 1995, maar is het niet. De conclusie is het beleid werkt, maar dat de maatschappelijke dynamiek in het buitengebied zo groot is dat het met het vigerende natuur- en landschapbeleid niet mogelijk is om in de hele EHS en het landelijke gebied erbuiten te zorgen voor een verbetering van de natuur op alle locaties tegelijkertijd. Stapsgewijs vindt de verbetering plaats. Natuurbeleid is een zaak van de lange adem. Hoewel we graag snel resultaat zien, volgt de natuur haar eigen tempo. Door het uitblijven van het gewenste grootschalige natuurherstel dringt de vraag zich op of we het goede doen. De hierboven besproken feiten laten zien dat een belangrijk deel van ons natuur- en landschapbeleid positieve effecten heeft en een klein deel minder.

Over de effectiviteit van het water- en milieubeleid kan op grond van de uitgevoerde analyses geen uitspraak gedaan worden. We kunnen alleen constateren dat milieu- en waterproblemen bij natuurherstel nog niet uit de wereld zijn. Verdroging van een aantal beheertypen is wel minder aan het worden, dit duidt op succes van het waterbeleid. We constateren ook dat vooral stikstof nog steeds een probleem vormt bij het behalen van natuurdoelen.

Dat het natuurbeleid werkt maar dat het nog niet af is, is een goede reden om bij de herziening van het natuurbeleid de bestaande hoofdlijnen vast te houden. Het vergroten, verbinden en verbeteren van natuurgebieden en het verbeteren van water- en milieucondities is een strategie met toekomst.

Niet alleen blijft het natuurherstel nog achter bij de gestelde doelen. Ook de maatschappij verandert.

Literatuurlijst

Beers, P. van, 1996. Inventarisatie Noord-Brabantse vennen 1994. Rapport Provincie Noord-Brabant.

Geertsema, W., J.M. Baveco, J.P. Mol, G.W.W. Wamelink, J.W. van der Veen & C.C. Vos, 2011. Natuur en Klimaat Noord-Brabant. Concretisering effecten en adaptatie. Alterra, Wageningen. Alterra-rapport 2273.

Gool, G. van en S. Teerink, 2011. Weidevogelmonitoring de Hilver. Resultaten van de eerste meting 2011. Rapport Provincie Noord-Brabant.

Grontmij | Aquasense en Alterra, 2005. Huidige toestand en vervolgaanpak Brabantse vennen. In opdracht van Provincie Noord-Brabant. Grontmij | Aquasense, Amsterdam. Alterra, Wageningen University and Research Centre, Wageningen. Grontmij | Aquasense-rapport 05.2184.2. Alterra-rapport 1200.

Hustings, F., K. Koffijberg, E. van Winden, M. van Roomen & L. Soldaat, 2008. Watervogels in Nederland in 2006/2007. Sovon-monitoringsrapport 2008/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Jeugd H.P. van der, E. van Winden & K. Koffijberg, 2008. Evaluatie Opvangbeleid 2005-2008 overwinterende ganzen en smienten, deelrapport 5: Invloed opvangbeleid op de verspreiding van overwinterende ganzen en smienten binnen Nederland. SOVON-onderzoeksrapport 2008/20. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Koffijberg, K., F. Hustings, A. de Jong, M. Hornman & E. van Winden. Recente ontwikkelingen in het voorkomen van Taigariet ganzen in Nederland. LIMOSA 84 (2011): 117-131.

Linden, J. van der & J. van de Staij (red.), 2009. 'Rijk aan natuur, rijk door natuur', de toestand van de Brabantse natuur 2008. Rapport Provincie Noord-Brabant.

Molen, D.T. van der & R. Pot (red), 2007. Referenties en maatlatten voor natuurlijke watertypen voor de Kaderrichtlijn Water. STOWA-rapport 2007 32, RWS-WD 2007 018.

Reijnen, M.J.S.M, A. van Hinsberg, M.L.P. van Esbroek, B. de Knecht, R. Pouwels, S. van Tol & J. Wiertz, 2010. Natuurwaarde 2.0 land. Graadmeter natuurkwaliteit land-ecosystemen voor nationale beleidsdoelen. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu, WOt-rapport 110.

Staij, J. van de & J. van der Linden (red.), 2004. 'Bevers, breedscheenjuffers en andere Brabanders', de toestand van de Brabantse natuur 2004. Aeneas uitgeverij, Boxtel.

Swaay, C. van, 2009. Speelt de citroenvlinder verstoppertje? *Vlinders* 2: 10-11

Wallis de Vries, M.F., 2010. Projectverslag Veranderingen in bloemenrijkdom: gevolgen voor dagvlinders . Rapport VS2010.009, De Vlinderstichting, Wageningen.

Weeda E.J., J.H.J. Schaminée en L. van Duuren, 2005. Atlas van Plantengemeenschappen in Nederland, deel 4. Bossen, struwelen en ruigten. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Witte, J.P.M. & J. Runhaar, 2007. Appendix A: Indicator values of the Dutch flora. Appendix to: Bayesian classification of vegetation types with Gaussian mixture density fitting to indicator values (Witte et al., 2007, *J. Veg. Sci* 18: 605-612)